

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

ВІТЧИЗНЯНА НАУКА НА ЗЛАМІ ЕПОХ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Матеріали

**III Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції**

28-29 березня 2014 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

Рада молодих учених університету

МАТЕРІАЛИ

III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції
«Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку»

28-29 березня 2014 р.

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Переяслав-Хмельницький – 2014

Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 270 с.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

В.П.Коцур,

доктор історичних наук, професор, дійсний член НАПН України,
ректор ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Рик С.М. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, проректор з
наукової роботи

Коцур В.В. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політології,
голова РМУ університету

Кикоть С.М. – кандидат історичних наук, викладач кафедри політології,
заступник голови РМУ університету

Гайдаєнко І.В. – аспірант кафедри історії та культури України, секретар РМУ
університету

ЧЛЕНИ ОРГКОМІТЕТУ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ:

Коцур В.В., Кикоть С.М., Гайдаєнко І.В.

УПОРЯДНИКИ ЗБІРНИКА:

Кикоть С.М., Гайдаєнко І.В.

СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА*Дар'я Олефір**(Київ)***НОВІТНІ СПОСОБИ ПРОМОЦІЇ КНИГИ В ІНТЕРНЕТІ**

Постановка проблеми. У зв'язку із стрімким технічним прогресом та сучасними законами ринкової економіки видавничо-поліграфічна діяльність протягом останніх десятиліть набула значного розвитку. Утім порушення частиною видавців правил нової ринкової економіки призводять до того, що потенційний покупець не отримує необхідної інформації про видавничі новинки, у зв'язку з чим значна кількість книжок не доходять до читача [2, с. 53].

Проблематику видавничого менеджменту та способів інформування читацької аудиторії досліджувало чимало науковців, але ця тема досі залишається недостатньо розробленою. Стан видавничої справи, законодавчу й нормативну базу діяльності видавничо-поліграфічного комплексу України на сучасному етапі досліджували С. Водолазька, Н. Зелінська, З. Партико, М. Сенченко, М. Тимошик та ін. Зокрема, стан книговидання у світі та в Україні вивчали Н. Зелінська, І. Копистинська, М. Сенченко; увагу на способах популяризації книги зосередили Г. Ключковська, А. Судин, Л. Танчин. Дослідниця В. Кулаковська розглядала рекламу в інтернеті. Нестандартні методи просування досліджували закордонні науковці К. Вроцоса, Г. Ріфкін, Д. Роджерс, С. Хіл, Б. Шмітт та ін.

Актуальність роботи визначається необхідністю зведення (системної реєстрації) наявних інструментів промоції, що дасть можливість для високоефективного та малобюджетного просування книги.

Метою дослідження є систематизація результатів наукових досліджень учених стосовно нових способів промоції за допомогою мережі інтернет.

Необхідність переосмислення способів просування видавничої продукції на ринку була зумовлена низкою факторів:

- перевиробництво продукції;
- світова економічна криза та стагнація галузі;
- прагнення до оптимізації [9].

Як і на будь-якому виробництві, у видавничій галузі сама якість виробленого товару (у нашому випадку – книги) не забезпечить йому популярність на ринку. Головне – проштовхнути друкований продукт на ринок. Над просуванням товару необхідно працювати ретельно, тому видавництво не повинно економити на відділі продажу (маркетинговий або рекламний відділ) [11, с. 82].

Комплексна маркетингова стратегія включає такі *способи завоювання уваги споживача до товару*:

- аналіз ринку (розподіл ринків, виділення пріоритетних ринків, сегментація, прогнозування змін попиту опитування – інтернет-опитування; Hall-тести; аудит торгових точок та експеримент – eye tracking, people stream mystery shopping,) [6];
- розробку товару (визначення виду та встановлення характеристик товару для продажу);
- позиціонування (розробка стратегії, цінову стратегію, створення бренду, забезпечення того, щоб якість товару, його ціна та користь від придбання товару відповідали потребам ринку);
- пряму та непряму рекламу (інформування ринку про товар та бренд) [4, с. 42];
- проведення заходів із розповсюдження й просування продукції та бренду безпосередньо у місцях продажу (trade promotion), створення мережі розповсюдження, стимулювання збуту (sales promotion), мінімізація бар'єрів на шляху просування товару) [8].

У цій статті ми маємо на меті розглянути лише способи непрямой реклами книги, яку можна здійснювати за допомогою малих бюджетів або навіть за повної їх відсутності. Непряма реклама на сучасному етапі є однією із найбільш ефективних способів боротьби за читача. Ми розуміємо непряму рекламу (або

промоцію) як принцип творення популярності видання, його автора, видавництва та самої книги, який не потребує коштів, за допомогою медіа-засобів та ЗМІ.

Отже, промоція – це сукупність правил та механізмів боротьби за читача, що регламентує стратегію поведінки видавця на ринку на якісно новому рівні [4]. Найчастіше ініціатором заходів промоції, як і усіх інших маркетингових акцій, є видавець, оскільки саме він найбільш фінансово зацікавлений.

Польський дослідник Я. Влодарчик називає промоцію маркетинговою комунікацією, завдання якої полягає у створенні образу видавництва, інформування, переконування та схилення покупця придбати виріб [2, с. 67]. Серед вітчизняних теоретичних джерел, присвячених книжковій промоції, можна виділити дослідження кандидата філологічних наук Г. Ключковської «Книжкова промоція як взаємодія книжкової справи та ЗМІ: Засади формування української моделі» (Львів, 2000) [4].

До переваг використання видавцем медіа-засобів та співпраці зі ЗМІ відносять:

- безкоштовність текстів непрямої реклами;
- непряма реклама не сприймається як нав'язлива;
- можливість подавати інформацію про книгу у значно ширшому спектрі та варіативності форм, аніж власне через рекламу [7, с. 76].

Головне завдання промоції – примусити публіку говорити про книгу, адже це є запорукою успіху для книги і видавця. Зразком для розвитку книжкової промоції в Україні може слугувати позитивний видавничий досвід у сфері книжкового маркетингу в розвинутих ринкових суспільствах [11, с. 93].

До найбільш ефективних форм промоції книжок відносять:

- контент-маркетинг;
- SMM;
- direct marketing;
- емоційний веб-дизайн [10];
- live-контент;

- буккросинг за допомогою інтернет;
- мережевий видавничий флешмоб [6].

Інтернет відіграє ключову роль у реалізації перерахованих форм видавничої промоції не випадково – віртуальна мережа дозволяє мінімізувати витрати на просування книги, що є головною ознакою промоції. Далі детальніше про кожен із способів інтернет-промоції.

Контент-маркетинг (англ. content marketing) – це розповсюджена в сучасній маркетинговій практиці технологія привернення уваги та залучення цільової аудиторії до бренду за допомогою створення та поширення актуальної та цінної інформації. Сьогодні найпоширенішими комунікаційними каналами контент-маркетингу є веб-сайти та соціальні мережі.

Основні принципи успішної стратегії контент-маркетингу пов'язані зі створенням якісного контенту, що одночасно дає читачам корисну інформацію і рекламує товари або послуги. Контент, що стирає межі між інформуванням клієнта та просуванням товарів і послуг, є однією з ключових тенденцій контент-маркетингу сьогодні [7, с. 96].

Контент-маркетинг здійснюється за допомогою таких мережевих інструментів:

- електронних бібліотек;
- вебінарів;
- читацьких форумів;
- цікавих сайтів;
- блогів знакових фігур – відомих власників видавництв, письменників тощо;
- спеціалізованих книжкових соціальних мереж [11, с. 112].

Варто зупинитися на популяризації художньої літератури в соціальних мережах. Критик І. Славінська стверджує, що «робота з просуванням книжки і/або письменника в соціальних мережах дає результати». В ідеалі така робота дасть декілька сотень або декілька тисяч лояльних читачів [10].

SMM – це діяльність, спрямована на просування цільового сайту із використанням потенціалу соціальних мереж, онлайн-спільнот та блогів [9].

Абревіатура *SMM* розшифровується як *Social Media Marketing* (тобто маркетинг соціальних медіа). На відміну від *SEO*, в якому акцент робиться на просуванні сайту в пошукових системах, *SMM* робить ставку на залучення відвідувачів на сайт за допомогою природної передачі інформації – безпосередньо від користувача до користувача.

Основний принцип дії *SMM* – стимулювати інтерес користувача до розповсюдженого товару, аби він передав інформацію про товар іншому користувачеві. У такий спосіб споживачі дізнаються інформацію про товар від знайомих і діляться нею з іншими [10].

Для того, щоб основний принцип дії *SMM* працював ефективно, маркетологам, які працюють над її розробкою, необхідно:

- чітко розуміти цільову аудиторію товару та її потреби;
- продюкована інформація має бути цікава та корисна споживачеві;
- мережевий образ видавництва або автора (залежно від цілей кампанії), від імені якого ведеться комунікація, має бути цілісним та позитивним [4, с. 75];
- при плануванні *SMM* кампанії варто зважати на особливості соціальної мережі, на базі якої вона реалізується;
- здійснювати аналіз ефективності *SMM* кампанії та коригувати її впровадження відповідно до отриманих результатів [7, с. 88].

Live-контент – фактично, це давно відомий «репортаж у прямому ефірі», хіба з тією різницею, що вести його можуть не лише журналісти, а й маркетологи або *PR*-ники від імені бізнес-компаній, зокрема видавництв.

Використовувати *live*-постінг рекомендують тоді, коли компанія організовує захід, до якого можна привернути увагу користувачів соціальних спільнот [3, с. 214]. Аби зацікавити користувача, його необхідно максимально наблизити до епіцентру події, дозволити відчувати себе учасником процесу і не боятися ділитися власним розумінням того, що відбувається. Співпереживання

породжує дискусію – і той, хто продукує контент, і власне користувач мають бути рівними її учасниками.

Live-контент у межах SMM кампанії дозволяє поєднати фізичні та віртуальні прояви бренду видавництва або письменника, книжку якого просувають. Це породжує лояльність читачів та зацікавленість [6].

Емоційний веб-дизайн – це «людяний» дизайн інтернет-ресурсів. На сьогодні при створенні сайту компанії замовників найчастіше цікавить навпаки «юзероцентричний дизайн». Так, у прагненні максимально догодити клієнтові, маркетологи забувають, що за абстрактним поняттям «користувач» стоять живі люди. Як наслідок – у мережі з'являється іще один сайт «для роботів», потрапивши на який, користувач не бачить людей «по інший бік монітору». Такий сайт зазвичай викликає відчуження [8].

Емоційний веб-дизайн не лише стиль оформлення, він стиль спілкування з клієнтом [9]. Його використання дозволяє зробити механізми роботи компанії більш прозорими для клієнта.

Іншим прикладом новітніх способів промоції книги є *флешмоб* (також флеш моб, флеш-моб, англ. flash mob – «спалахуючий натовп», «flash» –спалах, «mob» – натовп). Це заздалегідь спланована масова акція, зазвичай організована за допомогою інтернету або інших сучасних засобів комунікації, під час якої велика кількість людей оперативно збирається у громадському місці, протягом декількох хвилин виконує заздалегідь узгоджені дії (за обговореним сценарієм) і потім швидко розходиться. Флешмоб практично неможливий без інтернету, оскільки саме за його допомогою відбувається підготовка і координація акцій [2, с. 78].

Психологічний принцип цього явища полягає у тому, що мобери (його учасники) створюють незрозумілу, інколи абсурдну ситуацію, але поведуться так, начебто це цілком нормальна річ.

Ідеологія класичного флешмобу дотримується принципу «флешмоб поза релігією, поза політикоюю, поза економікоюю», проте він здійснюється з певною

метою, а саме – привернення уваги. Ця особливість й дозволяє зарахувати його до прихованої реклами.

Мережевий видавничий флешмоб має свої особливості. Так, існують сайти, на яких користувачі можуть обмінюватися рекомендаціями щодо прочитаних книг, писати рецензії тощо [12].

Буккросинг (англ. bookcrossing) – хобі та громадський рух, що діє за принципом соціальних мереж і близький до флешмобу. Буккросинг – це процес «визволення» книг. Людина, прочитавши книгу, залишає («звільняє») її у громадському місці (парк, кафе, потяг, станція метро тощо) для того, щоб інша людина могла цю книгу знайти та прочитати; а прочитавши, вчинити так само [4, с. 107]. Спостереження за «подорожжю» книги здійснюється за допомогою спеціальних сайтів в інтернеті. За короткий термін буккросинг уже завоював своє місце і в видавничій справі [12].

Прямий маркетинг (з англ. *direct marketing*) – процес просування товарів та послуг (рекламного повідомлення) безпосередньо споживачеві, (наприклад, електронною поштою). Говорячи про *direct marketing* реалізовуваний через мережу, важливо чітко провести межу між ним та спамом, що є однією із найбільших проблем сучасного інтернету.

Для уникнення цієї проблеми в програмах менеджменту e-mail розсилок передбачено такі можливості: система створення груп адресатів; можливість для користувача відмовитися від цієї розсилки тощо. Варто також завжди вести листування від власного імені, за можливості, персоналізовано звертаючись до користувача по імені [4, с. 122].

Промоцію доцільно реалізовувати у формі триєдності «видавництво – ЗМІ – автор», за якої кожному із суб'єктів належить окрема самодостатня роль і акції якої оцінюються як такі за результатом, хоча роль видавця залишається ключовою [8].

Я. Влодарчик, директор консалтингової компанії Book Marketing Research (BMR, Краків, Польща), проаналізував недоліки та переваги різних методів

планування промоційного бюджету та створення образу видавництва. З-поміж найважливіших промоційних помилок дослідник виділяє:

- підхід до промоції тільки як до реклами;
- переконання того, що реклама – це марне використання грошей (зазвичай на підставі того, що попередні рекламні заходи не досягли успіху);
- переконання, що достатньо лише час від часу давати тут і там окремі оголошення, не розробляючи комплексної стратегії;
- спроби розширити промоцію поза природні межі, окреслені бюджетом;
- непродумане купування реклами [2, с. 128].

Отже, із розвитком новітніх інформаційних технологій повинні розвиватися і видавці. Вони мають бути мобільними, креативними, вибудовувати чіткі стратегії промоції своїх продуктів і найважливіше – відповідати запитам потенційної читацької аудиторії [12].

Видавнича промоція як явище в українському соціокультурному просторі – чи не єдина на сьогодні можливість вирішення багатьох проблем – і прагматичних – видавничих, фінансових, і суспільних – розвитку довкола літературного контексту, підняття престижу книги у суспільстві.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Буккросинг / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://bookcrossing.net.ua/full_page_menu_work.php?id=1&menu=info&page=1&stat
2. Влодарчик Я. Маркетинг у видавничій справі — фантазія чи дійсність? / Яцек Влодарчик. – Львів : Кальварія, 2002. – 144 с.
3. Ляско В. І. Стратегічне планування розвитку підприємства: Навчальний посібник для вузів / В. І. Ляско. – М. : Видавництво «Іспит», 2005. – 360 с.

4. Ключковська Г. Книжкова промоція як взаємодія книжкової справи та ЗМІ (засади формування української моделі) : дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08 / Ключковська Галина Миронівна. – Л., 2000. – 208 с.
5. Кулаковська В. Книжкові ярмарки-виставки як головний інструмент реклами книг в Україні / В. Кулаковська. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Vdakk/2010_2/15.pdf
6. Кучма І. Міжнародний досвід: Промоція книжок у видавництві / І. Кучма // Портал української книжкової індустрії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uabooks.info>
7. Пазух М. Реклама у підприємницькій діяльності : Навчальний посібник / М. Пазух. – К. : Центр учбової літератури, 2006. – 192 с.
8. Столяр І. Наука про те, як продати книгу / І. Столяр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.webstandart.net/magaz.php?aid=6166>.
9. Стратегічне планування у видавництві // Портал української книжкової індустрії. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uabooks.info/ua>
10. Фіалко Д. Промоція книжки в інтернеті / Д. Фіалко // Український інформаційний простір. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_2/40-fialko.pdf
11. Форсайт П. Маркетинг в книгоиздании / Патрик Форсайт. – М. : Изд. дом «Университетская книга», 2008. – 222 с.
12. Хлопчук Т. Буккросинг та флешмоб у системі новітніх маркетингових стратегій промоції книги / Т. Хлопчук // Український інформаційний простір. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ijimv.knukim.edu.ua/zbirnyk/1_2/41-hlopchuk.pdf

*Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент
Побідаш Ірина Леонідівна.*

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ*Ігор Аніщук**(Ніжин)***ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

Пріоритетом розвитку сучасної освіти України є впровадження інформаційних технологій, що забезпечує подальше вдосконалення освітнього процесу, доступність та ефективність освіти, підготовку молодого покоління до життєдіяльності в інформаційному суспільстві [8]. На сьогодні розроблено та затверджено ряд документів, де визначено пріоритетні напрями інформаційної інфраструктури України. Зокрема, Закони України «Про Національну програму інформатизації», «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки», «Про електронні документи та електронний документообіг», Державна програма «Інформаційні та комунікаційні технології в освіті і науці» на 2006-2010 роки та ін.

Уміння застосовувати у своїй професійній діяльності сучасні інформаційні технології стає одним із основних компонентів діяльності викладача. Сучасний педагог повинен вміти знаходити потрібну інформацію, аналізувати її та впроваджувати у практичну діяльність, оперативно реагувати на інноваційний досвід, а також проектувати, створювати, експериментально апробувати інновації, уміти їх цілеспрямовано розповсюджувати [11].

Підвищення ефективності вивчення предметів історичного циклу неможливі без використання сучасних комп'ютерних технологій. Сучасні програмні засоби дають можливість викладачеві самостійно створювати необхідні навчальні матеріали (наочні демонстраційні матеріали, комп'ютерні презентації, електронні таблиці, карти, відеофільми тощо), зберігати та передавати інформацію. Використання демонстраційних матеріалів дозволяє педагогу зосередитися на змістовій частині навчального процесу, що значно підвищує ефективність заняття.

Застосування у сфері історичної освіти комп'ютера та мультимедійних приладів як засобу навчання має сприяти розвитку цілісності та системності мислення студентів, їх уяві, мотивації до вивчення історії, дозволяє більш повно забезпечувати усі види їх пізнавальної діяльності, формування відповідних умінь і навичок, індивідуалізувати процес навчання та організувати гнучке управління навчальною діяльністю.

Мета статті: розкрити сутність поняття сучасні інформаційні технології, з'ясувати їх освітньо-виховні можливості під час викладання історії України.

Постановка проблеми. Особливу увагу використанню інформаційних технологій у освітньому процесі приділяли як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, американські вчені Р. Дж. Кейт та А. Парсі важливе значення надають використанню цифрових технологій у вихованні учнівської молоді. Вони зазначають, що молоде покоління охоче використовує комп'ютерні технології для пошуку інформації, навчання, комунікацій, виконання практичних завдань [4, 13]. Вчені інституту ЮНЕСКО з інформаційних технологій в освіті П. Коммерс і М. Сімерлінг розробили навчальний курс «Інформаційні та комунікаційні технології для середньої освіти», у змісті якого висвітлено питання щодо використання дидактичних засобів, які допоможуть сформувати пізнавальні і загальноосвітні навички, підвищити рівень мотивації, зрозуміти необхідність навчання у сучасних соціально-економічних умовах. Наводяться приклади проектів і дидактичних методів, які базуються на використанні інформаційних та комунікаційних технологій [9].

Дану проблему висвітлюють і такі російські вчені, як Т. Пасман, А. Чернов, А. Морозов, П. Пучков, Е. Абдулаєв та вітчизняні науковці: О. Бондар, О. Барановська, О. Пометун, О. Федорчук, Ю. Дорошенко, Н. Черняк, О. Лісовець, О. Сватенков та ін.

Використанню інформаційних технологій на уроках історії присвячено цілий ряд наукових статей, пов'язаних з описом конкретного досвіду окремих учителів, а саме: В. Недзельська «Деякі аспекти використання комп'ютера на

уроках історії та правознавства», О. Охредько «Комп'ютери на уроках історії», Л. Фоменко «Комп'ютер як засіб організації навчально-пізнавальної діяльності учнів на уроках історії», П. Гевал «Загальні принципи використання комп'ютера на уроках різних типів», В. Жаріков «З досвіду використання мультимедійних технологій на уроках історії», Я. Бахматюк «ІКТ і мультимедійне забезпечення навчального процесу на уроках історії» та ін.

Аналіз наукової літератури засвідчив необхідність подальшої розробки проблеми використання комп'ютера та мультимедійних приладів на заняттях з історії України при підготовці молодших спеціалістів вищих навчальних закладів.

Виклад основного матеріалу. Бурхливий розвиток засобів інформатизації (комп'ютерів, комп'ютерних комунікацій, електронних пристроїв), а отже, поява нових технологій обробки, передачі, одержання і збереження інформації відкриває нові можливості для застосування сучасних інформаційних технологій при вивченні історії України.

Під *сучасними інформаційними технологіями* розуміється сукупність засобів, методів і прийомів збирання, зберігання, опрацювання, подання та передавання повідомлень, що розширює знання людей та розвиває їхні можливості щодо управління технічними та соціальними процесами.

Як зазначають О. Лісовець та О. Сватенков, сучасними інформаційними технологіями є: комп'ютерні навчальні програми; інтелектуальні навчальні системи, особливостями яких є моделювання процесу навчання, використання бази знань, що динамічно розвивається; автоматичний підбір раціональної стратегії навчання для кожного учня, автоматизований облік нової інформації, що поступає в базу даних; мультимедіа-технології (від англ. multimedia – багатокомпонентне середовище), які дозволяють використовувати текст, графіку, відео і мультиплікацію в інтерактивному режимі; технології віртуальної реальності є технологіями неконтактної інформаційної взаємодії, що створює за допомогою мультимедійного середовища ілюзію присутності в

реальному часі на стереоскопічно представленому “екранному світі”; Інтернет-технології; технології дистанційного навчання та ін. [7].

У підсумковому документі Європейської конференції учителів історії були проголошені провідні принципи інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ) у навчанні історії, зазначено, що використання ІКТ сприяє формуванню міжнародного виміру навчання історії через спілкування і добір широкого кола джерел інформації. Це важливо для становлення молодих людей як критично мислячих членів інформаційного суспільства. Навчальні заклади повинні бути достатньо забезпеченими сучасною комп'ютерною технікою, необхідною для розвитку ІКТ, що є запорукою підготовки майбутніх фахівців.

У цілому позитивне ставлення викладачів історії до використання ІКТ повинне бути підтримане регіональними і державними органами влади, а також міжнародними організаціями (Євросоюз, Рада Європи, ЮНЕСКО). Запровадження ІКТ у історичну освіту повинно стати частиною професійної підготовки вчителів і спеціальним напрямом методичних досліджень [12, с. 25].

Як зазначає О. Пометун, комп'ютер має великі можливості імітування історичної реальності, відтворення найбільш суттєвих рис історичних епох, соціокультурних комплексів. Формуючи яскраві й об'ємні уявлення про минуле, комп'ютерні програми значно розширюють можливості подання навчальної інформації, підвищують мотивацію навчання, дозволяють суттєво змінити способи управління навчальною діяльністю, розширюють асортимент застосовуваних навчальних завдань. Існуючі комп'ютерні програми з історії О. Пометун умовно поділяє на три основні групи: екзаменуючі, навчальні; допоміжні. Проте кількість і якість більшості програм з історії, які є сьогодні в Україні, не може вважатися такою, що відповідає потребам сучасного навчання [10].

Одним із найбільш поширених варіантів використання комп'ютера є викладання лекції з використанням мультимедійного проектора. Підготовка презентацій - творчий процес, кожен елемент якого має бути продуманий і осмислений з точки зору сприйняття студентів. Програма Power Point дає

можливість використовувати на занятті карти, малюнки, діаграми, схеми, відеофрагменти. Як зазначають російські педагоги А. Чернова, А. Морозова, П. Пучкова, найцікавішими для дітей є діаграми, карти, кінохроніка, відеофрагменти, фоно- і фотодокументи [6].

Сучасні інформаційні технології з історії містять як інформаційний текстовий матеріал до конкретної теми, так і ілюстративні, візуальні матеріали: карти, плакати, фотографії, відео фрагменти; довідкові матеріали: хронологічні таблиці, біографію діячів, словники термінів, документи, статистичні дані, а також передбачена можливість проведення тестового контролю знань студентів, електронні носії знань з історії, які можна використовувати для підготовки і проведення занять, а також рекомендувати студентам для самостійного засвоєння знань.

Сьогодні при вивченні історії України можна використовувати наступні інформаційні матеріали: документальний фільм «Країна. Історія українських земель» (<http://www.ex.ua/107735>), в якому за допомогою комп'ютерної графіки реконструйовано найбільш значні події в історії України в досить доступній для сприйняття формі; мультимедійний курс «Історія України від найдавніших часів до 1914 р.», розроблений у вигляді інтерактивної програми, за допомогою якої можна швидко відшукати потрібні матеріали та ознайомитися із їх змістом.

Доступні для загального користування такі готові продукти (CD-ROM) як уроки (Історія 10,11 класи), і пізнавальні задачі та ігри («Історія Стародавнього світу. Загадки Сфінкса»), і слайд-фільми («Від Кремля до Рейхстагу», «Олександр і Наполеон»). Такі матеріали можуть бути підготовлені самими студентами, або сконструйовані педагогом у вигляді шоу, добірки відеоматеріалу (карти, схеми, таблиці, ілюстрації), електронного словника, створені в Power Point.

О. Пометун радить проводити заняття з історії у комп'ютерному класі, підключеному до Інтернету, де варіантів роботи може бути безліч: фактично під будь-який викладацький менталітет - тестування, оглядова лекція з використанням Інтернет-ресурсів, режим «Довідкового бюро», віртуальна

екскурсія (зокрема, знайомство з музеєм), урок-конференція, лабораторна робота, чат чи телеконференція, освітні ігри [10].

Я. Бахматюк на заняттях з історії України пропонує використовувати такі мультимедійні навчальні засоби: електронні підручники та навчальні курси; навчальні фільми; презентації; таблиці, графіки, діаграми та схеми, в тому числі й «карти пам'яті» (*mindmaps*); навчальні ігри, вікторини; тести (можуть застосовуватися як для роботи з усією групою за допомогою мультимедійної дошки, так і для індивідуального тестування студентів); інтерактивні анімовані карти й атласи; інтерактивні кросворди; конструктори уроків, які об'єднують низку перелічених засобів і дають змогу педагогові в довільній послідовності використовувати їх на заняттях [1].

В той же час автор виокремлює цілий ряд проблем, пов'язаних з використанням комп'ютерних технологій при вивченні історії, зокрема, недостатня науково-методична розробка питань використання ІКТ під час навчання історії та інших суспільних дисциплін; відсутність якісних, професійно розроблених мультимедійних навчальних матеріалів з історії; відсутність якісних Інтернет-ресурсів, придатних для регулярного й ефективного використання у навчальному процесі; необхідність залучення дітей до самостійного створення мультимедійних навчальних матеріалів, розвитку їх навичок публічного представлення освоєного навчального матеріалу за допомогою можливостей ІКТ та ін. Одним із шляхів вирішення проблем, на думку автора, є створення навчального Інтернет-порталу нової якості, максимально наближеного до потреб практичного використання в реальному навчальному процесі [1].

Організовуючи дослідницьку діяльність при вивченні історії України, можливим є використання сучасної технології – веб-квест. Розробниками веб-квесту як навчального завдання є Берні Додж, професор освітніх технологій Університету Сан-Дієго і Том Марч (США) 1995 р.

М. Кадемія під веб-квестом розуміє організований вид дослідницької діяльності, для виконання якої студенти здійснюють пошук інформації в мережі

Інтернет за зазначеними адресами [5]. Тобто, це інтернет-пошук, метою якого є отримання нових знань, систематизація і вирішення поставлених задач, закріплення навичок користування мережею Інтернет за освітнім предметом. Сьогодні ця технологія використовується як найбільш вдалий спосіб використання Інтернету на заняттях.

Висновки. Таким чином, використання сучасних інформаційних технологій при вивченні історії України сприяє активізації пізнавальної мотивації, глибшому вивченню поставленої проблеми, забезпечує цілісне ставлення студентів до історичного процесу, формує структуроване історичне знання, забезпечує навчально-дослідницьку діяльність, яка включає в себе постановку творчих, дослідницьких завдань і наукове, поетапне їх вирішення, водночас підвищує ефективність індивідуальної і групової роботи, забезпечує особистісно зорієнтований підхід.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бахматюк Я. ІКТ і мультимедійне забезпечення навчального процесу на уроках історії / Ярослав Бахматюк // Історія України. – 2011. – №37 (725), жовтень. - С. 3-16.
2. Жаріков В. З досвіду використання мультимедійних технологій на уроках історії / Віктор Жаріков // Історія України. – 2010. – № 9 (699) березень. - С. 13-15.
3. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007—2015 роки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=537-16&p=1277674139504567>.
4. Кейт К. Дж. Введення в системи баз даних / К. Дж. Кейт; пер. с англ., 8-е изд. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2006. – 1328 с.
5. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: словник-глосарій / М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр, Т. Є. Рак. – Львів : «СПОЛОМ», 2011. – 327 с.

6. Компьютер на уроках истории и обществознания: пособие для учителя / [А. И. Чернов, А. Ю. Морозов, П. А. Пучков, Э. Н. Абдулаев]. – М. : Просвещение, 2009. – 126 с.
7. Лісовець О. В. Сучасні інформаційні технології у професійній діяльності спеціального педагога та практичного психолога : навчальний посібник / О. В. Лісовець, О. В. Сватенков. - Ніжин: Видавництво НДУ імені М. Гоголя, 2011. - 104 с.
8. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта. – 2002. – № 26. – С. 3.
9. Коммерс П. Информационные и коммуникационные технологии для среднего образования. Специализированный учебный курс / П. Коммерс, М. Симмерлинг. – М.: Изд. дом «Обучение-Сервис», 2005. – Ил. 5., Табл. 10., С. 128.
10. Пометун О. Методика навчання історії в школі / О. І. Пометун, Г. О. Фрейман. – К.: Генеза, 2006. – 328 с.
11. Федорчук О. С. Використання можливостей мережі Інтернет у діяльності закладів освіти / О. С. Федорчук, Ю. О. Дорошенко // Інформатизація середньої освіти: програмні засоби, технології, досвід, перспективи: навч.-метод. посіб. / за ред. В. М. Мадзігона та Ю. О. Дорошенка. – К.: Педагогічна думка, 2003. – С. 250-272.
12. History Teaching and Information and Communication Technology // Bulletin № 10. – 1998. – P. 6. – С. 25.
13. Parsi, A. Opportunities in Technology: The New Frontier for Service-Learning and Civic Education [Electronic resource] / A. Parsi. – Mode of access : <http://www.nylc.org/blog/opportunities-technology-new-frontier-service-learning-and-civic-education>. – Title from the screen.

Ірина Верховцева

(Ізмаїл)

ВОЛОСНІ СУДИ БЕССАРАБІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ - ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Вивчення історії функціонування волосних судів Росії – складової запровадженого Великою селянською реформою станового самоврядування селян, в сучасних умовах сприяє усвідомленню специфіки становлення інститутів демократичного суспільства у країнах пострадянського простору, загалом у світовому масштабі.

Вже у перші десятиріччя по утворенні, волосні суди Росії потрапили до кола уваги істориків, правників, громадських діячів, оскільки, на відміну від інших судових установ імперії, які після судової реформи 1864 р. діяли на всестановій основі, волосні судові установи судили тільки селян, послуговувались усним звичаєвим правом, могли застосовувати тілесні покарання, їх рішення не підлягали апеляції. Ці та інші специфічні риси волосного селянського правосуддя дореволюційні дослідники активно обговорювали, прагнучи визначити роль та подальшу долю волосного суду у контексті модернізації села в Росії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. [1-6]. Радянські вчені, наукові студії яких перебували під пресом ідеологічних табу, як правило, обмежувались констатацією того, що волосний суд «був знаряддям пригнічення» селян [7, с. 11], або фрагментарно висвітлювали ті аспекти історії волосних судів, які свідчили про їх органічний зв'язок з народним побутом, з використанням общинних традицій, звичаєвого права [8]. Вивчали функціонування «волосної селянської юстиції» другої половини ХІХ – початку ХХ ст. діаспорні історики [9], активно досліджують сучасні вітчизняні [10-15], російські [16-22], західні [23-24] фахівці. При цьому лунають як позитивні [19, с. 25; 24, с. 195], так і негативні оцінки цього явища [9, с. 41; 23, с. 117]. То ж наукова дискусія продовжується. Одним з перспективних напрямків досліджень є з'ясування специфіки діяльності волосних судів у розрізі регіонів Росії. В

цьому контексті волосні судові установи Бессарабії, їх праця в якості складової селянського самоврядування у нечисельних наукових розвідках висвітлені фрагментарно [25-27], що, своєю чергою, націлює на продовження наукових пошуків в такому напрямку. Не претендуючи на усебічне висвітлення проблеми, спробуємо на основі архівних джерел, спираючись на результати новітніх розробок фахівців, схарактеризувати основні віхи історії волосних судів названого Бессарабського краю.

Землі між Прутом, Дунаєм та Дністром увійшли до складу Росії в 1812 р. після перемоги останньої у війні 1806-1812 рр. з Туреччиною. На території краю було утворено адміністративну одиницю «Бессарабська область». До кінця ХІХ ст. тут продовжувалось протистояння між імперіями, окремі частини Бессарабії кілька разів переходили зі складу однієї держави до іншої (зокрема, Ізмаїльщина у 1856-1878 рр. перебувала спочатку в складі Молдавії, а потім – Румунії), проте питома вага території області залишалась російською. Прагнучи модернізувати систему управління краєм, російська влада вже у 1830-і рр. розпочала в регіоні реформи, які, зокрема, передбачали перебудову системи управління життям села на принципах самоврядування. Край практично не знав кріпацтва (кріпаками були лише роми-цигани). Запровадження у 1834 р. в місцевостях, де мешкали вільні селяни (царани), самоврядування, складовою якого були і волосні суди [14, с. 39], по суті, означало, що в житті бессарабського села власне розпочались буржуазні перетворення. У 1868 р. селянське самоврядування у Бессарабії уніфікується за загальноімперськими взірцями, початок яким поклала Велика селянська реформа 1861 р. Проте для краю чималою мірою це мало формальне значення, оскільки селянські реформи 1834 р. та 1868 р. у частинах, присвячених становому самоврядуванню селян, мали багато спільного. Натомість у частинах, присвячених діяльності волосних судів, вказані реформи характеризувались деякими відмінностями. За реформою 1834 р., на сільському та волосному рівнях було сформовано суди «для розгляду вчинків царан, що не підлягали карному розгляду» [14, с. 39]. До складу суду входили волосний голова, «старости селищ», де мешкали

відповідачі, та 10 шанованих царан - «добросовісних», які обирались на мирських сходах усіма мешканцями селищ «з числа тих, хто користувався повагою і довір'ям». Склад волосних судів затверджувався головами дворянських установ, сільських – волосними правліннями [28, ар. 11]. За реформою 1868 р., повноваження «добросовісних», як і самі сільські судові установи, скасовувались, а на волосних сходах обирався новий склад волосних судів. Відтепер волосний старшина не входив до цього складу, останній не затверджувався дворянськими головами та волосними правліннями [29, ар. 110].

Чи пішли на користь місцевих мешканців новації реформи 1868 р. у частині волосного правосуддя – питання, яке далеке від остаточних висновків, потребує подальшого ретельного дослідження. Архівні джерела свідчать: нарікання селян та чиновників-управлінців, що висловлювались з приводу діяльності волосних судів у Бессарабії, фактично такі ж, як і ті, що лунали на адресу волосних судів в інших регіонах імперії: застосування місцевих традицій, звичаєвого права часто вело до свавілля, а тілесні покарання, неправдиві свідчення, підкуп суддів та свідків викликали обурення місцевих мешканців, які воліли звертатись до старих форм суду (судів добросовісних, стариків, сусідів, волосних голів тощо). У 1884 р. мешканець села Павлівка Татарбунарської волості Акерманського повіту Бессарабії скаржився: волосний суд призначив покарання різками, взявши до уваги неправдиві покази свідків протилежної сторони, «на догоду» якій свідки і надали такі свідчення [30, арк. 3]. Особливі нарікання викликав той факт, що рішення волосних судів не підлягали апеляції. У Кишинівському повіті Бессарабії мешканець села Лапушна М.Коваша спробував оскаржити рішення волосного суду, але отримав з повітового «присутствія» відмову з поясненням: вирок суду вважається остаточним і оскарженню не підлягає [31, арк. 29]. Одним з небагатьох фактів на користь позитивних оцінок діяльності волосних судів став той факт, що штрафи, які суди стягували з селян, використовувались для соціальної допомоги літнім мешканцям, сиротам та інвалідам волості [32, арк. 1].

Спробою поліпшити ситуацію з волосними судами, які майже не користувались довірою селян, стала реформа 1889 р., у ході якої було запроваджено інститут земських начальників та введено у дію нові правила, що регламентували діяльність волосних судів: змінились система та порядок формування корпусу волосних судів, структура, підпорядкованість та матеріально-побутове забезпечення самого суду [11, с. 42]. Відтепер селяни обирали тільки кандидатів у волосні судді, земський начальник затверджував на цій посаді лише половину з них. При цьому один з волосних суддів (ним міг бути навіть волосний старшина) призначався представником волосного суду. Компетенція останнього була розширена: йому стали підсудними справи на суму до 300 карб. (за реформою 1861 р. – до 100 карб.) та справи по вчинках, що вели до арешту на 30 діб. Земський начальник отримав право призупиняти постанову волосного суду чи клопотатись про це перед повітовим з'їздом, застосовувати дисциплінарну владу до волосних суддів, зокрема, штрафувати їх і навіть арештовувати. Як вказує С. Пушкарьов, волосні суди «набрали у селян... дурну славу» [9, с. 41].

Останнім десятиріччям ХІХ – у першому десятиріччі ХХ ст., в умовах розгортання процесів модернізації господарського життя країни, індивідуалізації селянського побуту і праці, пов'язаному зокрема з руйнацією на селі общинного ладу, серед інших нагальних завдань прискорення буржуазно-демократичних перетворень в аграрному секторі економіки країни знов загострили проблему вдосконалення системи управління селом. Використання ним норм звичаєвого права та станова обмеженість волосної судової установи входили у конфлікт з процесами модернізації господарства країни, уніфікації і раціоналізації системи управління державою, у ході чого долались патріархальні общинні традиції, намітились тенденції індивідуалізації селянської трудової діяльності [6, с. 93; 33, с. 88; 34, с. 56]. Чисельні урядові комісії та міністерські наради початку ХХ ст., до участі в яких залучалась громадськість, у тому числі – селянські діячі, чергового разу актуалізували питання [5, с. 15; 35, ар. 149]. На них особливо наголошувалось: волосні суди

не виховують у селян повагу до закону [4, с. 88]. На початку нового століття у середовищі російської бюрократії триває активна дискусія, ведеться інтенсивна робота з метою розробки програми перетворень [36]. Логічним завершенням цього стала програма реформ, до втілення у життя якої в 1906 р. приступив уряд під головуванням Петра Столипіна. Через рік після його трагічної загибелі набирає чинності по суті нова реформа волосного суду, яку у 1912 р. було проведено в контексті реформування місцевого суду загалом [17, с. 142; 36]. За цією реформою, разом з відновленням мирової юстиції (її було скасованої у 1889 р.) розширено компетенцію волосних судових установ, волосні судді отримали статус державних службовців; послуговуватись відтепер волосний суд мав офіційним правом, а не звичаєвим традиційним; у діяльність волосних судів було запроваджено уніфіковані процедури судочинства, що наближало ці суди до мирових [17, с. 143]. Проте водночас волосні суди залишались складовою станового самоврядування селян. Історик С. Пушкарьов зазначає: земські начальники позбавлялись влади над волосним судом, вона передавалась мировим суддям; у якості «вищої інстанції» для волосного суду запроваджувався «верхній сільський суд», склад якого формувався з голів волосних судів та їх заступників, а очолював нову установу мировий суддя [9, с. 43]. Проте повною мірою реалізовано у життя реформу волосного правосуддя 1912 р. в Росії через умови військового часу 1914-1917 років не було [9, с. 43]. Натомість, архівні джерела свідчать: у діяльності волосних судових установ Бессарабії в 1915-1916 рр. поступово відбувався перехід до модернізованих форм волосного правосуддя. Приміром, у 1915 р. в Шабському волосному суді розглядалась справа за позовом міщанина Фаліка Барга до мешканця села Кадешт Івана Скубенка. Позивач отримав збитки через те, що відповідач не поставив йому обіцяного вина. Суд прийняв рішення про стягнення з відповідача суми у 145 карб. на користь позивача, щоправда керувався при цьому волосний суд, як вказується у матеріалах справи, статтями 125 та 135 Загального положення про селян [38, с. 7-7зв]. У справі за позовом мешканки села Дивізії М.Дедович до односельця Ф. Іванова з приводу домашньої угоди

про засів хліба містяться відомості, що цей «цивільний позов за № 167» у 1916 р. розглядався з застосуванням необхідних судових процедур, у тому числі – викликом до суду учасників процесу повісткою [39, с. 2-7]. Це дозволяє зробити висновки, що на передодні та в часи Першої світової війни в історії волосних судових установ Бессарабії, як і усієї Росії загалом, розпочалась нова сторінка, пов'язана з модернізацією системи місцевого суду та його переходом з рейок традиційного, усного права на рейки офіційного, «писаного» права, що вело до уніфікації і стандартизації процедур здійснюваного правосуддя, свідчило про поступове залучення бессарабського села до норм буржуазного права, демократизацію у регіоні суспільних відносин та розвиток тут селянського самоврядування, складовою чого і були волосні суди.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Головин К.Ф. Сельская община в литературе и действительности / К. Ф. Головин. – С-Пб. : Тип. М.М.Стасюлевича, 1887. – 260 с.
2. Евреинов Г.А. Крестьянский вопрос в его современной постановке / Г. А. Евреинов. – С-Пб., 1903. – 217 с.
3. Астырев Н.М. В волостных писарях. Очерки крестьянского самоуправления / Н. М. Астырев. – М. : Книжное дело, 1904. – 351 с.
4. Риттих А.А. Крестьянский правопорядок / А. А. Риттих. – С-Пб. : Тип. В.Ф. Киршбаума, 1904. – 447 с.
5. Билимович А.Д. Крестьянский правопорядок по трудам местных комитетов о нуждах сельскохозяйственной промышленности / А. Д. Билимович. – К. : Тип. Императорского университета им. Св. Владимира, 1904. – 60 с.
6. Витте С.Ю. Записка по крестьянскому делу председателя Высочайше учрежденного особого совещания о нуждах сельскохозяйственной промышленности статс-секретаря С.Ю. Витте / С. Ю. Витте. – С-Пб. : Тип. В. Ф. Киршбаума, 1904. – 106 с.

7. Бондаревский А.В. Волостное самоуправление и положение крестьян в царской России: Автореф.... канд. ист. наук. – К., 1951. – 17 с.
8. Горин А. Г. Обычное право России в начале XX века: Правительственная политика / А. Г. Горин // Правоведение. – 1989. – № 1. – С. 43-49.
9. Пушкарев С.Г. Очерки истории крестьянского самоуправления в России / С. Г. Пушкарев. – Прага, 1924. – 43 с.
10. Історія українського селянства : Нариси. – В 2 т. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 2006. – 630 с.
11. Соцький Ю.Ф. Волосний суд у системі судових установ Російської імперії другої половини XIX ст. : структура та судові практики / Ю. Ф. Соцький // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 25 (64). – 2012. – № 1. – С. 39-45.
12. Верховцева І.Г. Волосне правосуддя та проблеми селянського самоврядування другої половини XIX – початку XX ст. / І. Г. Верховцева // Гілея : науковий вісник. Збірн. наукових праць. – К. : ВІР УАН, 2013. – Вип. 72 (№ 5). – С. 65-69.
13. Верховцева І.Г. Становлення селянського самоврядування в Росії (за матеріалами ревізії волосних правлінь у 1863 р. В.П. Мещерським) / І. Г. Верховцева // Інтелігенція і влада: збірник наукових праць. – Вип. 29. – Серія: Історія. – Одеса: Астропринт, 2013. – С. 109-118.
14. Верховцева И. Г. Крестьянское самоуправление в Бессарабии (середина – вторая половина XIX в.) / И. Г. Верховцева // Государственная власть и крестьянство в XIX - начале XXI века: сборник статей. - Коломна: Моск. госуд. обл. социально-гуманитарный институт, 2013. - С. 35-40.
15. Тарабанова Т.А. Состав волостных судов / Т. А. Тарабанова // Вестник Московского университета. – Сер. 8. История. – 1993. – № 2. – С. 45-54.
16. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII начало XX в.) : Генезис личности, демократической семьи, гражданского

- общества и правового государства / Б. Н. Миронов. – В 2 т. – Т. 2. – С-Пб.: Дмитрий Буланин, 1999. – 567 с.
17. Лонская С.В. Мировая юстиция в России : историко-правовое исследование / С. В. Лонская. – Калининград, 2000. – 215 с.
 18. Шатковская Т.В. Правовая ментальность российских крестьян второй половины XIX века : опыт юридической антропометрии / Т. В. Шатковская. – Ростов-н-Дону: РГЭУ, 2000. – 224 с.
 19. Земцов Л.И. Волостной суд в России в 60-х – первой половине 70-х годов XIX века (по материалам Центрального Черноземья) / Л. И. Земцов. – Воронеж : Изд. Воронеж. госуд. унив-та, 2002. – 448 с.
 20. Терентьев Р.В. Реформа местного суда и применение обычая в качестве источника права в России в начале XX века // Ученые записки Санкт-Петербургского им. В.Б. Бобкова филиала ГОУВПО "Российская таможенная академия". – С.-Пб. : РИО СПб филиала РТА, 2004. – № 2 (22). – С. 187-191.
 21. Кирилин А.В. Крестьянское обычное право в волостных судах и государственная политика пореформенной России / А. В. Кирилин: Автореф. дис... кан. юрид. н. : 12.00.01. – М., 2005. – 23 с.
 22. Безгин В.Б. Волостной суд сельской России / В. Б. Безгин // Современные исследования социальных проблем. – 2012. – № 12 (20). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.sisp.nkras.ru
 23. Шанин Т. Обычное право в крестьянском сообществе / Т. Шанин // Общественные науки и современность. – 2003. – № 1. – С. 116-121.
 24. Бурбанк Д. Правовая реформа и правовая культура : непризнанный успех волостных судов в имперской России / Д. Бурбанк // Правоведение. – 2003. – № 2 (247). – С. 188 – 196. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/article/article.asp?articleID=189997>.

25. Анцупов И.А. Государственная деревня Бессарабии в XIX в. (1812 – 1870-е гг.) / И. А. Анцупов. – Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1966. – 262 с.
26. Гроссул Я. Крестьянская реформа 60-70-х годов XIX в. в Бессарабии / Я. Гроссул, И. Будак. – Кишинев: Госиздат Молдавии, 1956. – 398 с.
27. Будак И.Г. Буржуазные реформы 60-70-х годов XIX в. в Бессарабии / И. Г. Будак. - Кишинев: Картя молдовеняскэ, 1961. – 219 с.
28. Державний архів Одеської області (Далі – ДАОО). – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 4.
29. ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 174. – Спр. 40.
30. Комунальна установа «Ізмаїльський архів» (Далі – КУІА). – Ф. 818. – Оп. 1. – Спр. 23.
31. Національний архів Республіки Молдова (Далі – НАРМ). – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 1417.
32. НАРМ. – Ф. 8. – Оп. 1. – Спр. 1806.
33. Ритгих А.А. Зависимость крестьян от общины и мира / А.А. Ритгих. – С-Пб.: Тип. В.Ф.Киршбаума, 1903. – 217 с.
34. Христофоров И.А. Судьба реформы: Русское крестьянство в правительственной политике до и после отмены крепостного права (1830-1890-е гг.) / И.А. Христофоров. – М., 2011. – 432 с.
35. Центральний державний історичний архів м. Київ. – Ф. 442. – Оп. 707. – Спр. 42.
36. Священко З.В. Проурядові аграрні ініціативи в Російській імперії на початку ХХ ст. : Автореф.... док. іст. н.: 07.00.02. – Донецьк, 2013. – 37 с.
37. Реформа местного суда 1912 г. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://3ys.ru/sudebnaya-vlast-v-rossijskoj-federatsii/reforma-mestnogo-suda-1912-g.html>.
38. КУІА. – Ф. 801. – Оп. 1. – Спр. 1.
39. КУІА. – Ф. 800. – Оп. 1. – Спр. 1.

СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА*Рінат Заріпов**Артем Заріпов**(Ніжин)***ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДУ КІНЦЕВИХ ЕЛЕМЕНТІВ
ДЛЯ ЗАДАЧ МАТЕМАТИЧНОЇ ФІЗИКИ**

Розв'язок диференціальних або інтегро-диференціальних рівнянь з частинними похідними в більшості випадків виконується чисельними методами. Ці методи засновані на дискретизації незалежних змінних – їх поданні скінченною множиною значень у вибраних вузлових точках досліджуваного простору. Ці точки розглядаються як вузли деякої сітки, звідки й походить назва методів – сіткові методи [1, с. 402].

Серед них найбільшого поширення набули два методи: метод кінцевих різниць (МКР) і метод кінцевих елементів (МКЕ). Зазвичай виконують дискретизацію просторових незалежних змінних, тобто використовують просторову сітку. У цьому випадку результатом дискретизації є СОДР для нестационарної задачі або система алгебраїчних рівнянь для стаціонарної.

Методи кінцевих елементів і кінцевих різниць мають ряд істотних відмінностей. Насамперед, методи різні в тому, що в МКР апроксимуються похідні шуканих функцій, а МКЕ – саме рішення, тобто залежність шуканих функцій від просторових координат і часу [2, с. 318]. Методи сильно відрізняються і в способі побудови сіток. У МКР будуються, як правило, регулярні сітки, особливості геометрії області враховуються тільки в вузлах біля межі. У зв'язку з цим МКР частіше застосовується для аналізу задач з прямолінійними межами областей визначення функцій. До числа традиційних завдань, що вирішуються на основі МКР, відносяться дослідження течій рідин і газів в трубах, каналах з урахуванням теплообмінних процесів та ряд інших. У МКЕ розбиття на елементи проводиться з урахуванням геометричних

особливостей області, процес розбиття починається від межі з метою найкращої апроксимації її геометрії.

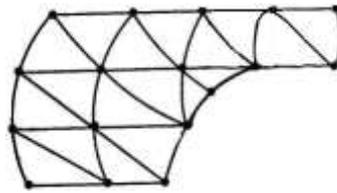

Рис. 1. Розбиття двовимірної області довільної форми на трикутні кінцеві елементи з криволінійними межами.

Потім розбивають на елементи внутрішні області, причому алгоритм розбиття будується так, щоб елементи задовольняли деяким обмеженням, наприклад сторони трикутників не дуже відрізнялися за довжиною і т.д. [3, с. 21]. Саме простоту застосування методу до задач з довільною формою області відносять до основних переваг методу кінцевих елементів.

Так як і в МКР у МКЕ вихідна область визначення функції розбивається за допомогою сітки, в загальному випадку нерівномірної, на окремі підобласті – кінцеві елементи [1, с. 525]. Цей процес називається дискретизацією області (рис.1). Шукана неперервна функція апроксимується кусково-неперервною, визначеною на множині кінцевих елементів. Апроксимація може здаватися довільним чином, найчастіше для цих цілей використовуються поліноми, які підбираються так, щоб забезпечити неперервність шуканої функції у вузлах на межі елементів.

Для двовірних областей найбільш часто використовуються елементи у формі трикутників і чотирикутників [3, с. 18]. При цьому елементи можуть мати як прямі –, так і криволінійні границі, що дозволяє з достатнім ступенем точності апроксимувати межу будь-якої форми.

Для тривимірних областей найбільш вживані елементи у формі тетраедра і паралелепіпеда, які також можуть мати прямолінійні і криволінійні межі [4, с. 21].

У загальному випадку алгоритм МКЕ складається з чотирьох етапів [5, с. 147]:

Етап 1. Розбиття заданої області на кінцеві елементи.

Від якості розбиття багато в чому залежить точність одержуваних результатів. Наприклад, розбиття на двовимірні елементи, близькі за формою до рівносторонніх трикутників, забезпечує кращі результати в порівнянні з розбиттям на витягнуті за формою трикутні елементи.

Розбиття області на елементи зазвичай починають від її межі з метою найбільш точної апроксимації форми межі, потім проводиться розбиття внутрішніх областей.

Нумерація вузлів елементів – наступний крок етапу виділення кінцевих елементів. Порядок нумерації також має істотне значення, так як впливає на ефективність подальших обчислень.

При нумерації вузлів більш застосовуваний спосіб, що забезпечує мінімальну різницю між номерами вузлів в кожному окремому елементі. Якщо максимальну різницю між номерами вузлів для окремого елемента позначити N , а число ступенів вільності (кількість невідомих функцій, які визначаються в кожному вузлі) – M , то ширина смуги (найбільша різниця між номерами ненульових елементів у рядку)

$$L = (N + 1)M \quad (1)$$

У деяких випадках зменшення числа N може бути досягнуто послідовною нумерацією вузлів при русі в напрямку найменшого розміру досліджуваної області.

Етап 2. Визначення апроксимуючої функції для кожного елемента (визначення функції елемента).

На даному етапі значення неперервної функції $\varphi^{(n)}$ в довільній точці n -го кінцевого елемента апроксимується поліномом $\varphi^{(n)} = A^{(n)}R + A_0$, де $A^{(n)}$ – вектор-рядок коефіцієнтів полінома; A_0 – вільний член; $R(x, y, z)$ – вектор координат в розглядуваній точці.

Завдання полягає у визначенні невідомого вектора $A^{(n)}$ і вільного члена A_0 . Для цього, використовуючи умову неперервності функції у вузлах, коефіцієнти полінома виражають через вектор $\Phi^{(n)}$ вузлових значень функції і

координати вузлів i , виконавши еквівалентні перетворення, отримують [5, с. 150]

$$\varphi^{(n)} = N^{(n)}\Phi^{(n)} \quad (2)$$

де $N^{(n)}$ – матриця - рядок, елементи якої називають функціями форми кінцевого елемента.

Функції форми легко обчислюються в кожній точці кінцевого елемента через координати самої точки i координати вузлів елемента.

Етап 3. Об'єднання кінцевих елементів в систему рівнянь.

На цьому етапі рівняння (2), що застосовується до окремих елементів, об'єднуються в систему алгебраїчних рівнянь:

$$\varphi = N\Phi \quad (3)$$

Система (3) – модель шуканої неперервної функції.

Етап 4. Визначення вектора вузлових значень функції.

У загальному випадку вектор Φ в (3) спочатку невідомий. Його пошук – найбільш складна процедура в МКЕ.

Розроблено кілька алгоритмів обчислення вектора Φ . Одним з них є метод Гальоркіна. Головною перевагою цього методу є те, що основою для нього служить вихідне диференціальне рівняння.

Метод Гальоркіна заснований на мінімізації помилки $\varepsilon = Lu - f$ наближеного рішення u вихідного диференціального рівняння $L\varphi - f = 0$, де L - диференціальний оператор.

Для мінімізації в заданій області G потрібне виконання рівності $\int_G N_i \varepsilon dG = 0$ для кожної з функцій N_i .

Поєднання методу Гальоркіна з МКЕ приводить до системи рівнянь

$$\int_G N_\beta L(\varphi) dG = 0 \text{ при } \beta = i, j, k, \dots,$$

де $L(\varphi)$ – ліва частина вихідного диференціального рівняння, що описує неперервну функцію.

Розглянемо запропоновану техніку до задачі розрахунку одновимірного температурного поля в однорідному стержні [7, с. 82]. Нехай є стержень довжиною L і площею поперечного перерізу S . Температурне поле в стержні описується рівнянням теплопровідності, яке в одновимірному наближенні має вигляд:

$$\lambda_x \frac{d^2 T}{dx^2} = 0 \quad (4)$$

Застосувавши метод Гальоркіна до рівняння (4), отримують:

$$\int_V N^t \lambda_x \frac{d^2 T}{dx^2} dV = 0 \quad (5)$$

Використовуючи формулу диференціювання добутку, мають:

$$\int_V N^t \lambda_x \frac{d^2 T}{dx^2} dV = \int_V \frac{d}{dx} \left(N^t \lambda_x \frac{dT}{dx} \right) dV - \int_V \frac{dN^t}{dx} \lambda_x \frac{dT}{dx} dV \quad (6)$$

Інтерполяційна функція T не є сталою по всій довжині стержня, тому інтеграл в (6) можна представити сумою відповідних інтегралів для окремих елементів. Другий інтеграл в (6) можна представити у вигляді:

$$\int_V \frac{dN^t}{dx} \lambda_x \frac{dT}{dx} dV = \sum_{e=1}^2 \int_V \frac{dN^{(e)t}}{dx} \lambda_x^{(e)} \frac{dT^{(e)}}{dx} dV^{(e)} \quad (7)$$

Після обчислення в цьому рівнянні інтегралів, що відносяться до окремих елементів, рівняння (7) набуде вигляду:

$$\int_V \frac{dN^{(e)t}}{dx} \lambda_x^{(e)} \frac{dT^{(e)}}{dx} dV^{(e)} = \int_V \frac{\lambda_x^{(e)}}{L^{(e)} L^{(e)}} \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} \times \begin{bmatrix} T_i \\ T_j \end{bmatrix} dV^{(e)} = \frac{S^{(e)} \lambda_x^{(e)}}{L^{(e)}} \begin{bmatrix} 1 & -1 \\ -1 & 1 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} T_i \\ T_j \end{bmatrix} \quad (8)$$

Перший інтеграл в (6) згідно теореми Остроградського–Гаусса та врахування крайових умов набуде виду:

$$\int_S N^{(2)t} \lambda_x^{(2)} \frac{dT^{(2)}}{dx} dS = \int_S \begin{bmatrix} -q \\ 1 \end{bmatrix} [-\alpha(T_3 - T_*)] dS = S_2 \begin{bmatrix} 0 \\ 1 \end{bmatrix} (-\alpha T_3 + \alpha T_*) \quad (9)$$

Просумувавши вирази отримаємо систему рівнянь:

$$\begin{bmatrix} C^{(1)} & -C^{(1)} & 0 \\ -C^{(1)} & C^{(1)} + C^{(2)} & -C^2 \\ 0 & -C^{(2)} & C^{(2)} + \alpha S_2 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} T_1 \\ T_2 \\ T_3 \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} qS_1 \\ 0 \\ -\alpha S_2 T_* \end{bmatrix} \quad (10)$$

де $C^{(1)} = S^{(1)} \lambda_x^{(1)} / L^{(1)}$ і $C^{(2)} = S^{(2)} \lambda_x^{(2)} / L^{(2)}$.

Завершальним кроком етапу визначення вектора силових значень Φ є розв'язання системи лінійних алгебраїчних рівнянь.

Знайдені значення вектора Φ підставляють в (3), після чого значення функції легко обчислюється в будь-якій точці заданої області.

Метод кінцевих елементів володіє рядом переваг, що мають велике значення для розрахунків. До них відносяться [3, с. 14]:

- можливість вирішувати практично будь-які крайові задачі;
- досить точний опис будь-якої області (досліджувана область може бути довільною);
- в потрібних підобластях можна легко збільшити щільність обчислювальної сітки;
- можливість визначення розрахункових параметрів в будь-якій точці досліджуваної області (цей процес відбувається шляхом інтерполяції за допомогою функцій форми);
- можливість розрахунку на нерівномірних сітках, у двовимірному і тривимірному випадках для областей складної геометрії;
- "технологічність" методів.

Метод має і недоліки [8, с. 13]:

- застосування його неможливо без використання ЕОМ;
- для розв'язання складних завдань необхідні машини з великим обсягом пам'яті;
- реалізація методу пов'язана з підготовкою великої кількості вихідних даних, що вимагає значних витрат ручної праці.

Популярність МКЕ сприяла створенню ряду комерційних пакетів програм, серед яких можна відмітити наступні, які часто використовуються [8, 9]:

1. в механіці: NASTRAN, ASKA;
2. в теплотехніці: TITUS;
3. в електромагнетизмі: FLUX, MAGNET 11, PE2D;
4. інші: MICROFLUX, GE2D, ANSYS.

Пакети NASTRAN, TITUS, MODULEF володіють дуже високою універсальністю і апріорі забезпечує розв'язання будь-якої задачі, які не містять значних складностей.

Також МКЕ лежить в основі такого програмного забезпечення, як: ПК Ліра, SCAD, MatLab, FemLab.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Власова Е.А. Приближенные методы математической физики: [учеб. для вузов] / Е.А. Власова, В.С. Зарубин, Г.Н. Кувыркин. – М.: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2001. – 700 с.
2. Формалев В.Ф. Численные методы / В.Ф. Формалев, Д.Л. Ревизников. – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2004. – 400 с.
3. Сегерлинд Л. Применение метода конечных элементов / Л. Сегерлинд.; пер. с англ. А.А. Шестакова. – М.: Мир, 1979. – 389 с.
4. Галлагер Р. Метод конечных элементов. Основы / Р. Галлагер; пер. с англ. В.М. Картвелишвили. – М.: Мир, 1984. – 423 с.
5. Пирумов У.Г. Численные методы / У.Г. Пирумов. – М.: МАИ, 1988. – 188 с.
6. Антонова Г.М. Сеточные методы: новый взгляд и новые перспективы // Труды VII Международной конференции «Идентификация систем и задачи управления». – 2008. – С. 504-511.
7. Рейзлин В.И. Математические методы проектирования: учебное пособие / В.И. Рейзлин, С.Ф. Быков; Национальный исследовательский Томский политехнический университет. – Томск: Изд-во Национального исследовательского Томского политехнического университета, 2010. – 144 с.

-
8. Чернявский А.О. Метод конечных элементов. Основы практического применения / А.О. Чернявский. – М.: Машиностроение, 2007. – 106 с.
 9. Иванов С.Е. Интеллектуальные программные комплексы для технической и технологической подготовки производства / Ч. 5. Системы инженерного расчета и анализа деталей и сборочных единиц / С.Е. Иванов; под ред. Д.Д. Куликова. – СПб: СПбГУ ИТМО, 2011. – 48 с.

СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА

*Олена Болгар
(Броди)*

**ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ІМІДЖ ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРИ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

Історія виникнення феномена іміджу сходиться до поняття «паблік рилейшнз», що з'явився в американському суспільстві в 30-ті роки минулого століття, що й позначало дію заради суспільного блага. «Паблік рилейшнз» – це наука, яка займається організацією комунікативного простору сучасного суспільства з метою гармонізації приватних і суспільних інтересів. До 60-х років в Америці склався новий напрямок у науці, що досліджує імідж, – іміджеведення, основоположником якого став відомий економіст К.Болдінг. У вітчизняному просторі ця область знання стала розвиватися в 70-ті роки ХХ століття й одержала велике поширення в області політичного й ділового іміджування [1].

Соціологія розглядає імідж як зовнішній образ, створюваний суб'єктом з метою викликати певне враження, думку, відношення інших, а також як сукупність властивостей (що визначаються рекламою, пропагандою, модою, забобонами, традицією і т.д.) об'єкту, з метою викликати певні реакції стосовно нього [4].

П. Берд визначає імідж як «загальне враження, яке ви справляєте на навколишніх. Воно складається з того, як ви подаєте свої ідеї, як поведетеся в суспільстві, як одягаєтеся, що говорите й що робите...» [1, с. 65-66]. Дуже важливим, на наш погляд, є зауваження П. Берда про те, що імідж повинен міцно базуватися на внутрішній суті людини, бути її відбиттям.

Ми ж розглянемо імідж з педагогічної точки зору і розглянемо його саме як умову становлення культури педагогічної діяльності майбутнього вчителя.

Індивідуальний або особистісний імідж сучасного педагога одна з малодосліджених проблем. Дане питання у своїх дослідженнях піднімали

В.Горчакова, Н.Гузій, П.Гуркевич, А.Калюжний, А. Кононенко, Л.Мітіна, А.Панасюк, В. Стрельніков, О.Пенькова, В.Шепель, О.Рудницька, Г.Сагач.

Однак сьогодні ідея формування індивідуального іміджу як цінності й умови становлення культури педагогічної діяльності майбутнього вчителя ще не вивчалася в педагогічній науці комплексно, а дослідження іміджу вчителя проводяться переважно фрагментарно.

У педагогіці імідж учителя розглядається як емоційно зафарбований стереотип сприйняття образу вчителя у свідомості вихованців, колег, соціального оточення, у масовій свідомості. Причому при формуванні іміджу реальні якості поєднуються з тими, які приписуються йому оточуючими [3, с. 46]. За рамками уваги дослідників іміджу залишається його особистісний аспект, оцінка значимості, усвідомлення якої відбувається в рефлексії культури педагогічної діяльності вчителя. Ситуативна тривожність, страх здатися смішним, виявити свою некомпетентність, бути негативно оціненим, гальмують процеси творчого саморозвитку як педагога, так і учня. Без розвиненої внутрішньої рефлексії, усвідомлення джерел свого негативного переживання вчитель не може перемкнутися на світ іншої людини (колеги, учня, батька), побачити його проблеми своїми очима. У педагогічній діяльності індивідуальний імідж учителя – це умова, засіб становлення індивідуальності обох суб'єктів освіти.

У цей час існує цілий ряд підходів до визначення структури іміджу. Так, ряд науковців, зближаючи поняття іміджу й персоніфікації, включає в структуру іміджу як природні властивості особистості, так і спеціально створені. Доданками іміджу виступають: професіоналізм, компетентність, моральна надійність, гуманітарна освіченість, компетентність в області психотехнологій. Крім того, імідж, на її думку, говорить як про зовнішній вигляд, так і про внутрішній світ людини [2, с. 19-24].

Можна розглядати індивідуальний імідж як цілісність інших компонентів:

а) аудіовізуальна культура особистості (мова, манера триматися, одяг, зачіска, що відповідають очікуванням більшості або певної групи людей);

б) стиль поведінки (професійний, інтелектуальний, емоційний, комунікативний, естетичний, етичний);

в) внутрішня філософія, система цінностей людини (життєві установки, моральне кредо, система відносин), що, безумовно, накладає відбиток на зовнішність і манери поведінки;

г) атрибути, що підкреслюють статус і домагання особистості (обстановка офісу, машина і т.д.);

д) психогігієнічний «Я-образ» (у загальному виді психогігієнічний образ партнера такий: він зовні й внутрішньо спокійний, активний, доброзичливий, оптимістичний, завжди в гарному настрої, миролюбний і т. д.) [5].

Порівнюючи ці дві характеристики іміджу, визначаємо, що для іміджу вчителя більш близька перша.

Вважається, що в іміджі важливі:

- персональні характеристики (фізичні й психофізіологічні особливості, тип особистості);

- соціальні характеристики (*статус особистості*, як офіційний так і неофіційний, пов'язаний з матеріальним становищем, походженням; *моделі ролі поведінки*, що визначають зв'язок особистості з різними соціальними групами, інтереси, які вона представляє; *норми й цінності*, обумовлені соціальною й професійною приналежністю особистості);

- символічні характеристики, пов'язані з ідеологіями й культурними архетипами [2].

Аналізуючи наведене структурування, ми солідаризуємося з думкою про те, що в ньому відсутній чіткий поділ характеристик іміджу у відношенні стійкості до впливу соціального середовища й чутливості до корекції. Неправомірно, на наш погляд, що в групу «персональні характеристики» одночасно включаються й спадкові якості, що й формуються в процесі соціалізації. Ідеологія й культура, які є об'єктивними детермінантами у формуванні соціальних характеристик, виводяться в окрему групу –

«символічні характеристики». Слабкість даного підходу, на наш погляд, полягає в тому, що автори не врахували в характеристиці індивідуального іміджу такі якості, як характер і інтелект.

Тому, у свою чергу, пропонуємо структурну схему іміджу, що полягає із чотирьох блоків: до першого відносяться біогенетичні (природні характеристики), до другого – особистісні, до третього – соціально-емпіричні, до четвертого – символічні (об'єктивно пов'язані з характеристиками другого й третього блоків). Таким чином, в основі даної моделі – розуміння людини як біологічної й природної істоти, що представляє собою синтез генотипу й фенотипу особистості. Імідж закладається спадкоємною програмою розвитку особистості, а розвивається й формується під впливом соціального середовища, діяльності людини з перетворення цього середовища, а також соціальних факторів життєдіяльності конкретного суспільства [4].

Найбільш близьким для нас виявився авторський підхід В.Шепеля, що підтверджує, з одного боку, об'єктивність основи іміджу певною культурою професійної діяльності, з іншого боку – можливість її доповнення в процесі самовдосконалення [7]. Учений виділяє три групи якостей, що визначають індивідуальну частину іміджу:

- у першу групу входять такі *природні* якості, як комунікативність, емпатійність (здатність до співпереживання), рефлексивність (здатність зрозуміти іншу людину), красномовність. Ці якості становлять матрицю природних дарувань, позначених загальним поняттям «уміння подібатися людям». Володіння цими якостями й постійні вправи в їхньому розвитку – основа успішного створення індивідуального іміджу;

- у другу групу входять *характеристики особистості як результат її освіти й виховання*. До них відносяться моральні цінності, психічне здоров'я, володіння набором людинознавчих технологій, таких як міжособистісне спілкування, попередження й подолання конфліктних ситуацій і т.д.;

- до третьої групи відноситься те, *що пов'язане з життєвим і професійним досвідом особистості*. Особливо коштовно, коли цей досвід

допомагає особистості загострювати інтуїцію на ситуацію спілкування, що має колосальне значення в процесі формування індивідуального іміджу.

Самовпевненість і стандартність поведінки, на думку В.Шепеля, негативно впливає на сприйняття людьми особистості, яка зацікавлена у визнанні й доброзичливому до себе відношенні [7, с. 71].

Особливе значення В.Шепель надає духовній складовій іміджу: володіння духовністю виступає в якості неодмінної умови створення гідного іміджу, а самопізнання виступає однією з вихідних умов [7, с. 60].

Аналіз досліджень з проблеми дозволяє зробити висновок, що характеристики структурних елементів індивідуального іміджу і їх співвідношення варіюються залежно від точки зору авторів на сутність досліджуваного поняття.

Таким чином, імідж у сучасній науці розглядається як категорія відносно постійна. Можна говорити про існування ядра іміджу (риси особистості, закладені в ранньому дитинстві). Разом з тим імідж є цілеспрямовано сформованим образом, але якщо при його штучному конструюванні не брати до уваги це ядро, то відбудеться відчуження людини від власної індивідуальності, втрата справжньої ідентифікації із собою. У критичній ідентифікації сутність людини залишиться тією, яка була сформована генетично й у ході первинної соціалізації, а все набуте, не відповідне до особистості, буде носити нестійкий характер і проявлятиметься в будь-який момент. Імідж учителя визначається не стільки емоційним фарбуванням, скільки рівнем вольового контролю й рефлексії, тоді він здобуває особистісний характер [6, с. 6].

Визначаючи, яким повинен бути індивідуальний імідж майбутнього вчителя, здатного реалізувати завдання становлення особистості учня, враховуючи вищесказане, відзначимо, що це високоморальна людина, гуманіст; останнє проявляється в його вчинках, мові і його професійній діяльності; його зовнішній вигляд базується на внутрішній культурі; крім того, він перебуває в гармонічних відносинах із середовищем, що відбивається в його зовнішньому вигляді.

Індивідуальний імідж майбутнього вчителя ми, слідом за Л. Вовичем і Л.Соколовою, розглядаємо в якості компонента, що забезпечує цілісність культури педагогічної діяльності. Проблема іміджу як компонента культури педагогічної діяльності в сучасній науці не є новою. Взаємодія іміджу учителя й учня на високому рівні культури – це завжди творче самовираження обох суб'єктів освіти, воно діалогічне. Така взаємодія – це прилучення до нових складових культури. У цій ситуації недоліки професійної поведінки педагога не ідентифікуються у співвідношенні з відповідальністю педагога за свої дії [6].

У цілому це явище визначається комплексом факторів, узагальнене уявлення про яких укладається у формулу «відсутність культури педагогічної діяльності учителя». Саме культура педагогічної діяльності вчителя визначає характер щоденної педагогічної взаємодії незалежно від розв'язуваних завдань [6].

У контексті нашої теми *індивідуальний імідж майбутнього вчителя* – це система особистісних якостей (толерантність, тактовність, доброзичливість, 43амо розвиває, емпатія й ін.) і психологічних засобів (вербальні й невербальні, способи спілкування, позиції, ролі), до яких цілеспрямовано прибігає вчитель із метою досягнення культури педагогічної діяльності.

Структура індивідуального іміджу майбутнього вчителя стосовно до нашого дослідження представляється нам як сукупність, що включає:

- *мотиваційний* компонент (переконання, готовність – як внутрішня так і зовнішня – до формування індивідуального іміджу як компонента, що забезпечує цілісність культури педагогічної діяльності);

- *когнітивний* (знання);

- *діяльнісний* (уміння створити індивідуальний імідж, відповідно до норм культури педагогічної діяльності й передати інструментарій його створення майбутньому учневі);

- *емоційний* (інтерес, емоційний підйом у процесі формування й реалізації індивідуального іміджу).

Виділені в процесі дослідження компоненти досліджуваного феномена відповідають класичному положенню вітчизняної науки (Л. Виготський, А. Петровський, С. Рубінштейн та ін.) про єдність і взаємозв'язок всіх сторін життя людини – єдності розуму, почуттів, дій.

Культурологічний підхід до розгляду індивідуального іміджу майбутнього вчителя як компонента культури педагогічної діяльності дозволив виявити критерії його оцінки [6]. Критерій – це ознака, на підставі якої проводиться оцінка, судження. Виявляючи критерії, ми враховували наступні вимоги до їхнього виділення й обґрунтування:

- критерії повинні відбивати основні закономірності формування особистості;
- за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між усіма компонентами досліджуваної системи;
- якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними;
- критерії повинні бути розкриті через ряд якісних ознак (показників), за мірою прояву яких можна судити про більший або менший ступінь виразності даного критерію;
- критерії повинні відбивати динаміку вимірюваної якості в часі й культурно-історичному просторі [6].

Крім того, вивчення досвіду взаємодії різних груп педагогів і учнів, аналіз розуміння ними сутності індивідуального іміджу майбутнього вчителя як компонента, що забезпечує цілісність культури педагогічної діяльності, дали можливість виділити наступні критерії оцінки сформованості індивідуального іміджу майбутнього вчителя: мотиваційний (наявність мотиву стати вчителем-професіоналом, прагнення сформувати індивідуальний імідж), когнітивний (**знання:** про особистість людини, що само розвивається; суті іміджу як компонента, що забезпечує цілісність культури педагогічної діяльності; закономірностей соціальної перцепції; способів самопізнання, і самовираження; про соціально і особистісно значимі цінності; вимоги, що ставляться до особистості вчителя, про вчителів – носіїв індивідуального іміджу, що

відповідає нормам педагогічної культури; про способи формування індивідуального іміджу; способи передачі майбутньому вчителю інструментарію формування індивідуального іміджу), діяльнісний (студент володіє **вміннями**: творчого самовираження; вступати в діалогічні взаємини, демонструючи такі якості, як толерантність, доброзичливість, тактовність, прагнення до співробітництва; створити елегантний зовнішній вигляд, що відповідає індивідуальності, що й дозволяє підкреслити внутрішню культуру; аргументовано й виразно говорити, ефективно використовувати засоби невербального спілкування; проектувати свої вчинки, спілкування, діяльність, орієнтуючись на загальнолюдські цінності (люди, мир, краса, пізнання і т.д.), відповідно до соціально схвалюваних норм й індивідуальних особливостей партнерів у спілкуванні; контролювати свої емоції й поведінку; попереджати й долати конфліктні ситуації; передавати майбутньому вчителю способи формування позитивного індивідуального іміджу), емоційний (почуття задоволення в організованому процесі з формування індивідуального іміджу) [5].

Теоретичний аналіз дозволив нам зробити наступні висновки.

Індивідуальний імідж – це вигляд особистості, невід’ємний атрибут суб’єкта спілкування, який складається із двох взаємозалежних складових: ядра – порівняно статичної складової, у якій знаходять висвітлення знання, цінності, установки, уміння, і зовнішньої складової, яка досить оперативно міняється залежно від середовища, її культури. Особливе значення в процесі створення індивідуального іміджу має духовне наповнення особистості, її внутрішня культура. Індивідуальний імідж дозволяє майбутньому вчителю протистояти професійному функціоналізму й наповнює взаємодію суб’єктів освіти неповторним, індивідуальним змістом, що сприяють їхньому саморозвитку.

Індивідуальний імідж учителя обумовлює розвиток цілісності в культурі педагогічної діяльності вчителя (у професійних і особистісних проявах), виступає засобом саморозвитку педагога, що ініціюють процеси саморозвитку учнів, підсилює осмислення сутності глибинного спілкування з усіма

суб'єктами освітнього процесу (педагогами, учнями, батьками) і розглядається нами як система особистісних і професійних якостей та психологічних засобів, до яких цілеспрямовано звертається вчитель із метою досягнення оптимальних результатів в освітньому процесі, культурі педагогічної діяльності.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Берд П. Подай себе! Ефективна тактика поліпшення вашого іміджу / Пер. з англ. / П. Берд. – М.: Амалфея, 1991. – 398 с.
2. Калюжный А. А. Содержание профессиональной подготовки учителя к нравственному воспитанию школьников: учебное пособие / А. А. Калюжный. – Алма-Аты: Изд-во АГУ им. Абая, 1994. – 69 с.
3. Калюжный А. А. Технология построения имиджа учителя / А. А. Калюжный // PR в образовании. – 2004. – №4. – 240 с.
4. Ковальова О.О. Проблема формування основ позитивного педагогічного іміджу у майбутніх педагогів / О. О. Ковальова // Науковий вісник ПДПУ ім. К.Д. Ушинського. Зб. наук. праць. – Одеса, 2007. – Вип. 3-4. – С. 280-286.
5. Кононенко А. О. Дослідження оцінки компонентів індивідуального іміджу педагога учнями та батьками / А. О. Кононенко // Наук. Вісн. Півд. – укр. держ. ун-ту. – 2001. – №3-4. – С. 100-106.
6. Стрельников В.Ю. Педагогічна культура–основа іміджу сучасного педагога /В. Ю. Стрельников // Імідж сучасного педагога. – 2006. – №8. – С. 6-8.
7. Шепель В. М. Имиджелогия: Секреты личного обаяния / В. М. Шепель. – М.: Культура и спорт: ЮНИТИ, 1997. – С. 56-78.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент

Дупак Надія Василівна.

*Ірина Гагаріна
(Переяслав-Хмельницький)*

СПЕЦИФІКА ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Сучасний вищий навчальний заклад – це складна система, у якій кінцева мета – висока якість освіти, залежить від взаємодії кожної її складової. Робота з документами для ВНЗ є одним із головних методів діяльності, оскільки завжди виникає необхідність фіксувати той чи інший результат діяльності, як колективу в цілому, так і кожного студента зокрема.

В умовах посилення вимог до вищої школи щодо якості підготовки фахівців, відповідно до закону України „Про освіту” [8] і „Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки” [9], зростає роль втілення сучасних технологій документаційного забезпечення управління в діяльність ВНЗ. Процес надання освітянських послуг може здійснюватися ефективно тільки тоді, коли в ньому чітко виражений порядок документування, починаючи з організації навчального процесу, а також робота з документами, які регламентують навчальний процес. Отже, актуальність даної теми полягає в тому, що у процесі підготовки кадрів вищої школи важлива роль відводиться документаційному забезпеченню, упорядкуванню відповідного потоку документальної інформації, культурі ведення документації у ВНЗ та приведення її у відповідність до європейських стандартів.

Системним аналізом даної проблеми щодо ВНЗ займається Ю.П. Юхименко. Окремі аспекти даної проблеми знайшли відображення у працях відомих українських і зарубіжних дослідників Ю.Баранюка, А.Луценка, Ю.Пелехи та ін. Праці С.Кулешова, М.Слободяника та інших учених розкривають існуючі проблеми уніфікації документації в інформаційному суспільстві взагалі та надають особливу увагу дослідженню сучасних технологій документного забезпечення управління. Праці російської дослідниці

Л. Фіонової [13] присвячені проблемам створення сучасних технологій документального забезпечення управління на підприємстві.

Уся інформація, яка використовується у діяльності вищого навчального закладу, фіксується. Матеріальними носіями зафіксованої інформації є документи. Документ – це матеріальний об'єкт з інформацією, яка закріплена людиною певним способом для передачі її в просторі та часі.

Документи поєднують у собі багато функцій: інформаційну, правову, соціальну, комунікаційну, культурну, управлінську, облікову. Документи мають правове значення, оскільки є засобом засвідчення та доведення певних фактів, їх використовують як джерело і як носій інформації.

Нормативне та методичне забезпечення є одним із головних чинників, що сприяє раціональній організації діловодства в установах, у тому числі й у навчальних закладах. У свою чергу, від організації діловодних процесів залежить якість управління навчальним закладом у цілому. Безумовно, адміністрація навчального закладу, особа, відповідальна за діловодство у закладі, мають бути обізнані в питаннях нормативно-правового регулювання створення службової документації та роботи з нею. Відповідно до пункту 70 Положення про загальноосвітній навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 червня 2000 р. № 964, порядок діловодства та бухгалтерського обліку в загальноосвітньому навчальному закладі визначається законодавством та нормативно-правовими актами Міністерства освіти і науки України, інших центральних органів виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади [12].

Організація діловодства в навчальному закладі має здійснюватися згідно з нормативно-правовими актами, які регулюють цю сферу діяльності, а також відповідними методичними посібниками з діловодства, на підставі яких заклад розробляє власний пакет організаційних, нормативних і методичних документів. У цих документах закріплюються, насамперед, обрані організаційні форми діловодства, технологія роботи з документами. Основним законодавчим актом, що сьогодні встановлює загальні засади діловодства, є Закон України

«Про Національний архівний фонд та архівні установи» (у редакції від 13 грудня 2001 р. № 2888-III, далі – Закон про НАФ), відповідно до положень якого юридичні та фізичні особи зобов'язані забезпечувати збереженість Національного архівного фонду та сприяти його поповненню. Із цією метою в установах, незалежно від форми власності, кількості штатних одиниць, обсягу документообігу, мають бути створені спеціальні служби діловодства та архівні підрозділи [7].

Найважливішу роль у формуванні нормативно-методичної бази діловодства відіграє спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері архівної справи і діловодства – Державний комітет архівів України (Держкомархів), який у межах своїх повноважень, визначених законом, здійснює зокрема нормативно-правове регулювання відносин у сфері архівної справи та діловодства. Акти Держкомархіву, прийняті в межах його повноважень, є обов'язковими для виконання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від їх підпорядкування та форм власності.

Чинним нормативно-правовим актом, що встановлює загальні правила документування управлінської інформації та регламентує порядок роботи з службовими документами з моменту їх створення (надходження) до відправлення (передавання) до архіву, є Примірна інструкція з діловодства у міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 1997 р. № 1153. За час дії Примірної інструкції до неї було внесено чимало змін та доповнень, зокрема останні, досить важливі зміни внесено постановою Кабінету Міністрів України від 9 квітня 2008 р. № 338 [11].

Відповідно до пункту 1.7 Примірної інструкції загальне керівництво роботою діловодних служб здійснюється керівниками установ. Керівник установи зобов'язаний забезпечувати дотримання строків виконання завдань, визначених законами України, постановами Верховної Ради України,

рішеннями Кабінету Міністрів України, а також строків виконання інших документів, що надходять до установи. При роботі з документами головним завданням керівника навчального закладу є зміцнення і контроль за дотриманням законності, захист конституційних інтересів і прав усіх учасників навчально-виховного процесу [6].

Діяльність керівника має багатофункціональний управлінський характер. Вона ґрунтується на таких процесах:

- отримання інформації та її оброблення;
- формування управлінських рішень;
- виконання рішень;
- облік і контроль виконання прийнятих рішень.

Питаннями вивчення функцій управління займалися такі науковці як В.Г.Афанасьєв, Ю.А.Конаржевський, В.С.Пікельна, В.І.Маслов, В.І.Бондар та інші.

Управлінська діяльність передбачає роботу з різними типами і видами поточної й оперативної інформації. Під інформацією розуміють відомості про навколишній світ і про процеси, які відбуваються в ньому та їх сприйняття людиною.

Документи, що містять управлінську інформацію і оформлені відповідно до певних правил, називають управлінськими, а сукупність таких документів – управлінським документуванням. Тобто управлінська документація являє собою систему документів, які забезпечують управлінські процеси у навчальному закладі.

Склад управлінських документів навчального закладу визначається характером надання освітніх послуг, компетенцією і функціями суб'єктів, які вирішують управлінські питання, характером та широтою взаємозв'язків з іншими навчальними закладами й організаціями. Єдність правил документування управлінських дій на всіх рівнях управління забезпечується застосуванням державної системи документаційного забезпечення, управління та уніфікованих систем документації.

Практична діяльність керівника навчального закладу пов'язана з інтенсивним усним і письмовим спілкуванням, з підготовкою і складанням великої кількості документів, передачею та отриманням інформації в усній і письмовій формах. Це вимагає належного знання норм і правил мовлення, дотримання їх при створенні будь-якого документа в освітній сфері.

Наявність документів, уміння готувати їх вчасно і правильно, належне зберігання та можливість оперативного доступу до необхідних інформаційних ресурсів – запорука ефективної організації роботи навчального закладу, успішного проходження ним перевірок контролюючими органами і професійної безпеки посадових осіб.

Зрештою, безпомилково підготовлений і належним чином оформлений документ – це свідчення культури керівника та високого іміджу навчального закладу.

Хотілося б ще зазначити, що інформаційно-документаційне забезпечення управління, яке побудоване на основі традиційних методів складання, опрацювання, зберігання та пошуку великих обсягів документації, характеризується підвищеною трудомісткістю. Тому робота з документами забирає значну частину робочого часу керівників та спеціалістів, яким необхідні, як правило, не самі документи, а конкретні відомості та факти, що містяться в них. Сучасні перспективні напрямки удосконалення документаційного забезпечення управління, діловодства невіддільні від процесу масового впровадження досягнень НТП в сфері управління. Ці досягнення, пов'язані з утворенням якісно нових видів ЕОТ, засобів зв'язку, дають можливість перейти до принципово нової і значно ефективнішої інформаційної технології в органах управління, заснованої на органічному включенні комплексу технічних засобів в управлінський процес.

Обчислювальна техніка, що обслуговує різні системи автоматизованого опрацювання інформації, дозволяє максимально вивільняти керівників та спеціалістів від нетворчої роботи і, що найголовніше, дає їм можливість користуватися оперативнішим і зручнішим для сприйняття комплексом

інформації, якого в умовах ручних методів опрацювання документів отримати неможливо. Заснована на ОТ інформаційна технологія звільняє інтелект людини від рутинних операцій, зменшує кількість хибних управлінських рішень і стимулює творчу діяльність людини.

Комп'ютеризація процесу управління повною мірою повинна враховувати специфіку управлінської організаційної діяльності, провідну роль людського фактора у виконанні функцій управління, прийнятті єдино вірного рішення. ЕОМ відіграє в цій діяльності лише допоміжну роль, бо виконує за людину набір технічних операцій щодо своєчасної видачі необхідної корисної і повної інформації. Кінцеве рішення завжди залишається за людиною. Комп'ютеризація процесу управління забезпечує безпаперовий документообіг та значне скорочення в оперативній управлінській роботі кількості традиційних документів - довідкових, поточних, звітних, інформаційних та ін. Одночасно в мінімальному обсязі повинні зберігатися найважливіші управлінські документи на паперовій основі (накази, плани, звіти тощо), що мають юридичне та історичне значення і потребують постійного зберігання в державних архівах.

Вищі навчальні заклади у своїй роботі керуються документами, які відносяться до Уніфікованої системи організаційно-розпорядної документації (ОРД), а також вузи мають і спеціальну документацію, яка регламентує організацію навчального процесу – це навчальні плани, розклади занять, відомості та ін.

Відмінною рисою документаційної системи забезпечення управління ВНЗ є те, що практично роботою з документами у вишах, як правило, займається весь управлінський персонал та професорсько-викладацький склад. Документаційне забезпечення управлінської діяльності ВНЗ впливає із необхідності інформатизації управління загалом, коли інформація, що має ознаки документа, закладається у пам'ять персонального комп'ютера і стає доступною в будь-якій її частині і сполученнях. Це вимагає і високого рівня культури діловодства вищого навчального закладу, і відповідних навичок, що мають відношення до формування документальної інформації [14].

Однією з важливих особливостей документаційної системи ВНЗ є її універсальність. Вона однаковою мірою може ефективно використовуватись у всіх підрозділах вузу незалежно від її адресата.

Відповідно до визначених посадових обов'язків у процесі найрізноманітніших контрольних заходів (заліки, екзамени, анкетування, експертна оцінка, протоколи громадських оглядів та слухань тощо), ректорат може судити про роботу як окремих підрозділів, так і ВНЗ загалом. Важливість такого контролю з використанням комунікаційних технічних засобів ВНЗ пояснюється тим, що в разі, якщо результати на певному етапі негативні, керівник навчального закладу разом із керівництвом підрозділів можуть оперативно вирішувати питання про необхідність поглибленого вивчення роботи даного підрозділу та окремих його працівників з метою надання допомоги з боку керівництва. На наш погляд, організація такого виду контролю є важливою складовою управлінської діяльності і передбачає оптимальне для ВНЗ, викладача, студента поєднання адміністративного педагогічного, колективного контролю та самоконтролю даного суб'єкта навчального процесу. Саме тому комунікаційна система документаційного забезпечення управління (далі – КСДЗУ) є особливим і важливим чинником розвитку ВНЗ.

Спільне використання комунікаційного простору і документаційного фонду дає змогу ВНЗ систематизувати й поєднувати інформацію, що впливає на прийняття керівником об'єктивного і своєчасного рішення, володіння ним вірогідною інформацією, підсилює контроль за їх виконанням. Адже демократизація управління ВНЗ передбачає зміну ролі внутрішнього контролю: від авторитарних рішень до оптимального для навчального закладу, викладача, студента поєднання адміністративного, педагогічного, колективного контролю та самоконтролю кожного суб'єкта навчального процесу.

Особливості діяльності ВНЗ, що відзначаються високим професійним рівнем працівників (кандидати і доктори наук) і особливими показниками їхньої продуктивності праці, вимагають і відповідного забезпечення системи управління. Зазначимо, що для організації внутрішнього управління слід: 1)

створити ефективну КСДЗУ ВНЗ, що підвищує рівень інформаційного забезпечення управління, впорядковує систему отримання зворотної інформації про стан виконання основних функцій вузу, підрозділу; 2) створити такий комунікаційний простір, який сприятиме виробленню у керівників ВНЗ вміння аналізувати інформацію про перебіг навчально-виховного процесу, адже саме з цього і починається організація управління; 3) забезпечити відкритий доступ до документаційного фонду комунікатів, що сприятиме навчання усього професорсько-викладацького складу ВНЗ, самоаналізу й самооцінці своєї діяльності; 4) єдине комунікаційне середовище забезпечує сприятливі умови для роботи всіх учасників навчально-виховного процесу, зокрема створює необхідний документаційний фонд, який забезпечує ефективну систему зберігання робочих документів; 5) документальна інформація є ефективним засобом виявлення не лише недоліків, а й досягнень професорсько-викладацького складу. Дотримання основних вимог документування діяльності підрозділів забезпечує ефективність контролю, а саме оперативність, плановість, регулярність, об'єктивність оцінювання діяльності підрозділу, викладача тощо.

У КСДЗУ ВНЗ велике значення має документологічна підготовка тих, хто забезпечує документообіг. Це зумовлено тим, що системний зв'язок «документ-користувач» здатні забезпечити лише кваліфіковані посередники-професіонали. Вони мають високопрофесійно володіти загальним і специфічним в організації КСДЗУ ВНЗ. Не менш важливим є й рівень підготовки користувачів, безпосередніх адресатів документальної інформації. Адже невміння окремими керівниками підрозділів вчасно скористатися відповідною документальною інформацією впливає на ефективність їх управлінської діяльності.

Особливо це стосується ВНЗ, де практичною роботою з документами, як правило, займається не тільки управлінський персонал, а весь професорсько-викладацький склад. Це зумовлює необхідність підготовки і вміння працювати з документацією, складати документи, оцінювати їх легітимність, орієнтуватись у термінах виконання того чи іншого документа, передання їх в архів. Знання

співробітниками ВНЗ засобів раціоналізації роботи з документами значно скорочує час на їх складання й опрацювання, дає можливість приділяти більше уваги іншим функціональним обов'язкам.

З метою поліпшення організації підготовки кадрів з вищою освітою і вдосконалення документообігу у вищих навчальних закладах Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України видало наказ № 384 від 29.03.2012 р. «Про затвердження форм документів з підготовки кадрів у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації» [10]. Даний наказ уніфікує, систематизує і приводить у відповідність документацію вищих навчальних закладів (деканату, кафедри, відділу кадрів, відділу, який займається питанням практики студентів). Введення даних документів, які враховують нові підходи до контролю знань студентів, на нашу думку, полегшує процес перенесення даних на електронні носії для наступної їхньої автоматичної обробки, впливає на ефективність реалізації своїх функцій структурними підрозділами вузів, сприятиме втіленню сучасних технологій документаційного забезпечення, а це один із ефективних шляхів підвищення якості управління.

Таким чином, запровадження функціонування комунікаційної системи документаційного забезпечення управління ВНЗ дає можливість ефективно управляти освітнім процесом, безпосередньо впливати на рівень його організації, використовувати системний підхід до розроблення електронної документально-інформаційної навчальної бази; забезпечує надання високоякісних освітніх послуг. Слід враховувати, що тільки правильно, юридично грамотно складений документ може служити гарантом вирішення усіх питань, що є передумовою успішної діяльності вищого навчального закладу. А втілення в практику сучасних технологій документаційного забезпечення управління дає змогу підвищити культуру діловодства в установі, полегшити контроль за всім процесом його діяльності, підвищити ефективність управління.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Асєєв Г.Г. Методологія корпоративного документообігу: технологічність управління та опрацювання даних / Георгій Георгійович Асєєв // Вісник книжк. палати. – 2006. – №9. – С. 26–30.
2. Басаков М.І. Діловодство і кореспонденція у питаннях і відповідях: навч. посібн. для студ. ВНЗ. – 2-ге вид., перер. і доповн./ М.І. Басаков. – Ростов-на-Дону, 2000. – 168 с.
3. Блощинська В.А. Сучасне діловодство: навч. посібн. / В.А. Блощинська. – Івано-Франківськ: Злата, 2000. – С. 125 – 134, 145.
4. Воробйов Г.Г. Документ: інформаційний аналіз / Г.Г. Воробйов. – М.: Наука, 1973. – 221 с.
5. Гутеару А. Документування управлінської діяльності: курс лекцій / А.Гутеару. – Чернівці : ТОВ – СК., 2001. – 370 с.
6. Делопроизводство (Организация и технологии документационного обеспечения управления): учебн. для вузов / [Кузнецова Т.В., Санкина Л.В., Быкова Т.А. и др.; под ред. проф. Т.В. Кузнецовой]. – М.: ЮНИТИ – ДАНА, 2003. – 359 с.
7. ДСТУ 2732:2004 Діловодство та архівна справа. Терміни та визначення понять. – К., 2005. – С. 2-3.
8. Закон України „Про вищу освіту” [текст]. Науково-практичний коментар/ За заг. ред. Кременя В.Г. – К., 2002. – 323 с.
9. Концепція Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки [текст] // Освіта і управління. – 2006. – Т. 9. – № 3-4. – С. 19-27.
10. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №384 від 29.03.2012 р. «Про затвердження форм документів з підготовки кадрів у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua.
11. Организация работы с документами: учебник / В.А. Кудряев и др. – М.: ИНФРА – М., 1998. – 575 с.
12. Палеха Ю. І. Документаційне забезпечення управління / Ю. І. Палеха. –

К.: МАУП, 1997. – 189 с.

13. Фионова Л. О. Современные технологи ДОУ – путь к повышению эффективности управления / Л. О. Фионова // Деловодство. – 2006. – №1. – С.16-19.
14. Якимюк Ю. Особливості формування комунікаційної системи документального забезпечення управління вищим навчальним закладом / Ю. Якимюк // Освіта регіону. – 2011. – №5. – С. 106-108.

*Олена Кобилко
(Чугуїв)*

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Проблема творчого розвитку особистості в сучасному світі стоїть гостро. Для сучасної стратегії розвитку національної школи характерним є зростання уваги до особистості школяра, максимального розкриття його обдарування, інтелектуального розвитку, що забезпечує пріоритетність розвитку творчих рис.

За останні роки інтерес до проблеми творчості значно зріс, а в умовах закладів нового типу він є особливо актуальним.

Кожна дитина – особистість! Ось гасло сьогодення. Велике значення має розвиток творчості. Саме люди з творчим мисленням приносять у життя щось нове. Такі люди найчастіше стають лідерами. Творчість має вирішальне значення в розвитку здібностей людини, формуванні її активної життєвої позиції.

Завдання школи – розвинути у школярів такі якості, як ініціативність, далекоглядність, розсудливість, самостійність, прагнення до успіху. Головна мета розвитку особистості – повна реалізація себе, своїх здібностей і можливостей. Людяність, Людина, Ідеальна людина – неймовірно важливі цінності, особливо в сучасній школі, що перебуває на шляху модернізації.

Вимоги до навчального процесу полягають не тільки в тому, щоб учні набули загально предметних компетенцій, отримали систему наукових фактів, готових істин і штампів.

Навчання повинне формувати у школярів здатність креативно мислити, вміння зіставляти й аналізувати факти, аргументовано захищати власну точку зору, вчитися глибше занурюватися у бездонну криницю мудрості та життєвого досвіду. В цій ситуації на допомогу вчителеві мають прийти найсучасніші інновації. І якщо провідною ідеєю педагога буде виховання дитини з високими моральними якостями, то він неодмінно будуватиме роботу на безмежному аспекті творчих ідей та знахідок.

Технологія формування творчого учня орієнтована на особистість. Це означає максимальну індивідуалізацію і диференціацію навчального процесу, побудову його на діагностичній основі.

Готовність учителя до творчого пошуку разом з учнями, вміння створювати атмосферу продуктивного пізнання на уроці залежать від його обізнаності та володіння арсеналом педагогічних умінь та навичок, знання предмета, глибокого інтересу до нього. Лише на основі цього вчитель може творчо використовувати навчальні та виховні прийоми, комбінувати їх, впроваджувати нові методики, виробляти нові, нестандартні прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів. Це здійснюється на основі особистісного підходу у навчанні до кожного учня, використанні можливостей предметних модулів, розвитку ініціативи і творчості, використанні нестандартних форм навчання.

Важливими для активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку творчого підходу до опрацьовуваних завдань є проблемні ситуації, завдання і питання, з якими вони стикаються. Тому вчитель повинен сам вигадувати, раціоналізувати, бути винахідливим, щоб створити атмосферу пошуку.

А. Макаренко стверджував, що кожний учитель, якщо він добре підготовлений та виявляє старанність, може досягти педагогічної майстерності та проявити творчість.

Під час спільної праці сучасний вчитель формує в учнів:

- культуру навчальної праці;
- розвиває самостійність учнів як засобу їх інтелектуального розвитку;
- навчає вміння самостійно регулювати свою розумову діяльність, тобто визначати мету, виробляти стратегію дій з її реалізації, керувати процесом мислення;
- навчає таких прийомів мислення, як порівняння, узагальнення, класифікація, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо;
- в повній мірі використовує виховний потенціал мотивування оцінки, створює ситуацію успіху та просування учня в творчості;
- створює необхідну психологічну атмосферу підтримки та розвитку особистості.

Проблемою розвитку творчої особистості займалось багато педагогів, серед них: Я.Коменський, Ж.-Ж.Руссо, Дж.Локк, Й.Песталоцці, Г.Спенсер, П. Лесгафт та ін. Всі вони – за розвиток активної думки і проти накидання в голову учня різноманітних знань.

У 1907 році бельгійський педагог, психолог та лікар Овід Декролі висунув концепцію, виражену в назві створеної ним школи «Школа для життя через життя». Він обґрунтував принцип концентрації шкільної програми навколо так званих центрів інтересів: «Дитина та її організм», «Дитина і всесвіт». Навчальна програма будувалась за принципом «від дитини до світу», тобто він намагався пристосувати школу виключно до потреб та інтересів дитини. На той час це було кроком до особистісно орієнтованої технології.

Як творчу співпрацю вчителя з учнями пояснював особистісно орієнтовану педагогіку Генріх Шаррельман. Навчання повинно викликати в учнів радісне світосприйняття, а цьому можуть прислужитися, за його переконанням, різні види самостійних творчих робіт.

А педагог Фріц Гансберг вбачав формування особистості в процесі творчого саморозвитку через викладання різних видів мистецтва.

З українських учених цією проблемою займався педагог і психолог Григорій Ващенко. В своєму проєкті «Система освіти в самостійній Україні» він писав: «Школа, з одного боку, мусить дати учням певну суму наукових знань, виробити в них науковий світогляд, а з другого – виховати в них формальні здібності інтелекту, без яких людина не зможе рухати культуру вперед, їй потрібні логічне мислення і творча фантазія».

Прийшовши до школи, діти повинні заглиблюватись в атмосферу творчості, пошуку нового. Піддавати сумнівам старі істини.

З цього приводу Лев Толстой наголошував: «Якщо учень у школі не навчиться нічого творити, то і в житті буде тільки наслідувати і копіювати». Надавати можливість творити: «Живи яскраво! Мрій! Фантазуй! Читай! Твори! Ти – талановитий!» – основне кредо у спілкуванні з учнями.

Учитель – творець, який гармонійно поєднує ремесло і творчість: нестандартність роботи, артистизм, поетичність мови, талант у спілкуванні з дітьми.

Урок світової літератури повинен викликати колективне художнє переживання і обмін естетичними емоціями, дати імпульс внутрішній роботі думки учнів, підготувати до діалогу з письменником. Як досягнути цього?

Формування творчої людини засобами художньої літератури насамперед передбачає:

- систематичне розв'язання на уроці та в позаурочний час різноманітних творчих завдань;
- урахування вікових особливостей учнів;
- залучення до роботи на уроці всіх учнів;
- відштовхування в постановці творчих проблем від тексту;
- використання різних засобів, підходів до учня;
- проблемний підхід до вивчення творів.

Найважливішим засобом розвитку особистості, її життєвої компетентності, на наш погляд, є діяльність: навчити і виховати можна лише в дії. Урок світової літератури – співтворчість вчителя й учня, діяльність яких

ґрунтується на взаємодії й діалозі, що забезпечує найбільшу сприйнятливість і відкритість до впливу один на одного. Тому вважаємо, справжня суть роботи з розвитку творчої особистості учня полягає в організації життя дитини, де однією з важливих функцій є стимулювання позитивної мотивації кожного учня в процесі організації різних видів діяльності.

До методів і способів стимулювання творчої активності можна віднести такі:

- створення сприятливої атмосфери спілкування (безоцінкові судження);
- збагачення педагогічного середовища новими враженнями та судженнями;
- забезпечення привабливого творчого характеру діяльності;
- чітке визначення мети і кінцевих результатів роботи, способів її оцінювання;
- спонукання до генерування оригінальних ідей;
- залучення учнів у процес планування мети і поточних завдань творчого об'єднання;
- повага, довіра, визнання й подяка за досягнуті результати;
- надання права самостійно приймати рішення;
- практична спрямованість навчання;
- моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем тощо.

Виходячи з цього твердження, моделлю такої роботи має стати: «Творчість. Лідерство. Компетентність. Успіх».

До творчості учнів необхідно готувати, по-перше, постійно і всесторонньо розвиваючи їх відтворюючу уяву, по-друге, планомірно формувати літературно-творчі вміння, зокрема, вміння створювати нові образи і сюжети на основі навчального літературного матеріалу.

Велике значення має і відношення вчителя до творчих спроб учнів. Дуже важливо, щоб юні автори відчули інтерес до їх творів, як усних, так і

письмових, зі сторони розумного, доброзичливого, зацікавленого помічника-вчителя.

На першому етапі доцільно використовувати завдання, пов'язані зі зміною особи оповідача. Наприклад, художній переказ від імені персонажу твору. Він може бути повним або вибіркоким, але обов'язково художнім. На цьому етапі відтворююча діяльність, звичайно, переважає, але і елементи творчості безсумнівні.

Завдання наступного етапу, наприклад, складання плану і розгорнутий переказ одного з пунктів з доповненням власних, обов'язково мотивованих деталей до описуючих творчих зусиль.

На третьому етапі роботи школярам доцільно запропонувати себе героєм улюбленої казки (або іншого твору) і попросити пояснити той чи інший вчинок героя, придумати можливе продовження подій (додумування ситуації) або усний твір з продовженням типу – Якщо би, то...

І, на кінець, останній етап – вищий рівень самостійності і творчості: створення власного твору. Як правило, казки, байки, билини, короткого оповідання.

Важливим засобом розвитку творчих здібностей учнів є рольова гра. Учні мають зіграти іншу людину або розіграти певну ситуацію. Такі уроки імітують наукову, виробничу, соціальну діяльність людей. Моделюють різноманітні життєві і виробничі ситуації з метою вивчення нового матеріалу, його закріплення, розширення і обробки знань. До цього типу уроків відносяться уроки-вистави чи гри, коли вчитель організує театральну виставу (гру) і матеріал подається у формі інсценівки, а кожен учень отримує певну роль. Такі уроки захоплюють своєю святковістю, атмосферою театру, можливістю проявити творчість.

У формуванні духовно багаті особистості чільне місце посідають учнівські творчі роботи. В. Сухомлинський вважав їх важливою загальнолюдською проблемою, намагаючись пропонувати теми, що вимагають нетрадиційних суджень. Види творчих робіт слід урізноманітнювати. Варто

частіше звертатися до твору-роздуму, твору-узагальнення, есе, нарисів, відгуку на прочитаний твір.

Таким чином, проблема розвитку творчих здібностей не нова, але повсякчас потребує уваги, адже завдання вчителя зарубіжної літератури полягає в тому, щоб не тільки ознайомити учнів із творами, а й розвинути у них креативність та творчий підхід до виконуваної діяльності.

Ірина Коровкіна

(Чугуїв)

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УРОКУ МАТЕМАТИКИ ЯК ФАКТОРУ ФОРМУВАННЯ МОТИВІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

В умовах демократизації суспільства, переходу до ринкових відносин відбуваються зміни в суспільній свідомості, поглядах людей, а тому істотного значення набуває виховання. Проблема виховання і його процесу за всіх часів приділялося і приділяється багато уваги. І це не випадково. Виховання є одним із факторів формування особистості.

Виховання є одним з найважливіших складових освітнього процесу. Доповнюючи один одного навчання і виховання виконують одну мету: всебічний і гармонійний розвиток особистості учня. Виховання як першочерговий пріоритет в освіті має стати органічною складовою педагогічної діяльності, інтегрованої в загальний процес навчання і розвитку особистості.

Формування позитивної мотивації у загальноосвітній школі під час вивчення математики – одна з центральних проблем сучасної освіти. Вчителю важливо визначити, як через навчально-виховну діяльність впливати на формування навчальної мотивації в учнів.

Навчання у загальноосвітній школі деяким учням дається нелегко. І якщо в учня немає мотивів учитися або ці мотиви слабкі, навчання перетворюється

на муку. В цьому полягає одна з найважливіших причин відставання учнів у математичній освіті. Усунути її можна лише одним способом – своєчасно сформувати дієві мотиви навчальної діяльності.

Більшу частину свого часу дитина проводить у школі – на уроці. Урок – не лише основна форма навчання, як це прийнято вважати, але й сфера, в якій, переважно, відбувається шкільне виховання. Це зумовлює необхідність чітко з'ясувати фактичний виховний потенціал уроку.

Проблема виховного потенціалу уроку охоплює різні сторони функціонування класно-урочної системи сучасної освіти. Базою розвитку і виховання школярів продовжують залишатися фундаментальні знання, що отримують учні в ході освітнього процесу. Однак освіта особистості повинна бути зорієнтована не тільки на засвоєння певної суми знань, але і на розвиток самостійності, особистої відповідальності, творчих здібностей, виховання мотиваційної сфери і якостей людини, що дозволяють їй вчитися, діяти і ефективно працювати в сучасних економічних умовах.

Проблему виховного потенціалу уроку досліджували Л. Лузіна, А. Окунев, Н. Островерхова, Е. Степанов, О. Хінчин та ін. Не винятком є виховання учнів на уроках математики. Адже математика не існує у безповітряному просторі, математичні поняття, аксіоми, теореми виникли з потреб людини і своєю метою мають дослідження реальності за допомогою математичного моделювання.

Таким чином, свою роботу вчитель математики здійснює відповідно до вимог сьогодення, тому актуальним буде формування мотивів навчальної діяльності школярів на основі принципів історизму, культури та прикладної спрямованості.

Головне завдання вчителя – розвиток здібностей і навичок учнів, підвищення престижу знань, формування математичних компетентностей, уміле використання випускниками школи набутих у процесі навчання вмінь і практичних навичок у повсякденному житті. Вчитель повинен знайти шлях до особистості учнів через звернення до їх життєвого досвіду, через підбір задач

прикладного змісту, через використання історико-культурного матеріалу, що викликає інтерес учнів до предмету, формує у них певні мотиви. Вчитель математики має не тільки навчати учнів, а й виховувати їх. І виховання відбувається неперервно впродовж усього заняття.

Проблема мотивації й мотивів діяльності – одна зі стрижневих у педагогіці та психології, якій присвячені роботи загальнотеоретичного плану К. Абульханової-Славської, Б. Ананьєва, Л. Божович, Я. Коломинського та ін. Великий внесок у розуміння психофізіологічної сутності мотивації внесли роботи І. Павлова.

Мотиваційну сторону навчальної діяльності учнів досліджували В. Блюмкін та ін. Навчальну мотивацію розглядали І. Вальчуковська, В. Климчук, Л. Колесникова та ін.

Оскільки існує прямий зв'язок ціннісних орієнтацій особистості з її мотиваційною сферою, в основу формування особистості повинні бути покладені ідеї особистісно зорієнтованої освіти, стратегічна мета якої – створення умов для розвитку й самореалізації кожної особистості, що передбачає увагу до виховання її мотиваційної сфери. Таким чином, розв'язання проблем, пов'язаних із пошуками засобів підвищення мотивації навчальної діяльності є важливим в умовах сучасної освіти.

Отже, актуальність сказаного вище спонукає нас розглядати урок як систему певних автономних чинників, з якими учень взаємодіє індивідуально і, таким чином з метою обґрунтування сутності виховного потенціалу уроку необхідно визначити значення термінів, що входять у дане поняття: «виховання» та «потенціал».

Виховання, як відомо, категорія не тільки педагогічна. Використовується воно і в інших сферах наук (психологія, філософія, соціологія). Трактують його неоднозначно, хоча розглядається воно як цілеспрямований вплив суб'єкта на об'єкт. У педагогіці таким об'єктом є підростаюче покоління, а суб'єктом – різні категорії дорослих, спеціально для цього призначені. Термін «виховання»

тракується неоднозначно навіть в рамках однієї науки (в даному випадку педагогіки) і багато в чому залежить від:

- соціального замовлення суспільства;
- стану дитинства;
- теоретичної та методичної підготовки педагогів-вихователів;
- традицій суспільства та ін.

Таким чином, виховання – це цілеспрямоване управління процесом особистісного розвитку дитини при створенні сприятливих умов.

Н. Мойсеюк наголошує, що мета виховання – це наперед визначені результати в розвитку й формування особистості, яких намагається досягти в процесі виховної роботи. Знання мети виховання дає педагогу чітке уявлення про те, яку людину він повинен формувати і, природно, надає його роботі необхідну спрямованість і осмисленість.

У педагогіці мали місце як переоцінка так і недооцінка ролі виховання. Л. Кондрашова відмічає, що у роботах педагогів можна було натрапити і на тезу про те, що виховання поступається людській природі. Виховання розглядалося і як соціальне явище. Тому для зміни характеру виховання, вважалося, треба змінити соціальне середовище, відносини в суспільстві, оскільки воно завжди служить інтересам суспільства, яке обслуговує.

В. Ягупов термін «виховання» розглядає у широкому соціальному, педагогічному, вузькому педагогічному і гранично вузькому смислах і визначає як «процес цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії вихователя і вихованця, під час якого відбувається вплив на свідомість, підсвідомість, пізнавальну, емоційно-вольову та мотиваційну сфери вихованця з метою формування у нього наукового світогляду, високих моральних, громадських і професійних рис для формування його особистості».

Отже, згідно аналізу педагогічної літератури термін «виховання» науковцями розглядається неоднозначно і визначається як процес формування всебічно розвиненої, соціально-активної та творчої особистості.

Слово потенціал у різноманітних словниках має різні значення. Так, за словником Єфремової потенціал – це сукупність усіх наявних можливостей, засобів у будь-якій сфері, області. За енциклопедичним словником, потенціал від лат. *potentia* – сила – засоби, можливості, запаси, що можуть бути використані для вирішення будь-якого завдання, досягнення визначеної мети.

Г. Тарасенко виховний потенціал вчителя визначає як культурно-енергетичну характеристику виховного поля педагога, що репрезентує культуротворчі можливості вчителя в межах реалізації педагогічних функцій. Потенціальна виховна взаємодія з учнями значною мірою обумовлена як суб'єктивним багатством особистості вихователя, так і цілком об'єктивними характеристиками його професійної культури.

Отже, аналізуючи терміни «виховання» і «потенціал», ми можемо сформулювати сутність виховного потенціалу уроку.

Виховний потенціал уроку – це сукупність цілеспрямованої, систематичної, організованої і планомірної взаємодії вчителя й учня на уроці, під час якої відбувається управління процесом формування всебічно розвиненої, соціально активної і творчої особистості.

Вивчаючи сутність виховного потенціалу уроку, ми зустрілися з певними протиріччями. «Виховання» і «навчання» в сучасній педагогічній науці самостійні терміни, тому що розкривають різні сфери педагогічної діяльності. Так, А. Макаренко наголошував: «Зрозуміло, всяка робота в класі є завжди роботою виховною, але зводити виховну роботу до освітньої я вважаю неможливим» [2, с. 143-144].

Навчання, один із найважливіших компонентів вихованості людини, – фактор формування особистості, але не визначальний. Влучний вислів знаходимо у психолога В.Бехтерева: «Якщо освіта спрямована на примноження людських знань і, отже, на збільшення ерудиції, то виховання розвиває розум людини, привчаючи її до синтезу й аналізу, воно слугує облагородженню душевних почуттів і формуванню та зміцненню її волі» [4, с. 5].

Отже, виховання є процесом підготовки людини до сьогодишньої та майбутньої життєдіяльності. Об'єктами виховного впливу є: свідомість і підсвідомість, мотиваційна сфера вихованця, емоційно-почуттєва і волюва сфери, навички і звички навчально-виховної поведінки.

Хоча навчання і виховання у педагогіці трактуються як різні категорії, посправжньому, розвивальне навчання може бути виховуючим. Дійсно, якщо в процесі навчання вчитель постійно залучає учнів до активної пізнавальної діяльності, пропонує їм самостійно вирішувати проблеми, вчить наполегливості у досягненні мети, вміння відстоювати свої погляди, створює в класі творчу атмосферу, то таке навчання, звичайно ж, не тільки розвиває, але й виховує.

Урок має можливість впливати на становлення дуже багатьох якостей особистості учнів. Виховний аспект уроку повинен передбачати використання змісту навчального матеріалу, методів навчання, форм організації пізнавальної діяльності в їх взаємодії для здійснення формування і розвитку моральних, трудових, естетичних, екологічних та інших якостей особистості школяра. Він повинен бути спрямований на виховання правильного ставлення до загальнолюдських цінностей, високої якості громадянського обов'язку.

Є. Шиянов відмічає, що сорок п'ять хвилин уроку – одне з дивовижних педагогічних явищ, коли різноманітні впливи зливаються в єдиний комплекс. І, зливаючись, вони утворюють такої величезної сили чинник розвитку дитини, становлення його як особистості ... виховання в школі треба будувати, починаючи з уроку, цього найважливішого чинника розвитку особистості взагалі і морального розвитку зокрема [5].

Реалізація виховної мети, виховних вимог уроку – один з найважливіших елементів сучасного навчання. У деякій мірі це результат переходу до особистісно-орієнтованої освіти. Адже виховне середовище на уроці дозволяє розкрити потенціал людини, реалізувати їй свої сутнісні принципи.

Урок має можливість впливати на становлення дуже багатьох якостей особистості учнів. І ці можливості необхідно використовувати повною мірою.

Отже, виховання на уроці повинно відбуватися за певними вимогами:

1. Виявлення і використання на уроці виховних можливостей:

- змісту навчального матеріалу, методів навчання, форм організації пізнавальної діяльності у їх взаємодії;
- системи відносин, що складається на уроці.

2. Чітка постановка виховної мети і реалізація її через систему виховних завдань.

Постановка виховної мети уроку здійснюється в руслі цілісного підходу до процесу формування базової культури особистості, основними напрямками якої є духовно-моральна, екологічна, трудова, інтелектуальна, естетична культура.

Досягнення майже всіх виховних завдань неможливо на одному уроці і тому необхідно з уроку в урок, маючи на увазі одну виховну мету, ставити різні виховні завдання, щоб цю мету реалізувати.

3. Організація співпраці в процесі уроку.

Співробітництво – певні взаємовідносини між учасниками спільної діяльності, в якій вони рівноправні, довіряють, допомагають і проявляють терпимість один до одного, оточуючих людей.

Т. Машарова вважає, що найважливішими ознаками співробітництва є:

1. Усвідомлення спільної мети, яка мобілізує вчителя та учнів; прагнення до її досягнення, взаємна зацікавленість у цьому; позитивна мотивація діяльності.

2. Висока організація спільної навчальної праці учасників навчального процесу, їх спільні зусилля; взаємна відповідальність за результати діяльності.

3. Активно-позитивний, гуманістичний стиль взаємин учнів і дорослих при вирішенні навчальних завдань; взаємна довіра, доброзичливість, взаємодопомога у труднощах і навчальних невдачах. Цей стиль несумісний з авторитарним відчуженням між учнями та дорослими, переважанням прав у дорослих і обов'язків школярів.

4. Методика навчання, що стимулює інтереси учнів, їх самостійність, практичну і інтелектуальну ініціативу, творчість. Вона виключає примус,

монополію педагогів на інтерпретацію знань, пасивне сприйняття учнями готової інформації.

5. Взаємодія учнів один з одним, їх ділове спілкування і колективна відповідальність за результат спільної праці.

6. Співпраця учнів з іншими об'єктами соціального середовища в процесі виконання навчальних завдань [3].

Здійснення виховних вимог на уроці, досягнення виховної мети визначається, як правило, у процесі спостереження за рівнем гуманістичних відносин, які складаються між однокласниками і між школярами і вчителем. На думку І. Прокоп «виховання починається з моральності». Тому головна мета виховання: розвиток моральної свідомості, моральної самосвідомості і моральних мотивів. Очікуваний результат: моральна позиція, моральна поведінка учасників педагогічного процесу [4].

Таким чином, на уроці взаємодіють усі головні компоненти і навчального, і виховного процесу: мета, зміст, форми, методи, засоби, організація, результат. Саме в уроці закладено потенціал для психічного, фізичного, соціального і духовного розвитку особистості школяра, що має бути максимально використаний учителем.

Постановка та реалізація виховної мети уроку повинна здійснюватися в єдності з освітньою метою. Ця концепція простежується у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Наприклад, відомий польський дидакт Ч. Купісевич запропонував блочну систему навчання, що реалізується через змістові блоки виховної та освітньої мети у вигляді взаємопов'язаного комплексу завдань.

Блочна система навчання й виховання Ч. Купісевича є позитивним прикладом інтеграції виховної та освітньої мети і свідчить про єдність цих процесів, підтверджує реальність та об'єктивність навчання, що виховує.

Системний підхід, як методологічна основа організації виховання учнів на уроці, передбачає:

- постановку виховної мети і завдань уроку;

- виявлення та раціональну реалізацію виховного потенціалу навчального матеріалу;
- визначення комплексу домінуючих компонентів виховної системи та зосередження переважної уваги на ньому в процесі навчання;
- визначення та використання педагогічно доцільного комплексу принципів виховання, оптимальних шляхів їх реалізації;
- вибір і використання ефективних методів впливу на особистість учня у процесі навчання;
- забезпечення взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів виховного впливу на учнів;
- раціональність управління виховним процесом на уроці;
- оцінку ефективності виховання учнів на уроці, концепції змісту, форм і методів виховання учнів у процесі навчання.

До основних компонентів виховного аспекту уроку відносять: патріотичне, моральне, розумове, трудове, фізичне, естетичне, економічне, екологічне та валеологічне виховання.

Отже, підсумовуючи сказане вище, можна зробити висновок, що кожен урок може і повинен стати «територією» навчання, що виховує, а які для цього використовувати форми, методи і засоби навчального процесу залежить від педагогічної майстерності вчителя.

При аналізі літератури ми торкалися різних сторін виховного потенціалу уроку та виховання під час навчання, але особливого значення набуває при цьому мотиваційна складова навчально-виховного процесу.

Вивчення математики – нелегка праця. Більшість учнів вважають математику абстрактною наукою, відірваною від життя, яка їм зовсім не знадобиться у майбутньому. Завдання вчителя – переконати учнів у зворотному. Тому треба навчання математики вмотивувати з життєвої практичної точки зору. Учням потрібні мотиви, що зацікавлять їх змістом та процесом навчання. Таким чином, вважаємо за доцільне обґрунтувати сутність формування мотивів навчальної діяльності учнів на уроках математики.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бех І.Д. 100 ключів виховного успіху : [наук.-метод. посібник] / І.Д. Бех // Шкільний світ. – 2009. – № 21–23. – С. 3–152.
2. Макаренко А.С. Методика воспитательной работы / А.С. Макаренко. – К. : Преса, 1990. – 345 с.
3. Машарова Т.В. Педагогічні теорії, системи і технології навчання / Т.В. Машарова. – К. : Вид-во ВДПУ, 1997.
4. Прокоп І. С. Урок як основна форма організації навчальної діяльності школярів і його виховна діяльність / І.С. Прокоп // Науковий вісник Чернівецького університету. Вип. 67. Педагогіка та психологія. – Чернівці : Рута, 1999. – С. 167–172.
5. Шиянов Е.М. Развитие личности при обучении [учебник для пед. вузов] / Е.М. Шиянов. – М. : Академия, 1999.

Леонід Мойсієнко
(Малин)

**ВИКОРИСТАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ
ПРИ ВИВЧЕННІ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН**

Одним із важливих потенціалів вищої професійної освіти є міждисциплінарні зв'язки у процесі підготовки майбутніх фахівців. Вони представляють собою відображення у змісті навчальних дисциплін тих діалектичних взаємозв'язків, які об'єктивно діють у природі і вивчаються сучасними науками, тому міждисциплінарні зв'язки слід розглядати як еквівалент зв'язків міжнаукових [1, с. 28].

Як показує досвід, реалізація міждисциплінарних зв'язків сприяє систематизації та поглибленню знань студентів, формуванню узагальнених навичок і вмінь, а у кінцевому результаті – формуванню цілісного наукового світогляду та якостей всебічно та гармонійно розвиненої особистості фахівця як

суб'єкта професійної діяльності.

Технологія практичної реалізації міждисциплінарних зв'язків у навчально-виховному процесі досить ґрунтовно розроблена на рівні середньої загальноосвітньої школи, зокрема, у дослідженнях Н. Буринської, І.Д. Зверева, В.Р. Ільченко, В.М. Максимової, професійно-технічних навчальних закладів у працях П.Р. Атутова, Г.М. Гуторова, О.С. Дубінчук, І.К. Петрової [2, с. 34].

Не менш актуальною є реалізація міждисциплінарних зв'язків і у вищій школі. Це пов'язано з тим, що така реалізація сприяє інтеграції загальнонаукових і професійних знань майбутніх фахівців, містить оптимальне методичне рішення багатьох дидактичних проблем професійної підготовки.

Питання міждисциплінарного характеру направляють діяльність студентів на відтворення раніше вивчених в різних навчальних дисциплінах знань і на їх застосування при вивченні нового навчального матеріалу. Реалізації міждисциплінарних зв'язків у навчанні сприяє наступність у формуванні понять на заняттях різних дисциплін навчального плану спеціальності [3, с. 16].

Міждисциплінарні зв'язки в навчанні, відбивають комплексний підхід до виховання і навчання, дозволяють виокремлювати як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними дисциплінами. Міждисциплінарні зв'язки сприяють формуванню цілісної системи знань та вмінь студентів, запобігають дублюванню і тим самим сприяють досягненню навчальної мети – формування компетенцій сучасного фахівця, передбачених освітньо-професійною програмою підготовки з конкретної спеціальності.

Організація навчально-виховного процесу на основі міждисциплінарних зв'язків може торкатися окремих занять (частіше узагальнюючих); теми, підпорядкованої розв'язанню міжпредметної проблеми; декількох тем різних курсів, цілого циклу навчальних дисциплін чи встановлювати взаємозв'язки між циклами.

Педагогічна практика нашого навчального закладу показує, що ефективне використання міждисциплінарних зв'язків у професійній підготовці фахівців є актуальною методичною проблемою.

Замічено, що здійснення між предметних зв'язків в процесі навчання за допомогою різних методичних прийомів і засобів значно активізує пізнавальну діяльність [4, с. 68].

Вперше активний інтерес до цього питання в системі середньої спеціальної освіти проявився у середині 80-х років ХХ ст. Старші педагоги пам'ятають впровадження структурно логічних схем навчальних дисциплін та наскрізних програм спеціальностей, які в подальшому використовувалися при розробці вітчизняних навчальних планів і програм. Саме починаючи з того часу в робочих програмах (в той час вони називалися календарно-тематичними планами) та в технологічних картах (планах) занять з'явилися відповідні позиції, в яких викладач відображає міждисциплінарні зв'язки навчального матеріалу в розрізі окремих занять.

Вивчення міждисциплінарних зв'язків дає можливість з'ясувати, в якій мірі і яким чином навчальний матеріал конкретного навчального заняття взаємопов'язаний з навчальним матеріалом суміжних навчальних дисциплін.

В результаті вивчення міждисциплінарних зв'язків викладачу стає більш зрозумілою роль конкретної теми в системі навчального матеріалу інших навчальних дисциплін, що в сукупності є базою для формування компетенцій майбутнього фахівця. Зокрема, аналіз навчальних програм суміжних дисциплін дає можливість виявити взаємодію тієї чи іншої теми дисципліни з темами інших дисциплін, тобто встановити, де є ізолюваність навчального матеріалу теми, де – дотик, де – переріз, де – співпадіння або іншими словами – дублювання).

Процес установлення міждисциплінарних зв'язків я розділяю на II етапи: формальний і сутнісний. Перший етап полягає в ознайомленні з навчальними програмами і на інтуїтивному рівні визначення предметів і тем, з якими має місце змістовний зв'язок навчального матеріалу. Цей етап може здійснити викладач самостійно, попрацювавши з навчальним планом та навчальними програмами дисциплін і практик. Другий етап передбачає роботу в діалозі з викладачами суміжних дисциплін для встановлення суті міждисциплінарних

зв'язків. Це необхідно для уточнення змісту конкретних навчальних занять з урахуванням встановлених зв'язків.

З вищенаведеного випливає необхідність підвищення ділової кваліфікації викладача в питаннях, що лежать та «стику» суміжних навчальних дисциплін.

Я зупинюся на I етапі встановлення і використання міждисциплінарних зв'язків. Цей етап можна реалізувати таким чином:

- відповідно до навчального плану провести шифрування навчальних дисциплін (додаток 1).

- заготовити бланк таблиці міждисциплінарних зв'язків;

- заповнити таблицю (фрагмент таблиці – у додатку 2);

- за даними таблиці внести відповідні зміни у робочу програму, а саме заповнити колонку «Міждисциплінарні зв'язки» (фрагмент робочої програми – у додатку 3).

- враховувати відображені в робочій програмі міждисциплінарні зв'язки при складанні ТКЗ (приймати до уваги семестр вивчення суміжних дисциплін, що дасть змогу визначити, які зв'язки вхідні, а які - вихідні). Фрагмент ТКЗ з відображеними міждисциплінарними зв'язками – у додатку 4.

Міждисциплінарні зв'язки відображають комплексний підхід до навчання, який дає можливість виділити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними дисциплінами. На будь-якому етапі навчання міждисциплінарні зв'язки виконують виховну, розвиваючу й детермінуючу функції завдяки інтеграції знань, а саме головне – сприяють вдосконаленню змісту занять, а в кінцевому результаті – покращенню якості підготовки фахівців.

Додаток 1

Перелік навчальних дисциплін спеціальності

5.09010301 Лісове господарство

Шифр*	Назва дисципліни	Шифр	Назва дисципліни
Г-1	Історія України	ПН-11	Основи тепличного

			господарства
Г-2	Українська мова (за професійним спрямуванням)	ПП-1	Лісозахист
Г-3	Культурологія	ПП-2	Економіка, організація і планування лісового господарства
Г-4	Фізичне виховання	ПП-3	Лісівництво
Г-5	Основи філософських знань	ПГ-2	Лісові культури і лісомеліорація
Г-6	Іноземна мова (за професійним спрямуванням)	ПП-5	Механізація лісового господарства
Г-7	Основи правознавства	ПП-6	Лісова таксація і лісовпорядкування
Г-8	Соціологія	ПП-7	Лісокористування
Г-9	Економічна теорія	ПП-8	Деревинознавство і лісове товарознавство
Г-10	Основи психології та етики ділових відносин	ПП-9	Дендрологія
ПН-1	Основи екології		Охорона праці в галузі
ПН-2	Безпека життєдіяльності	ПП-10	Комп'ютеризація лісогосподарського виробництва
ПН-3	Ботаніка	ПП-11	Недеревні ресурси лісу
ПН-4	Ґрунтознавство	ПП-12	Озеленення нас. місць
ПН-5	Основи креслення	ПП-13	Основи будівель. справи
ПН-6	Геодезія	ПП-14	Лісомисливське господарство
ПН-7	Основи вищої математики	ВТП	Технологічна практика
ПН-8	Інформатика та	ВПП	Переддипломна практика

	комп'ютерна техніка		
ПН-9	Основи охорони праці	ДА	Державна атестація
ПН-10	Охорона природи		

*Шифри можна сформулювати самостійно, як у наведеному прикладі, або скористатися відповідними шифрами дисциплін із додатку В освітньо-професійної програми спеціальності.

Додаток 2

**Фрагмент таблиці міждисциплінарних зв'язків дисципліни
«Комп'ютеризація лісогосподарського виробництва»**

Спеціальність 5.09010301 Лісове господарство

/п	Тема	Семестр вивчення	Код, назва суміжної дисциплі ни	Семестр вивчення	Тема (розділ), що зв'язана (ий) з темою, що вивчається	Питання теми
	Вступ		ПН-8 Інформат ика та комп'юте рна техніка		Т 1.1 Історія розвитку засобів обчислювальної техніки	Значення предмета в підготовці фахівця, зміст та зв'язок з іншими дисциплінами.
			ПП-6 Лісова таксація і лісовпоря д-кування	-8	Т 1.1 Таксаційні виміри і інструменти	Сучасні прилади для лісотаксаційни х вимірів. Прилади для

/п	Тема	Семестр вивчення	Код, назва суміжної дисциплі ни	Семестр вивчення	Тема (розділ), що зв'язана (ий) з темою, що вивчається	Питання теми
						фізичних способів визначення об'єму деревини.
			ВТП		Р 3. Робота на посаді майстра лісу	Керівництво бригадами і ланками, які зайняті на лісогосподарсь ких, лісокультурних та інших роботах в лісництві. Видача нарядів-завдань бригадам і ланкам робітників. Оформлення наряд-акту на виконання робіт, технічної документації

/п	Тема	Семестр вивчення	Код, назва суміжної дисциплі ни	Семестр вивчення	Тема (розділ), що зв'язана (ий) з темою, що вивчається	Питання теми
						по відведенню лісосік, інвентаризації лісорозсадника, лісових культур, матеріальних цінностей. Участь у відпуску деревини і готової лісопродукції.
			ДА			
.1	Текстовий редактор MS Word		ПН-8 Інформатика та комп'ютерна техніка		Т 3.1 Текстовий редактор	Функції текстового редактора. Загальний порядок створення текстового документу. Робота з блоками тексту.

/п	Тема	Семестр вивчення	Код, назва суміжної дисциплі ни	Семестр вивчення	Тема (розділ), що зв'язана (ий) з темою, що вивчається	Питання теми
						Створення списків. Нумерація сторінок. Створення таблиці. Вставка в текст об'єктів і спеціальних символів. Використання редактора формул. Вивід документів на друк.
			ПН-5 Основи креслення	-4	Т 1.2 Шрифти	Співвідношенн я елементів літер і цифр креслярського шрифту. Конструкція літер і цифр шрифту.

/п	Тема	Семестр вивчення	Код, назва суміжної дисциплі ни	Семестр вивчення	Тема (розділ), що зв'язана (ий) з темою, що вивчається	Питання теми
			Г-2 Українська мова (за проф. спрямування.)		Т 5.1 Загальні вимоги до складання документів. Текст документа. Основні реквізити. Види документів	Вимоги до складання та оформлення різних видів документів. Основні реквізити. Види документів, їх класифікація. Стандартні і нестандартні документи. Правила оформлення сторінки, рубрикація тексту, правила оформлення заголовків, виділення окремих частин тексту.

/п	Тема	Семестр вивчення	Код, назва суміжної дисциплі ни	Семестр вивчення	Тема (розділ), що зв'язана (ий) з темою, що вивчається	Питання теми
					Т 5. 3 Текстове оформлення довідково-інформаційних документів	Оформлення довідково-інформаційних документів: оголошення, запрошення, доповідні і пояснювальні записки, виробничі звіти. Виробничі протоколи. Витяг з протоколу.
					5.4 Особливості складання розпорядчих та організаційних документів	Оформлення стандартних документів. Розпорядчі документи: наказ, розпорядження, постанова.

/п	Тема	Семестр вивчення	Код, назва суміжної дисциплі ни	Семестр вивчення	Тема (розділ), що зв'язана (ий) з темою, що вивчається	Питання теми
					Т 5.5 Укладання фахових документів	Укладання фахових документів відповідно до напряму підготовки «Лісове та садово-паркове господарство».

Додаток 3

Фрагмент робочої програми дисципліни
«Комп'ютеризація лісогосподарського виробництва»
(спеціальність *5.09010301 Лісове господарство*)

/п	Зміст навчальної дисципліни	Тип заняття	Кількість годин		Міждисциплі нарні зв'язки
			На урок ах	Само ст. вивч.	
.	Вступ Значення дисципліни у підготовці фахівця, зміст та зв'язок з іншими дисциплінами. Загальні відомості про стан впровадження засобів	Лекція	1		ПН-8 Т 1.1 ПП-6 Т 1.1 ВТП Р 3 ДА

/п	Зміст навчальної дисципліни	Тип заняття	Кількість годин		Міждисциплінарні зв'язки
			На уроках	Само ст. вивч.	
	комп'ютерної техніки на підприємствах та в організаціях галузі.				
	<i>Основні положення концепції створення єдиної державної системи електронного обліку деревини.</i>	<i>СВ</i>		<i>1</i>	
	Розділ 1 Прикладні програми загального призначення <i>Тема 1.1 Текстовий редактор MS Word</i> Настроювання середовища текстового редактора MS Word.	УНЗ	1		ПН-8 Т 3.1
	Введення, редагування і форматування документів. Встановлення зображень у текстовий документ і настроювання їхніх властивостей. Стильове оформлення документів різних типів.	УК	2		ПН-8 Т 3.1 ПН-5 Т 1.2 П-5 Р 1, 4 П-29, Т 5
	<i>Створення нумерованих і маркованих списків</i>	<i>СВ</i>		<i>1</i>	

/п	Зміст навчальної дисципліни	Тип заняття	Кількість годин		Міждисциплінарні зв'язки
			На уроках	Само ст. вивч.	
.	Лабораторна робота №1 Підготовка ділової документації у середовищі MS Word	УФ(ЛР)	2		Г-2 Т 5.1, 5.3-5.5

Додаток 4

Технологічна карта заняття (фрагмент)

Технологічна карта (план) заняття № 1

Предмет: Комп'ютеризація лісогосподарського виробництва.

Спеціальність: 5.130401 Лісове господарство

Групи: 42, 43, 45, Тривалість заняття: 2 год. Ауд. № 13

Тип заняття:	Лекція
Тема:	Значення предмета в підготовці фахівця, зв'язок з іншими дисциплінами. Текстовий редактор MS Word
Навчальна мета:	Ознайомитися із загальним змістом дисципліни, її зв'язком з іншими навчальними дисциплінами спеціальності, із станом впровадження
	комп'ютерної техніки на підприємствах галузі; вивчити порядок налагодження робочого середовища текстового редактора.

Виховна мета:	Виховувати любов до обраної професії, сприяти вихованню уважності та наполегливості.
Розвиваюча мета:	Сприяти розвитку алгоритмічного мислення.

Міждисциплінарні зв'язки	<u>вхідні</u> : ПН-8 Т1.1; ВТП Р 3
	<u>вихідні</u> : ПП-6 Т 1.1; ДА

Забезпечення заняття

Наочні посібники	Стенд “Програмне забезпечення ПК” Пр 1
Роздатковий матеріал	Роздруківки документів.
ТЗН	Мпр
Домашнє завдання:	Руденко В.Д., ч I § 11.1-11.4, Браткевич В.В. с. 275-346, Матеріали самостійного вивчення, с. 6-12.

Структура заняття

№ елем. та його тривал.	Елементи заняття, форми, методи навчання та засоби забезпечення заняття	Доповнення, зміни, зауваження
1	2	3
1., 10 хв.	Організаційний частина. Загальний порядок вивчення	

2., 25 хв.	<p>предмету.</p> <p>Мотивація навчальної діяльності</p> <p>- Значення комп'ютерної техніки в роботі спеціаліста.</p> <p>- Зміст дисципліни.</p> <p>- Зв'язок дисципліни</p> <p>«Комп'ютеризація лісогосподарського виробництва» з іншими навчальними дисциплінами.</p>	
3., 40 хв.	<p>Вивчення нового матеріалу.</p> <p>- Загальні відомості про стан впровадження комп'ютерної техніки на підприємствах та в організаціях галузі.</p> <p>- Останні версії MS Word, їх особливості.</p> <p>- Налагодження робочого середовища MS Word.</p> <p><i>Бесіда, Пояснення, Аналіз, Демонстрація.</i></p>	

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Федорова В.Н. Межпредметные связи естественно-математических дисциплин: Пособие для учителей / В.Н. Федорова. – М.: Просвещение, 1980. – 206 с.
2. Василенко В. Міжпредметна інтеграція історії та трудового навчання у 5–7 класах / В. Василенко, О. Кожем'яка // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2007. – № 5–6. – С. 33–37.

3. Баранов О. Наступність трудового навчання і фізики як фактор здійснення міждисциплінарних зв'язків / О. Баранов // Трудова підготовка в закладах освіти. – 2006. – № 1. – С. 16–19.
4. Максимова В.Н. Межпредметные связи и совершенствование процесса обучения: Книга для учителя / В.Н. Максимова. – М.: Просвещение, 1984. – 143 с.

Валентина Панченко
(*Переяслав-Хмельницький*)

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Проблема підготовки управлінських кадрів надзвичайно важлива для сьогодення України. У нинішніх соціально-економічних умовах – це та соціальна група, за допомогою якої можна масштабно, цілеспрямовано, результативно здійснювати державну політику освіти й виховання не тільки молодого покоління, а й усієї нації, реалізувати політику державотворення.

Справа освіти матиме успіх тоді, коли керівники навчальних закладів відповідатимуть вимогам часу. Складність управлінської діяльності в школі сьогодні посилюється значним падінням престижу педагогічної праці, зростаючим впливом з освіти компетентних кадрів. А також дефіцитом у навчальних закладах особистостей, справжніх лідером, неординарних авторитетів, здатних організувати й мобілізувати колективи на виконання поставлених завдань.

Успішне розв'язання завдань сучасної освіти можливе лише за умов професійної підготовки управлінців, які будуть компетентно керувати навчальним закладом, оволодіють мистецтвом бути управлінцями.

Проблема фахової підготовки магістрів-управлінців набуває особливої актуальності, оскільки вона має спрямовуватися на формування особистості,

здатної до плідної управлінської діяльності в сучасних умовах, особистості, яка володіє не тільки системою спеціальних знань, професійних дій і соціальних відносин, а й вирізняється сформованістю професійно важливих якостей.

Важливою умовою формування практичних навичок майбутніх управлінців у галузі освіти є облік специфіки типових управлінських ситуацій керівників загальноосвітніх навчальних закладів і їх моделювання в процесі підготовки майбутніх управлінців та організація практики магістрів відповідно до теми магістерської роботи. Це дає можливість зробити процес підготовки керівників цілеспрямованим і наблизити навчання майбутніх управлінців до вирішення реальних управлінських проблем.

Дослідженню проблеми фахової підготовки магістрів-управлінців приділялась значна увага, зокрема методологічній основі сучасної філософії освіти як підгрунтя становлення управлінської культури керівників навчальних закладів (В.П.Андрущенко, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень, Т.В.Панчук, В.С.Пікельна та ін.); тенденції розвитку вищої педагогічної освіти (О.А.Дубасенюк, О.В.Глузман, В.І.Луговий, Н.Г.Ничкало та ін.).

У педагогічних працях висвітлено концептуальні засади компетентісного підходу (В.В.Краєвський, А.В.Хуторський та ін.); теоретико-методологічне обґрунтування методів управління (В.М.Глушков, П.І.Третьяков, Н.С.Яковлев та ін.); проблеми формування професійної і комунікативної компетентності керівника (В.І.Маслов, О.І.Пометун та ін.); удосконалення системи управління школою (В.І.Бондар, Т.С.Рябченко, М.С.Сунцов); фахова підготовка магістра у вищих педагогічних навчальних закладах (Ю.І.Завалевський, К.М.Левківський, І.М.Науменко, В.Л.Петренко та ін.).

Мета написання статті – висвітлення особливостей організації неперервної практичної підготовки магістрів з управління навчальними закладами.

На сучасному етапі розвитку освіти майже всі країни світу усвідомили необхідність впровадження у професійну підготовку майбутніх фахівців моделей особистісно орієнтованої освіти, в яких студент є центральною

фігурою професійної підготовки. У процесі навчання необхідно враховувати потреби, мотиви, цілі, здібності, активність, інтелект та інші індивідуально-психологічні його особливості. Тобто розвиток особистості у процесі навчання «стає стрижневим поняттям педагогічного процесу, сутнісним, глибинним поняттям науки і визначає сучасні вимоги до організації професійної підготовки в різних закладах освіти» [5].

На думку С.О.Сисоєвої [4] реалізація моделей особистісно орієнтованої парадигми професійної освіти потребує розробки та впровадження спеціальних педагогічних та інформаційних технологій, які забезпечують взаємодію трьох взаємозумовлених факторів впливу на розвиток особистості: мотиваційного, особистісного і діяльного. Мотиваційний фактор відтворює врахування при розробці та впровадженні моделей особистісно орієнтованої професійної підготовки необхідності сприяння виникненню в учнів мотивації до пізнавальної діяльності. Особистісний фактор враховує активну позицію того, хто навчається, як суб'єкта навчального процесу; необхідності розвитку якостей особистості, які сприяють успішному функціонуванню у соціумі і професійному становленню. Діяльний фактор враховує суб'єктний досвід того, хто навчається, необхідність розвитку його мислення, інтелекту і творчих можливостей, формуванню інформаційної культури.

Однією із провідних сучасних тенденцій удосконалення професійної підготовки майбутніх управлінців є гуманізація педагогічної освіти, орієнтація на розвиток особистості студента, його творчого потенціалу.

За визначенням науковця З.С.Левчук «готовність до професійної діяльності передбачає теоретичну, практичну, інтелектуальну, емоційну підготовку до діяльності, тобто виявлення потреби й здатності здійснювати педагогічну роботу відповідно з педагогічними умовами [2].

Оскільки показниками професійної готовності є професійна компетентність, здатність до навчання, сталі мотиваційні інтереси – ці аспекти, на думку вчених, виступають складовими професійної готовності, кожна із них має свою структуру. Так, професійна компетентність об'єднує п'ять

компонентів: соціальну та професійну компетентність у галузі навчальної дисципліни, методичну компетентність, соціально-психологічну компетентність у процесі спілкування, диференціально-психологічну компетентність.

Оволодіння професійною діяльністю і формування готовності до неї майбутніх фахівців, зокрема керівників підприємств, установ та організацій у сфері освіти та виробничого навчання, можливі тільки за умов взаємопроникнення і взаємозумовленості теоретичної і практичної підготовки.

Традиційно термін «практична підготовка» в професійній педагогіці використовується для визначення характеру навчання як складової частини професійної освіти, що відображає закономірності, зміст, методи і форми організації процесу формування умінь і навичок, який спрямований на розвиток здатності студентів до кваліфікованої виробничої праці за обраною спеціальністю.

Практична підготовка дає можливість максимально наблизити умови навчання до майбутньої професійної діяльності фахівців. Традиційно вона здійснюється за допомогою лабораторних та практичних занять, самостійної дослідницької діяльності студентів, методи організації якої спрямовані на опанування професійними практичними вміннями та навичками студентами, а також самостійних занять і стажистською практикою.

Проте швидкість набуття управлінської майстерності не регламентується лише накопиченням професійних знань. Студентові, який добре вчиться у вищому навчальному закладі, не завжди легко на управлінській практиці в школі, дитячому садку чи в методичному кабінеті. Є індивідуальні передумови успішної діяльності, стимулятори професійного зростання – здібності. Вони залежать від особливостей перебігу психічних процесів, що сприяють успішній управлінській діяльності.

Ще одним елементом управлінської майстерності є управлінська техніка як форма організації поведінки управлінця. Управлінська техніка – це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це

прийоми володіння собою (своїм організмом, настроєм, мовленням, увагою і уявою) і прийоми впливу на інших (вербальними і невербальними засобами) [3].

Згідно з державними вимогами до керівника підприємств, установ та організацій у сфері освіти та виробничого навчання, ураховуючи орієнтацію на світові стандарти освіти і потреби будівництва національної школи, фахівець з управління навчальними закладами повинен мати високу професійну і спеціальну підготовку, широку управлінську ерудицію і загальну культуру, розвинену національну самосвідомість, визначену громадянську і моральну позицію.

Саме для підготовки майбутніх управлінців-професіоналів, здатних майстерно і творчо управляти, і була відкрита магістратура зі спеціальності «Управління навчальним закладом» в Переяслав-Хмельницькому державному педагогічному університеті імені Григорія Сковороди, де підготовку магістрів-управлінців здійснюють науковці-викладачі кафедри управління та моніторингу якості освіти. Відкриття цієї магістратури дала можливість забезпечувати Київську, Черкаську, Чернігівську, Полтавську та інші області України, а також Переяславщину кваліфікованими відповідальними і перспективними керівними кадрами навчальних закладів різних форм власності.

У магістратуру приймаються особи, які мають базову та повну вищу педагогічну освіту, також викладачі ВНЗ та керівники освітніх закладів. Вступники проходять тестування з актуальних проблем управлінської діяльності та з іноземної мови. Велику увагу приділяємо професійному підбору на навчання в магістратуру.

Науковці кафедри управління та моніторингу якості освіти забезпечують якісне проведення лекцій, семінарських та практичних занять, практики з управління закладами освіти.

Основний освітньо-педагогічний цикл дисциплін складається зі: освітнього менеджменту, правового забезпечення освітньої діяльності,

психології управління, оцінюванню якості освіти тощо. Кафедра забезпечує проведення практики з управління закладами освіти.

Навчальні плани зі спеціальності «Управління навчальним закладом» за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Магістр» та робочі програми з дисциплін кафедри управління та моніторингу якості освіти відповідають вимогам діючих державних стандартів і складені у відповідності до освітньо-професійної програми підготовки магістрів. Програми передбачають поглиблену фундаментальну психолого-педагогічну, фахову, методичну, організаційну, комунікативну та практичну підготовку магістрів, що виразно простежується в тематиці магістерських робіт.

Тісна співпраця з науковцями різних кафедр університету та наукових закладів м. Києва дає можливість розробляти актуальні проблеми освітнього менеджменту на певному професійному рівні.

У подальшому магістерські дослідження стають постійною основою для самостійної роботи спеціалістів, слухачів, магістрантів, молодих початківців, педагогів навчальних закладів I-II рівнів акредитації, гімназій; експериментальною базою для поглиблення розробок та аналізу певних професійних тем, використання систематизованих джерел при написанні курсових та бакалаврських досліджень.

Навчальний час магістранта визначається навчальним планом та розкладом аудиторних занять. Для посилення ефективності самостійної навчально-пізнавальної діяльності магістрантів над програмним матеріалом педагогами розробляються тематичні плани, коментарі до складніших теоретичних питань, система творчих і тестових завдань, направлених на розвиток у магістрантів поглиблених професійних асоціацій з урахуванням специфіки й вимог сучасної освіти в Україні.

Особливо ретельно відпрацьовуються теоретичні підходи та методика контрольно-оціночної діяльності керівників. Насамперед спрямовується увага на підготовку до компетентного, об'єктивного, конструктивного та наукового

підходу до контрольної-оціночної діяльності керівника, демократичному і діловому стилю в цьому напрямі.

Однією з вирішальних умов досягнення успіху в діяльності сучасного керівника є використання в його роботі здобутків психологічної науки, психологізація управління закладами освіти. Дійсно, яку б проблему діяльності керівника ми не взяли, розв'язання кожної з них потребує відповідальної психологічної компетентності. Це стосується і стратегії і тактики управління. Кожний керівник повинен усвідомлювати, що головною метою діяльності педагогічного колективу є особистість, інтелектуально, морально розвинута, духовно багата із загальнолюдськими і національно-культурними цінностями. Це вимагає психологічної перебудови директора, вчителів, усіх учасників педагогічного процесу. При направленні магістрантів на практику враховуємо індивідуальність кожного. Ставимо перед собою мету за короткий термін навчання в магістратурі підвищити рівень компетентності. Тому вважаємо доцільним не лише поглиблення освіти з використанням лекцій, а й підготовку курсових робіт з філософії науки та управління освітою і освітнього менеджменту, у яких глибоко розглядаються проблеми фінансування закладу освіти, організація освітянських послуг, роль керівника у зміцненні матеріально-технічної бази закладу освіти, розвиток позашкільних закладів освіти в умовах ринкової економіки та багато інших проблем.

Контрольні заходи за навчанням магістрантів включають поточний та підсумковий контроль. Завершальним етапом підсумкового контролю є захист магістерської кваліфікаційної роботи.

Широку і фундаментальну теоретичну підготовку з управління навчальним закладом поєднуємо з відповідною практичною підготовкою. Досконало володіючи своїм фахом, магістр з управління навчальним закладом повинен виробити настанову на постійне поповнення своїх знань та розширення професійних і загальнокультурних сфер, уміти у практичній діяльності застосовувати принципи наукової організації праці, володіти сучасними методами організації навчально-виховної роботи.

На підставі аналізу наукової літератури та вивчення досвіду практиків-управлінців окреслимо необхідні умови для оволодіння мистецтвом управління, зокрема, управлінець повинен бути:

- відкритий для спілкування та співпраці з кожним, доброзичливий до всіх;
- більшу частину робочого часу проводити із персоналом, не бути прихильником «кабінетного» управління;
- колегіально обговорювати більшість проблем, бути чутливим до підлеглих;
- будувати відносини з персоналом на довірі, делегувати повноваження;
- толерантно ставитись до критики;
- не шукати винних, а шукати причини, які породжують проблеми;
- бути відкритим до нових ідей, розвивати вміння працювати командою;
- формувати сприятливий соціально-психологічний клімат в колективі;
- розвивати творче мислення, для якого характерні: протокольність – відрізняти факти від думок, бажане від реального; методичність – послідовність осмислення мети та врахування ситуацій; мобільність – вміння оперативно застосовувати знання та досвід; конструктивність – вміння знайти не тільки причину недоліків, але й раціональні шляхи їх розв'язання; домінантність – вміння виокремити головне і не потонути в дрібницях; нестандартність – здатність знаходити оригінальні, нові підходи до розв'язання навіть простих проблем.

Завданням вищого навчального закладу є допомога студентів опанувати основи управлінської майстерності для усвідомленого і продуктивного початку професійної діяльності [3].

В основу методики фахової підготовки магістрів-управлінців покладаємо формування відповідального ставлення до управлінської діяльності як одне з провідних серед компетенцій магістрів. Етапами формування управлінської фахової компетентності є: накопичення магістрами знань та досвіду з управлінської діяльності, усвідомлення в ній свого місця; визначення об'єктів,

явищ соціально-управлінського характеру; визначення оптимальних зв'язків між об'єктами управлінської діяльності й потребами магістрів та можливих шляхів їх задоволення; аналіз результатів власної діяльності магістра в управлінському процесі та визначення подальшої перспективи взаємодії їх з об'єктами.

Умови організації педагогічного процесу в магістратурі сприяють виробленню практичних навичок магістрів і застосуванню ними набутих інтелектуальних умінь у навчально-пізнавальній, дослідницькій та конкретній управлінській діяльності, характерною ознакою якої є її обов'язкова особистісна та суспільна значущість.

Проаналізувавши структуру навчальних занять магістрантів, алгоритм її реалізації з урахуванням специфіки змісту фахової підготовки та індивідуальних особливостей магістрів, простежуємо специфічність у співвідношенні й застосуванні в навчально-виховному процесі принципів, форм, методів та засобів побудови й реалізації змісту фахової підготовки; практичної спрямованості навчально-виховного процесу, акцентування на самостійній навчально-пізнавальній діяльності. Виокремлено такі форми організації навчання: за видом організації – аудиторні та позааудиторні; за спрямуванням – теоретичні, емпіричні, практичні; за способом навчально-пізнавальної діяльності – репродуктивні, пошуково-дослідницькі, творчі та дієві. Позааудиторні заняття передбачають написання курсових та магістерської робіт, конкурси, навчально-дослідну роботу, олімпіади, вивчення педагогічного досвіду; аудиторні – організацію навчально-пізнавальної діяльності викладача і магістрів (лекції, семінари, лабораторно-практичні заняття). Кількість позааудиторних і аудиторних форм визначається обсягом теоретичного, емпіричного і практичного компонентів змісту формування у майбутніх менеджерів освіти управлінської компетентності.

Вибір форм організації навчання зумовлюється завданнями фахової підготовки майбутніх управлінців, особливостями змісту предмета та його

окремих розділів, конкретикою занять, складом, рівнем підготовки магістрів [1].

Магістерська робота як одна з форм кваліфікаційних робіт, передбачених у переліку атестаційних випробувань для випускників магістратури вищих навчальних педагогічних закладів, має навчальний, навчально-дослідницький, практично-дослідницький, проектно-конструктивний характер. Вона є самостійним дослідженням, яке дає можливість робити висновки про підготовку випускника до управлінської діяльності, про ступінь його відповідності вимогам кваліфікаційної характеристики фахівця. У процесі роботи над дипломним проектом магістрант удосконалює свою теоретичну підготовку, систематизує свої знання і практичні вміння, поповнює їх власним педагогічним досвідом, намагаючись знайти найбільш оптимальні варіанти розв'язання проблеми в безпосередньому спілкуванні з учнями та педагогами навчальних закладів, а також формує і розвиває самостійну дослідницьку діяльність.

Доведено доцільність проведення педагогічної практики майбутніх управлінців та створення умов, які дозволяють використовувати теоретичні знання у практичній діяльності, сформувані необхідні професійні уміння і засвоїти елементи педагогічного досвіду.

Новий підхід до організації і змісту педагогічної практики базуємо на принципових положеннях: пропедевтична спрямованість, зв'язок з предметами психолого-педагогічного циклу, розвиток педагогічного мислення, особистісна орієнтація, динаміка самостійності, опора на реалії педагогічної дійсності. Стажистська практика виконує роль основи, яка дає змогу підготувати магістра до складної управлінської діяльності. Основними завданнями практики є: опрацювання законодавчих документів; вивчення функцій керівника закладу освіти: регулювання, планування, контроль, організація, передбачення, аналіз, координація; формування вміння застосовувати теоретичні знання, набуті під час навчання в магістратурі, у конкретній практичній роботі; вивчення досвіду роботи керівника навчально-виховного закладу; засвоєння методів роботи

керівника закладу освіти і застосування їх у практичній діяльності з організації та управління навчальним закладом; набуття практичних навичок, необхідних для управлінської діяльності; набуття та вдосконалення навичок роботи з педагогічним, учнівським, студентським колективами.

Отже, основним завданням професійно-педагогічної освіти є підготовка нової генерації управлінців навчальних закладів, які не лише повинні володіти певною сумою професійних знань та умінь, а й мати розвинене методологічне мислення, високу духовність, загальну і професійну культуру. Випускник магістратури з управління навчальними закладами має бути гуманістом, повинен володіти комунікативними й організаторськими навичками менеджера в освіті, бути толерантною та висококультурною людиною і фахівцем.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Берека В.Є. Теоретико-методичні основи фахової підготовки магістрів з менеджменту освіти: автореф. дис. на здоб. наук. ст. докт. пед. наук: спец.13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В.Є.Берека. – К., 2008. – 42 с.
2. Левчук З.С. Формирование готовности к профессиональному творчеству у студентов педагогического вуза: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Минск. гос. пед. ун-т. – Минск, 1992. – 19 с.
3. Светлорусова А.В. Професійна підготовка керівників вищих навчальних закладів до мистецтва бути управлінцями / А.В. Светлорусова // Педагогічний процес: теорія і практика: Збірник наукових праць / За ред. С.О.Сисоєвої. – К., 2008. – Вип. 3. – С. 165-173.
4. Сисоєва С.О. Особистісно орієнтовані технології: сутність, специфіка, вимоги до проектування / С.О. Сисоєва // Професійна освіта: педагогіка і психологія. – Чнестохова: Вища педагогічна школа, 2003. – Вип. 4. – С. 152-165.
5. Сисоєва С.О. Творчий розвиток особистості в процесі неперервної професійної освіти/ С.О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / За ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. – У 2 ч. – К., 2001. – Ч.1. – 392 с.

*Ірина Пашкевич**(Київ)*

**РЕДАКТОРСЬКЕ ОПРАЦЮВАННЯ ПІДРУЧНИКА
ДЛЯ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ ЯК ЗАСІБ
ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ В НАВЧАННІ**

Проблема незацікавленості школярів у навчанні не є новою, проте сьогодні привертає увагу і навіть тривожить батьків, педагогів та психологів своїм розмахом і глибиною. Дослідники виділяють чимало причин посилення такої тенденції, значна частка яких пов'язана з невідповідністю шкільного навчального процесу вимогам сучасності, зокрема потребам та інтересам самих учнів. Серед таких проблем, як невдале мотивування з боку батьків та вчителів, застаріла організація навчання та багатьох інших, що діють на дитяче бажання навчатися комплексно, важливою є проблема підготовки ефективного з цього боку навчального видання. А оскільки значна відповідальність за якість навчальної книги покладена на редактора, очевидною стає потреба теоретичного обґрунтування рекомендацій до створення продукту, що не лише формально відповідав би вимогам до цього типу літератури, а й зацікавив би свого читача.

Сучасне підручникотворення є предметом вивчення багатьох українських та зарубіжних науковців-педагогів, серед яких Д. Зуєв, Я. Кодлюк, Т. Лукіна, О. Савченко, А. Уман, Н. Менчинська, В. Краєвський. Особливості мотиваційної функції навчальної літератури досліджували Е. Огар, Н. Бібік, О. Малихіна, Я. Кодлюк. Аспект редакторського опрацювання навчальної літератури для дітей розглядали С. Антонова, А. Гречихін, І. Бутенко, Н. Зелінська, Н. Черниш. Однак у цьому контексті серед головних завдань редактора зазвичай виділяють забезпечення інформативності, доступності та зрозумілості матеріалу, виховного та пізнавального спрямування. Безперечно, зазначені вимоги справді є вкрай важливими для якісного видання цього типу. Проте навчальна книга не буде мати справжнього успіху, якщо не викликатиме

інтерес у своїх читачів. Адже матеріал, що не лише інформує, а й приваблює, захоплює та інтригує, є запорукою ефективного засвоєння навчального матеріалу в юному віці. А зацікавити читача може лише матеріал, що буде відповідати інтересам сучасної молоді та буде актуальним для кожної дитини індивідуально.

Отже, метою дослідження було встановити роль редактора в актуалізації матеріалу навчального видання, що мотивує молодших школярів до пізнавальної діяльності.

Модель особистісно орієнтованого навчання, реалізація якого є метою сучасних педагогів та авторів навчальних видань, пов'язана з діяльнісним підходом до засвоєння знань, умінь та навичок школярів, тобто забезпеченням психологічного супроводу підручника [3, с. 7]. Без такого супроводу афективна (мотиваційна) функція книги неможлива серед учнів молодшого шкільного віку, які сприймають життя в образно-емоційному плані [4, с. 71]. Тому зміст навчального матеріалу, який зафіксовано у виданні, а також його методичне забезпечення мають сприяти формуванню у молодших школярів інтелектуальних почуттів, бажання вчитися, а також розвиткові позитивних мотивів навчання, пізнавальних потреб та інтересів [3, с. 154].

Було б помилковим вважати, що єдине, що цікавить сучасних молодших школярів – це розваги. Опитування демонструють, що в шкільних підручниках дітям подобаються пізнавальні та повчальні тексти, цікаві й доступні завдання [6]. А тому, працюючи над мотиваційною складовою навчального видання, редактор має належну увагу приділити забезпеченню інформаційної, пізнавальної, виховної, систематизаційної, міждисциплінарної та інших функцій книги [1, с. 38-40]. З іншого боку, реалізацію цих функцій необхідно здійснювати засобами, що заохочуватимуть читацьку аудиторію й далі отримувати знання.

У навчальному виданні, як і в будь-якій книзі, дитину передусім цікавить матеріал, в якому показано відомі їй реалії, а також ті, про які вона хотіла б довідатися [4, с. 49]. Тому значна частина навчального матеріалу має

стосуватись сучасного дитині життя в його різноманітних проявах. І хоча такий пріоритет у творенні літератури для дитячого читацького призначення не є новим, якісних зрушень у цьому напрямку поки що не відбулося.

Про нові навчальні книги можна сказати, що вони нові за роками видання, художнім оформленням, але їх змістова й методична системи не є принципово новими, бо вони відображають вимоги однієї типової програми [6]. Цю проблему вже з боку видання дитячих художніх книжок підкреслює Е. Огар, котра хронічною хворобою українського дитячого книговидання вважає постійну видавничу «експлуатацію» творів, написаних давно, в інших історичних реаліях, при тому що сучасної тематики, героїв, проблем у дитячій літературі відчутно бракує [4]. Схожа проблема дотичних художньої та навчальної літератури для молодших школярів, вочевидь, є однією з найважливіших причин, з яких діти втрачають інтерес до навчального процесу та пізнавальної діяльності поза ним.

Очевидною стає потреба змінити стереотипне, застаріле подання навчального матеріалу, що більше не викликає інтересу в школярів. А тому редактор має якомога більше «наблизити» його до сучасних читачів.

У журналістській практиці, де привернення й утримання читацької уваги є одним із найважливіших завдань тексту, активно використовуються правила наближення інтересів (географічне, хронологічне, емоційне, специфічне, популярності та рідкості). Такі правила цілком можуть бути адаптовані та використані редактором для опрацювання навчальних видань, наближаючи пропонований у книзі матеріал до інтересів та потреб школярів.

Зокрема, правило географічного наближення спонукатиме до опису реалій, що просторово близькі та зрозумілі дитині. Це, здавалося б, є очевидним, проте багато образів, використовуваних у навчальних виданнях, вже не актуальні для сучасних дітей. Наприклад, у «Читанці» для 2 класу основним місцем подій творів виступає село. Жирним шрифтом виділено цитату з твору В. Сухомлинського: «А наша колиска – це наше рідне село, рідна хата, мати й батько. З рідної хати починається для мене Батьківщина» [7,

с. 101]. Враховуючи, що сьогодні в селі проживає лише менше третини дітей, і тенденція до урбанізації серед молодшого населення продовжує зростати, використання цього образу як ніби єдиного географічного осередку та прививання до нього патріотичних почуттів не забезпечить індивідуальний підхід, а отже й знижуватиме інтерес.

Правило хронологічного наближення вимагає використовувати події якнайменш віддалені в часі. Помилка такого типу очевидна в тій самій «Читанці», де наприкінці книги дітям пропонується дізнатись про авторів використаних у ній творів. У коротких біографіях значну увагу приділено фактам народження, переїзду, навчання, отримання премій. Хоча ці факти значні для особистості письменника, вони навряд чи зацікавлять дітей хоча б тому, що відбувалися в минулому столітті, в зовсім інших умовах і не пов'язані з життям їх особисто.

Згідно з правилом емоційного наближення, матеріал буде тим цікавішим, чим більше впливатиме на почуття читача, а у випадку з молодшими школярами такий вплив має бути позитивним. Для редактора важливим є пам'ятати, що в цьому віці діти сприймають будь-яку, навіть казкову розповідь, як правду, і зберегти мажорну тональність викладу [4, с. 72]. Помилки припустилися творці підручника «Я і Україна» для 3 класу, де в короткому тексті «Людина – частина природи» розвінчали позитивний фінал казки «Мауглі», відзначивши зовсім інші результати виховання дітей серед тварин у реальному житті: «На жаль, у житті діти, які потрапили «на виховання» до диких звірів, теж ставали дикими звірами. І нічого людського в них майже не залишилось: вони не вміли розмовляти, мислити, працювати» [2, с. 6]. Очевидно, що така інформація призведе до засмучення, розчарування та зміни ставлення дитини до улюбленої казки.

Наближення за специфічними рисами аудиторії є обов'язковою умовою для створення навчального видання, що все-таки більшою чи меншою мірою реалізується в сучасних підручниках. Героями описуваних подій найчастіше стають школярі, їхні друзі та родичі, герої казок, тварини та інші образи, які

викликають у дітей найбільше зацікавлення. Проте варто відзначити, що такі намагання часто призводять до надмірної стереотипності. У той час, як діти молодшого шкільного віку активно цікавляться космосом, різноманітними, в тому числі доісторичними та екзотичними тваринами, героями у навчальних видань незмінно залишаються Котик, Їжачок, Засць та інші образи, до яких діти вже втратили інтерес через їх надмірну поширеність у літературі.

Відповідно до правила популярності, редакторів варто забезпечити навчальне видання згадками про відомих читачеві осіб. Реалізацію цього правила частково забезпечує використання класичних казкових персонажів, популярних серед дітей. Менш поширеною стала згадка про реальних особистостей, що є зрозумілим після перенасичення радянських підручників «ідеологічними» героями. Проте доцільна згадка про реальних особистостей, добре відомих школяреві, може бути корисною для поглиблення дитячих знань і забезпечувати міждисциплінарність. Наприклад, у підручнику «Україна і я» згадано відому та авторитетну постать Ярослава Мудрого, що є ефективним в контексті тексту, що заохочує дітей до отримання знань та освіченості [2, с. 12]. Водночас, інформація про арабського мандрівника Павла Алеппського, згаданого в тому самому тексті, навряд чи викличе такий самий інтерес.

Нарешті, правило наближення за рідкісністю спонукає до добору матеріалу, що за своїм змістом буде вражати та викликати інтерес. Враховуючи специфіку навчальної літератури як джерела нових знань, здається, що це правило реалізовуватиметься апріорі. Проте, поряд з класичними несподіваними фактами та творами, з якими знайомляться учні вже не одного покоління, очевидним є брак оригінальних матеріалів. Доречним є й увиразнення такої інформації, наприклад, за допомогою шрифтового, кольорового виділення чи винесення поза основним текстом для привернення більшої уваги.

Як бачимо, у той час, як пріоритетом у вдосконаленні навчальних видань для молодшої школи є якісне втілення в ньому інформаційної, пізнавальної та виховної функції, мотиваційна роль навчального видання практично не

реалізується, передусім через неактуальність вміщеної інформації та подання, що не викликає в школяра позитивних емоцій. Хоча природне прагнення створювачів шкільних підручників зробити навчальний матеріал цікавим та актуальним відображається в використанні деяких прийомів, загалом ці видання можуть не лише не викликати інтересу в дітей, а й навіть мимоволі позбавляти його. В той час, як молодші школярі потребують нової, сучасної інформації, у виданнях використовуються переважно класичні твори, що описували реалії десятиліть тому, значна частина яких не викликає інтересу в сучасних школярів. За таких умов, нагальною стає проблема добору та подання актуального, «наближеного» для дітей молодшого шкільного віку матеріалу, а також розробка редакторських настанов до створення якісної навчальної книги з урахуванням цих вимог.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова С. Г., Тюрина Л. Г. Современная учебная книга: Создание учебной литературы нового поколения: Учебное пособие / С. Г. Антонова, Л. Г. Тюрина. – М. : Агентство «Издательский сервис», 2001. – 288 с.
2. Байбара Т. М. Я і Україна : підруч. Для 3 кл./ Т. М. Байбара, Н. М. Бібік. – К. : Форум, 2005. – 176 с.
3. Кодлюк Я. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті : підруч. для магістр. та студ. педагог. факультетів. – К. : Інформаційно;аналітична агенція «Наш час», 2006. – 386 с.
4. Огар Е. І. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки: Навч. пос. Для студ. вищ. навч. закл. / Е. І. Огар / Українська академія друкарства. – Львів: Аз-Арт, 2002.
5. Огар, Е. Сучасне дитяче книговидання: «хвороби» росту [Текст] / Е. Огар // Учёные записки Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского, сер. «Филология. Социальная коммуникация». – Т. 21 (60). – 2008. – № 1. –

- С. 404-408. – Режим доступу: science.crimea.edu/zapiski/2008/filologiya/uch_21_1fn/ogar.pdf.
6. Пелех О. П. Проблеми сучасного підручника початкової школи / О. П. Пелех // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. пр. Вип. 7 / Ін-т педагогіки АПН України, Волинський нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк: Вежа, 2007. – С. 73-77. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/psp/2007_7/2_03.pdf.
7. Савченко О. Я. Читанка : підруч. Для 2 кл./ О. Я. Савченко. – 3-тє вид., перероб. – К. : Освіта, 2010. – Ч. 1. – 144 с.

*Науковий керівник – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Трищук Ольга Володимирівна.*

*Тетяна Шарошкіна
(Кіровоград)*

ДОСЛІДНИКИ ПРО ВНЕСОК К.М. ВЕНТЦЕЛЯ У РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

Проводячи ретроспективний огляд досліджень спадщини К.М. Вентцеля, ми виділили два часових періоди вивчення його творчості. Перший починається з 10-х років ХХ століття і закінчується в середині 90-х років ХХ століття, другий починається з кінця 90-х і по сьогоднішній день. Перший період характеризується рідкісними публікаціями, які містили критичне ставлення до ідей К.М. Вентцеля (П.Ф. Каптерев, С.І. Гесен, В.В. Зінківський, Ф.Ф. Корольов, Е.Н. Мединяський та ін), другий період характеризується помітно підвищеним інтересом до діяльності, творчості, ідей теорії вільного виховання. З'являються дисертаційні роботи, монографії, книги, присвячені діяльності К.М. Вентцеля (М.В. Богуславський, Є.В. Бондаревська, Б.М. Бім-Бад, В. Богданов, Г.Б. Корнетов, Е.Н. Шиянов, Г.А. Рєпіна, М.Є. Стеклов і др.).

Аналізуючи дослідження, присвячені вивченню педагогічної та філософської спадщини К.М. Вентцеля, ми намагалися дотримуватися хронологічного порядку в їх розгляді.

Ще на початку ХХ століття П.Ф. Каптерев, відомий російський педагог, сучасник К.М. Вентцеля, писав: «змінююча епоха застала педагогіку у вкрай слабкому стані. П.Ф. Каптерев також погоджується з К.М. Вентцелем і в тому, що освіта стане розумною і щирою, коли в її основі стоятиме виховування творчої і самостійної особистості.

Але в той же час П.Ф. Каптерев бачив помилковість поглядів К.М. Вентцеля в запереченні впливу держави і соціуму на формування особистості. Педагогічний вплив, зазначав П.Ф. Каптерев, набагато менший ніж вплив країни, народу і сім'ї. Не згоден автор і з тим, як трактує К.М. Вентцелем свободу освіти. П.Ф. Каптерев підкреслював, що надання дітям можливості засвоєння лише того, що «їм подобається і як їм подобається», є формальною свободою. Вільна освіта, на думку автора – це освіта, що відповідає особливостям душевного стану дітей та підтримує індивідуальність учня [6, с. 91].

У 1933 році в Белграді виходить у світ стаття В.В. Зінківського «Російська педагогіка в ХХ столітті», в якій автор подає свій погляд на розвиток російської педагогічної думки в ХХ столітті. Виділивши три напрями у російській педагогічній думці: педагогічний ідеалізм, педагогічний натуралізм і релігійно – моральний напрямок, автор називає К.М. Вентцеля найбільш серйозним теоретиком вільного виховання, представником педагогічного натуралізму.

На думку автора, К.М. Вентцель виключає примус у вихованні та всілякі покарання, і єдино можливим способом впливу на дитину називає переконання.

У 1938 році Н.А. Жовна, розглядаючи педагогічні течії на початку ХХ століття, називає К.М. Вентцеля одним з ідеологів дрібнобуржуазного педагогічного руху за вільне виховання. У роботі автор різко критикує педагогічні погляди та ідеї К.М. Вентцеля, аж до наступного висловлювання: «Вентцель – ворог школи – і не тільки існуючої тоді школи, а й школи як

організованої установи взагалі» [9, с. 543]. Ідею Вентцеля про можливість кожної дитини самостійно обирати релігію Н.А. Жовна називає «богошуканням» і «богобудуванням», вважає притаманною тільки вихідцям з мілкобуржуазного середовища. Ідею вирішувати політичні та етичні завдання через вирішення педагогічного завдання називає «реакційним гаслом» [9, с. 544]. На думку К.М. Вентцеля про те, що інтелектуальна освіта є другорядним і підрядним елементом виховання, автор реагує таким чином: «вчення є не другорядною, а головною умовою утворення освіти особистості людини і стверджувати протилежне можуть тільки противники прогресу».

Надалі, аж до 90-х років минулого сторіччя ім'я К.М. Вентцеля у відомих педагогічних виданнях зустрічалося досить рідко. У педагогічних словниках К.М. Вентцель або не згадувався, або згадувався як дрібнобуржуазний теоретик: «У своїх працях різко критикував дореволюційну школу за формалізм і бездушність, придушення дитячих інтересів і схильностей і протиставив цій школі «Будинок вільної дитини» – вільну громаду дітей, батьків і педагогів, в якій відбувається стихійний саморозвиток дітей. К.М. Вентцель заперечував залежність виховання і освіти від політики і держави, біологізував процес виховання, анархічно відкидав найважливіші елементи організації навчально-виховної роботи (навчальні плани, програми, класно – урочну систему, розклад занять та ін.). Виступав проти революції і викладав утопічну теорію перетворення суспільного ладу шляхом вільного виховання «творчих особистостей» [8, с. 157].

У Воронежі, в 1972 році, виходить у світ збірка «Великі педагоги у Воронезькому краї», одна зі статей була присвячена К.М. Вентцелю. Автори С.В. Винокуров і Т.С. Пчельников спробували неупереджено описати творчий шлях К.М. Вентцеля і дати оцінку його діяльності. Вони називають діяльність К.М. Вентцеля «плідною» і «значущою для розвитку дошкільних установ Воронезької області». Одночасно з роботою в Воронезькому відділі народної освіти К.М. Вентцель читав лекції в Воронезькому державному університеті і, як пишуть С.В. Винокуров і Т.З Пчельников, «його лекції з філософії, релігії і з теорії вільного виховання користувалися величезним успіхом. У переповненій

аудиторії були присутні зазвичай не тільки студенти, а й наукові працівники». Однак відзначають автори, лекції К.М. Вентцеля, що містили цінний теоретичний матеріал, були «явно помилкові». Вчені бачили утопічність теорії вільного виховання в тому, що вона заперечувала залежність освіти від політики і держави. Критикуючи теорію вільного виховання, автори відзначають широку ерудицію, новизну постановки питань, глибоку особисту переконаність К.М. Вентцеля, його ораторське мистецтво і знання іноземних мов. «Велику, цікаву роботу виконував Костянтин Миколайович в університеті, пишуть автори, його лекторську майстерність також високо цінували видатний педагог – методист Н.В. Чехов і великий вчений (крім того, великий знавець і цінитель музики) професор К.К. Сент – Ілер» [2, с. 22–23].

І.В. Чувашев вважав, що К.М. Вентцель ідеалізував природу дитини, вважаючи, що дитина може мимоволі розвиватися без втручання батьків і вихователів. На думку автора, теоретик вільного виховання виступав «за крайню індивідуалізацію навчання» тому автор називає метод набуття знань, запропонований К.М. Вентцелем, індивідуально – дослідним.

У 1982 році в світ виходить підручник для студентів педагогічних вузів з історії педагогіки. Автор розділу «Буржуазні і мілкобуржуазні педагоги» Е.Н. Мединський наголошує на тому, що широкого поширення теорія вільного виховання отримала після невдачі революції 1905–1907 років. Найяскравішим прибічником був К.М. Вентцеля і зазначає, що його твори

«Звільнення дитини», «Етика і педагогіка творчої особистості» користувалися в той час великою популярністю і містили гостру критику старої школи» [7, с. 310].

Позитивне значення праць К.М. Вентцеля автор бачить у намаганні і розвивати самодіяльність та творчість дітей, в пошуку нових шляхів виховання, які відрізнялися від прийомів, що пропонувалися офіційної педагогікою. Також автор відзначає як позитив, заперечення К.М. Вентцелем примусу у виховних відносинах, відірваності школи від життя, відсутності зв'язку з батьками, придушення ініціативи та активності дітей.

Однак у той же час Е.М. Мединський, стверджує, що ідеї педагога «бути своєрідним відображенням у педагогіці тих релігійних настроїв, які були характерні для деякої частини інтелігенції ...». Автор критикує політичну концепцію К.М. Вентцеля за ідею створення «нової релігії», за перебудову тогочасного ладу мирним шляхом, за створення шкіл, в яких будуть виховуватися як діти капіталістів, так і діти пролетаріату. Критика педагогічної концепції вченого зводиться до критики «Будинку вільної дитини» за відсутність постійних вчителів, яких замінюють батьки, за створення «своєрідною громади» дітей і дорослих, за придбання знань шляхом бесід з дорослими, за відсутність чіткої шкільної організації і систематичних занять, за ідеалізацію дітей і переоцінку їх досвіду.

У 1990 році П.А. Лебедев писав, що «яскравим прибічником теорії вільного виховання на початку ХХ століття був К.М. Вентцель. У пошуках нових форм виховання, які виключають примушення дитини, які заохочують всіляко її самостійність і саморозвиток, прихильники вільного виховання зупинилися на спробах створити «Будинок вільної дитини», яким його запрограмував К.М. Вентцель» [1, с. 36].

Саме діяльність «Будинку вільної дитини» привернула увагу М.В. Михайлової. У 1983 році, автор намагалась проаналізувати практичну цінність ідей К.М. Вентцеля. М.В. Михайлова називає Костянтина Миколайовича «найбільшим теоретиком і пропагандистом теорії вільного виховання». На її думку він створив, оригінальну педагогічну теорію, що викликала запеклі суперечки. Багато положень цієї теорії були помилкою практично неприйнятними, але в той же час відрізнялись демократизмом, гнівним протестом проти насильства і гноблення людської особистості. М.В. Михайлова не підкреслює, що К.М. Вентцель і його соратники по мірі існування «Будинку вільної дитини» приходили до висновку, що деякі їхні принципи, а саме: принцип свободи і позиція дорослих щодо виховання дитини не працюють.

Автор зазначає, що «Будинк вільної дитини» – це відсутність примусу і можливість самостійного вибору у діяльності дитини, а також дослідниця

вважає, що К.М. Вентцель бачив в основі взаємодії вчителя і учня інтерес, допитливість і потребу в знаннях, які вчитель стимулює власним ставленням до справи. Залучення батьків до навчально – виховного процесу та участь їх в житті і роботі «Будинку вільної дитини», дозволило поєднати школу з сім'єю, виробити єдині вимоги «Будинку вільної дитини» та сім'ї. В основі діяльності всіх дорослих, на думку М.В. Михайлової, лежала єдина вимога: кожен дорослий несе в Будинок все найкраще, що у нього є, і повинен любити те, чим займається з дітьми.

У 1985 році Р.Л. Доватор розглядаючи проблему сімейного виховання в руслі загальної теорії виховання, посилається на виступи учасників I Всеросійського з'їзду з проблем виховання, організованого П.Ф. Каптеревим. На думку автора, К.М. Вентцель виступав проти сімейного егоїзму. Р.Л. Доватор погоджується з К.М. Вентцелем, що в основі сімейного союзу повинні бути взаємна любов і взаємна повага. Іншу ж ідею К.М. Вентцеля «сім'я повинна бути вільним союзом дітей у справі їх взаємної духовної і моральної досконалості» автор залишає без коментарів. Однак, у той же час, Р.Л. Доватор критикує К.М. Вентцеля за нерозуміння «істинного значення кризи сімейного виховання» того часу. На думку автора, педагог був неправий, коли пояснював кризу сімейного виховання кризою самої сім'ї, він не враховує того, що «побут, взаємини статей і поколінь, все це обумовлено суспільно–економічним станом і характером суспільних відносин у цілому [4, с. 93].

Т.І. Лобачова, досліджуючи розвиток внутрішньої свободи особистості в російській педагогіці початку минулого століття, звертає увагу на тезу К.М. Вентцеля про те, що будь – яке виховання має бути живим, вихованням особистості, так як загальне виховання без індивідуального «моменту» буде сухим, мертвим, зменшуватиме природний інтерес дитини. Обов'язковий для всіх учнів мінімум знань без урахування індивідуального не може бути засвоєний усіма дітьми однаково. Нам близька точка зору автора – засвоєння знань відбувається відповідно до індивідуальності кожної дитини. На думку Т.І. Лобачової, свобода особистості виявляється у встановленні гармонії з навколишнім соціумом і сполучає два види гармонії – зовнішню і внутрішню.

Зовнішня залежить від випадкових подій і може зникнути коли зникнуть ці події. Внутрішня ж після знищення може відновлюватися. Гармонія безпосередньо пов'язана з самоствердженням особистості, реалізацією себе. Метою процесу має бути встановлення гармонії у стосунках дитини і вихователя.

І.М. Гелашвілі проводить аналіз філософсько – антропологічних поглядів К.М. Вентцеля . Автор зазначає, що ідеї К.М. Вентцеля формувалися в умовах пошуку нових форм і методів виховання, яких потребувало нове ХХ століття. Гуманізація філософських поглядів зажадала і гуманізації освіти, на зміну процвітаючому педагогічному насильству над особистістю учня неодмінно повинна була з'явитися педагогіка співпраці дорослих і дітей, яка повинна повністю спиратися на авторитет дорослих. В основу такої педагогіки лягла теорія вільного виховання К.М. Вентцеля. «Звертаючись до К.М. Вентцеля – філософа, неможливо пройти мимо Вентцеля – педагога», тому автор торкається проблеми виховання підростаючого покоління і бачить заслугу К.М. Вентцеля в звертанні такого явища як відірваність школи від життя, а основними ідеями педагогіки – ненасильство і особистий приклад вихователя.

На думку І.М. Гелашвілі, К.М. Вентцель, будучи послідовником Л.М. Толстого, не був його сліпим наслідувачем, і не погоджувався з формулюванням Л.М. Толстого про те, що виховання та освіта нерозривні, будь – яке знання діє як виховуюче. Вентцель визначав основою освіти не механічну передачу знань, а творчу їх обробку. І.М. Гелашвілі бачить особливість поглядів К.М. Вентцеля в тому, що він є «принциповим противником релігійного виховання та освіти», розкритого в педагогічній системі Л.М. Толстого, дотримується «принципів ідеалістично орієнтованої педагогічної антропології» [3, с. 45–48]. І.М. Гелашвілі вважає, що основною метою морального виховання за К.М. Вентцелем було не «просте наслідування. Моральне виховання повинно пробуджувати в дитині самостійну моральну волю і моральну творчість». На думку автора, К.М. Вентцель виділив основні риси педагога, який здійснює моральне виховання: відповідальність педагога за формування особистості дитини, визнання в дитині особистості,

індивідуальності, прояв постійної турботи і уваги до дітей. Автор вважає, що Вентцель заперечує сліпе поклоніння колишнім «авторитетам» педагогіки, не знаходить доцільності у створенні нових, він пропонує обмежити вплив держави на школу і захистити права дітей.

І.М. Гелашвілі бачить основні завдання «Декларації прав дитини», створеної К.М. Вентцелем, в наступному: забезпечення рівності прав дитини; обмеження особистої свободи дитини правом іншого (якщо особиста свобода заподіює шкоду дитині і оточуючим); відмова від примусу в вихованні та освіті, право на свободу віросповідання та переконань дитини; вимога соціальної підтримки та забезпечення прав дитини з боку держави.

Характеризуючи теорію виховання К.М. Вентцеля, дослідники Г.А. Рєпіна і І.М. Гелашвілі виділяють наступні принципи виховання за які виступав К.М. Вентцель: принцип свободи, принцип гармонії цілей; принцип не насильства над особистістю дитини; принцип розвитку творчої індивідуальності; принцип культуровідповідності виховання; принцип розвитку мотивації до вільної творчої продуктивної праці; принцип естетичних наслідків; принцип гармонійного поєднання громадського та сімейного виховання.

Ми вважаємо, що дані принципи можуть використовуватись для здійснення цілісного виховання дитини .

Певний інтерес викликають роботи авторів, що дають порівняльну характеристику розвитку вільного виховання в Росії і Західній Європі. Одночасно з «Будинком вільної дитини» К.М. Вентцеля в Росії, в Західній Європі з'являється «Саммерхілл» А. Нейлла та інші вільні школи.

А.А. Валєєв, аналізуючи педагогічний досвід А. Нейлла, робить висновок про те, що його погляди на вільне виховання схожі з ідеями К.М. Вентцеля. Майбутнє суспільства залежить від того, яку дитину – вільну або невольну виховуємо ми сьогодні. Це дуже важке завдання. А одна з головних ідей школи Саммерхілл, створеної А. Нейлом, повністю співпадає з точкою зору К.М. Вентцеля на право вибору дитиною тієї освіти та виховання, які не йдуть врозріз з її індивідуальністю.

Таким чином, провівши ретроспективний аналіз наукових джерел, які висвітлюють діяльність і творчість К.М. Вентцеля, ми прийшли до наступних висновків: можна виділити два періоди у вивченні творчості К.М. Вентцеля. Перший характеризується різними точками зору, в основному несучи в собі критичне ставлення до ідей К.М. Вентцеля, другий, відрізняється помітним зростанням інтересу до творчості вченого. Дослідники другого етапу звертають увагу розкриття гуманних аспектів педагогічної творчості К.М. Вентцеля .

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Антология педагогической мысли в России второй половины XIX – начала XX веков / сост. П.А. Лебедев. – М.: Педагогика, 1990. – 608 с.
2. Винокуров СВ. Великие русские педагоги в Воронежском крае / СВ. Винокуров, Т.С Пчельников. – Воронеж, Изд-во Воронежского Университета. – 1972. – 49 с.
3. Гелашвили И.Н. Философско–антропологические воззрения К.Н. Вентцеля: дис. канд. филос. наук / И.Н. Гелашвили. – М., 2003. – 147 с.
4. Доватор Р.Л. Проблемы семейного воспитания в прогрессивной русской педагогике (конец XIX – начало XX в.) / Р.Л. Доватор // Советская педагогика. – 1999. – № 12. – С. 91–95.
5. Каптерев П.Ф. Новая русская педагогия, ее главные идеи, направления и деятели / П.Ф. Каптерев. – СПб. – 1897. – 46 с.
6. Каптерев П.Ф. История русской педагогики / П.Ф. Каптерев // Педагогика. – 1997. – № 1. – С 79–93.
7. Константинов Н.А. История педагогики: уч. для студ. пед. ин-тов / 5–е изд., доп. и перераб. / Н.А. Константинов. – М.: Просвещение. – 1982. – 447 с.
8. Педагогический словарь / Под ред. И.А. Каирова. – в 2-х т. – М.: Изд-во академии педагогических наук, 1960. – Т.1. – 774 с.
9. Хрестоматия по истории педагогики. – М, Учпедгиз. – 1938. – Т.4, ч.2. – 551с.

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ*Вікторія Довгань**(Київ)***ТЕХНОЛОГІЯ СПІНДОКТОРСТВА У РОБОТІ З НОВИНИМИ
ТЕКСТАМИ ЗМІ**

В умовах сучасного інформаційного суспільства аспект комунікаційного впливу ЗМІ на масову аудиторію істотно посилюється. Не останню роль в цьому процесі відіграють прикладні соціально-комунікаційні технології і, зокрема, новинний менеджмент (спіндокторство), який став чи не найефективнішим інструментом впливу на формування в аудиторії адекватного сприйняття скоригованої інформаційної дійсності.

Актуальність теми полягає у вивченні проблеми роботи спіндоктора над новинними текстами не тільки на теоретико-методологічному рівні, але й у паралельному відслідковуванні практичного аспекту функціонування цього явища в медіа-комунікаціях.

Теоретичну базу дослідження склали праці вітчизняних науковців В. Г. Королькова, О. В. Васиної, Є. Б. Тихомирової, В. Е. Юрченко, О. О. Кучерової. Кожним із науковців досліджено окремі цікаві аспекти спіндокторської діяльності в новинних текстах, однак праць, які б системно висвітлювали це питання наразі поки бракує.

Метою дослідження є комплексне вивчення специфіки організації та провадження новинного менеджменту в роботі з новинними текстами.

Об'єктом визначено спіндокторство як один із видів прикладних соціально-комунікаційних технологій, придатних до впровадження у новинну журналістику, предметом – особливості спіндокторського опрацювання новинних текстів.

Активно у вітчизняних ЗМІ спіндокторство почало використовуватися наприкінці ХХ століття і основною метою свого провадження має висвітлення певних подій для громадськості у більш сприятливому ключі, їх інформаційне

«лікування» задля відповідності сформованому зацікавленими суб'єктами комунікаційного процесу шаблону змалювання конкретної події.

Дотичним до поняття спіндокторство є також термін новинного менеджменту та, як зазначає науковець В. Г. Корольков, публіситі у розумінні розміщенні інформації з незалежного джерела, яка використовується засобами інформації тому, що має цінність новин.

Дослідник наголошує також на тому, що це неконтрольований метод розміщення повідомлень у засобах інформації, оскільки джерело повідомлення нічого не сплачує пресі за це розміщення [2, с. 32].

Однак, на наш погляд, мова йде не про аналогічні поняття, а про публіситі як сферу одного із найдоцільніших варіантів застосування спіндокторства. Щодо понять спіндокторства і новинного менеджменту, то в цій публікації ми використовуємо їх як синоніми.

Яскравим прикладом функціонування спіндокторства у новинах є висвітлення в новинних текстах недавньої ситуації стосовно позиціонування ставлення президента України до масових протестів громадян з приводу невідпущання Україною угоди про асоціацію з країнами ЄС.

Так, одразу після початку демонстрацій у ЗМІ поширювалося висвітлення його такої дещо зухвалої та навіть ігнорувальної позиції до протестів громадян: *«Президент Виктор Янукович «поаплодировал» мирным акциям протеста против приостановления евроинтеграции, но ускоряют процесс не собирается. Об этом он сообщил во вторник в интервью украинским телеканалам: «Как реагировать? Это же мирная акция!», - сказал Янукович.*

На замечание журналиста, что она может быть длительной, президент отметил: «Да пожалуйста. Все, что не противоречит закону. Аплодирую тем, кто вышел за европейскую интеграцию», - похлопал в ладоши президент» [6].

Однак згодом, коли ситуація у ставленні мітингувальників щодо цієї події почала загострюватися у ЗМІ дедалі частіше почав з'являтися пом'якшувальний матеріал, який базувався на образних архетипах, метою яких була переорієнтація емоцій громадян у те русло, що асоціативно

вибудовуватиметься на категоріях довіри, спорідненості гаранта з народом, їхньому об'єднанні спільними інтересами та клопотами: *«У нас никто не украдет мечту об Украине равных возможностей, о европейской Украине. Так же как никто не столкнет нас с праведной дороги, ведущей к этой мечте...»*

Но я был бы нечестен и несправедлив, если бы не позаботился о самых обездоленных и незащищенных, на которых может лечь основное бремя переходного периода...

Я хочу, чтобы в нашей большой украинской семье был мир и покой. Как отец не может оставить семью без хлеба, так и я не имею права оставить людей на произвол судьбы с теми проблемами, которые могут возникнуть, если под давлением, которое мы ощущаем, остановится производство, и миллионы граждан будут выброшены на улицы...

Я верю – мы преодолеем все трудности на пути развития нашего государства, ибо нет таких преград, которые не преодолел бы мудрый и сплоченный народ. Мы никогда и никому не должны позволять мешать нам. Молитвы и мечты миллионов полагаются на Господне решение» [7].

Таким чином можна простежити, що новинний менеджмент тут було здійснено спіндоктором за рахунок «перемикання» уваги читачів із негативної коннотації першої новини на символічні моменти у доволі розлогому особистому зверненні президента, які зосереджують увагу читача не стільки на політичному конфлікті та невігідному висвітленні ставлення влади до нього, як на суто емотивних конструкціях-маркерах.

Немаловажливим фактором тут є й оперування спіндоктором фоновими знаннями читачів, їхніми ментальними особливостями, певними психо-емоційними прив'язками до подій, спогадів, досвіду (як індивідуального, так і суспільного). Саме це дасть змогу визначити ті необхідні складові в новинному тексті, які реорганізують його змістове, ідейне та семантичне наповнення.

Від того, наскільки спіндоктор володітиме уявленням про фонові знання потенційних читачів новини, над якою він працює, залежатиме ефективність її впливовості.

О. В. Васіна також говорить про те, що фонові знання являють собою найбільш широке поле для реалізації стратегій новинного менеджменту.

Уміло оперуючи різними фонами й фондами знань, автор може додати необхідний зміст практично до будь-якого слова, вираження або зображення.

Ці змісти нашаровуються один на другий, утворюючи складний семантичний простір, неоднорідний за ступенем декодування та доступний для різних інтерпретацій, що дозволяє звертатися до носіїв різних соціолектів [1, с. 170].

У подібних із аналізованим прикладом ситуаціях слід зважати і на такий істотний чинник, як формування іміджу країни за допомогою новинного менеджменту й недопущенні поширенні серед світових ЗМІ інформації, яка відображатиме виключно негативний контекст події, що сталася.

Є. Б. Тихомирова з цього приводу зазначає, що у державі має існувати спеціальний механізм попередження та регулювання витоку несприятливої для іміджу країни інформації.

У першу чергу, сама держава повинна турбуватися про запобігання витоку суперечливих повідомлень як від представників держави, так і від журналістів.

Крім того, дослідниця акцентує увагу на тому, що особливе значення менеджмент новин має в кризових ситуаціях, оскільки спрямований на прийняття правильної лінії роботи зі ЗМІ та дає можливість максимально вплинути на те, яка інформація про державну структуру та її діяльність з'явиться в засобах масової інформації [4].

Ми цілком погоджуємося із цим твердженням, оскільки коли мова йде про міжнародний інформаційний привід (а досліджуваний нами приклад напряду стосується його), то тут абсолютно доцільно говорити про державний рівень управління ключем подачі новини в найбільш активних ЗМІ.

Здійснюючи новинний менеджмент у таких специфічних та резонансних темах, спінодоктор повинен пам'ятати, що основним його завданням тут насправді є не стільки докорінна зміна самої новини, інформаційного приводу,

як їхній вплив на суспільну свідомість, рефлексію подій в громадській думці після альтернативного висвітлення в авторитетних публічних джерелах інформації.

Також важливим моментом у діяльності спіндоктора є розуміння того, яким чином здійснити гальмування поширення певної новини або ж навпаки оперативне розповсюдження інформації, яка перекриває негативний контекст, що потрапив до ЗМІ дещо раніше.

Способами здійснення цього можна вважати обмеження доступу мас-медіа до події, зміна її коннотації, зміщення основних акцентів. Ефективним у спіндокторстві є й використання якомога більшої кількості джерел для висвітлення скоригованої новини, намагання сполучити її з іншою затребуваною та актуальною на даний момент інформацією, залучення до матеріалу коментарів або цитат із мовлення першоджерела.

Однак В. Е. Юрченко наголошує на тому, що у цьому контексті постає питання й про таку проблему, як невиконання ЗМІ функцій інституту громадянського суспільства, який, перш за все, покликаний сприяти формуванню й інтеграції суспільства через системи політичних та економічних відносин, що склалися в суспільстві.

Проте в сучасних реаліях ЗМІ дуже часто не виконують цих функцій, а навпаки стають на бік влади або бізнесу [5, с. 184].

Специфічною характеристикою управління новинами є й такий інструмент, як фокусування – зосередження уваги читача лише на конкретних позиціях, точках зору, з яких читачеві й відкривається подія.

Тут велику роль відіграє правильна розстановка і доцільна концентрація ключових слів, конструкцій-маркерів, символічних елементів, оскільки саме вони слугуватимуть своєрідними «точками опори» читацької уваги, зміщуватимуть пріоритетність сприйняття реципієнтом конкретних подій або ж переорієнтовуватимуть вектор ставлення аудиторії до них загалом.

О. О. Кучерова виокремлює такі основні різновиди фокусування, як **зовнішнє** (формування позиції автора на екстратекстовому рівні через

ефективне «створення» в новинному тексті об'єктивного оповідача), **внутрішнє** (автор обирає героїв новини та створює різноманітні комбінації з їхніх окремо сказаних реплік, можливо, навіть не завжди пов'язаних контекстуально), **гіпотетичне** (така репрезентація подій, яку цілком ймовірно міг би сприйняти віртуальний чи гіпотетичний реципієнт створюваного інформаційного повідомлення) [3, с. 76].

На наш погляд, найбільш доцільним та ефективним у практиці спіндокторства є застосування усіх форм фокусування, оскільки це дасть змогу задіювати усі важелі впливу новинного повідомлення: підсвідоме емоційне сприйняття інформації читачем (зовнішнє фокусування), можливість впливу через структурну форму повідомлення (внутрішнє фокусування), орієнтація на розширене коло реципієнтів, а не підлаштування під вузький сегмент аудиторії (гіпотетичне фокусування).

Ознайомившись з основними принципами роботи спіндоктора над управлінням новинами, необхідно зазначити, що цей випадок прикладних соціально-комунікаційних технологій на сьогодні є одним із найбільш популярних та ефективних різновидів їхнього функціонування в сучасних медіа.

Це зумовлено широкими можливостями спіндоктора працювати не тільки безпосередньо з інформаційними ресурсами, але й з такими «резервами» свого впливу, як інформаційна обізнаність аудиторії, специфіка сприйняття нею конкретних тем, чинники впливу конкретних новинних текстів на формування громадської думки цільових груп тощо.

З огляду на вищесказане, варто наголосити на тому, що, незважаючи на такий широкий арсенал для провадження новинного менеджменту, спіндоктор все ж повинен керуватися нормами моралі та журналістської етики, формуючи чи покращуючи інформаційний образ об'єкту його діяльності, не зловживаючи доступними йому можливостями та не перевищуючи своїх обов'язків.

Відтак, спіндокторство ніяким чином не повинно позбавляти новинний текст, як і будь-який журналістський твір, об'єктивності, достовірності та нерозривного зв'язку із реальною дійсністю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Васіна О. В. Гра з фоновими знаннями у мас-медійному новинному тексті / О. В. Васіна // *Культура народів Причорномор'я* : науч. журн. / Крымский науч. центр НАН и МОН Украины, ТНУ им. В. И. Вернадского, Межвуз. Центр «Крым». – Симферополь : Межвуз. центр «Крым», 2007. – № 101. – С. 166-170.
2. Корольков В. Г. Паблік рілейшнз. Наукові основи, методика, практика: підруч. / В. Г. Корольков. – 2-ге вид., допов. – К. : Вид. дім «Скарби», 2001. – 400 с.
3. Кучерова О. О. Оповідна структура новинного дискурсу: основні характеристики та принципи побудови (на матеріалі британських загальнонаціональних щоденних газетних новин) / О. О. Кучерова // *Наук. зап. НаУКМА. – Сер. Філол. науки*, 2008. – Т. 85. – С. 75-77.
4. Тихомирова Є. Б. Державне управління новинами як фактор інформаційної безпеки [Ел. ресурс] / Є. Б. Тихомирова // *Державне управління: теорія та практика: ел. наук. фах. вид.* / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України : веб-сайт. – Бібліотека : заголовок бокового меню. – Електронні видання : заголовок бок. підменю. – Державне управління: теорія і практика : сторінка-рубрика. – № 1 (2006). – Зміст : заголовок голов. меню. – Галузеве управління: назва розділу. – (URL: <http://www.academy.gov.ua>) (05. 12. 13).
5. Юрченко В. Е. Менеджмент новин у ЗМІ як механізм впровадження комунікативних технологій державними установами [Текст] / В. Е. Юрченко // *Публічне управління: теорія і практика* : зб. наук. пр. / Харків. регіон. ін-т держ. упр. Нац акад. держ. упр. при Президентові України ; голов. ред. В. Мартиненко. – № 1 (9). – 2012. – С. 184-188.

6. Янукович «поаплодировал» мирным Евромайданам // Европейская правда : медіа-портал. – Новости : сторінка-рубрика. – 2013. – 5 грудня. – (URL : <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2013/11/26/7003149/>) (05. 12. 13).
7. Янукович обратися к украинскому народу // Inpress.ua : медіа-портал. – Политика : сторінка-рубрика. – 2013. – 25 листопада. – (URL : <http://inpress.ua/ru/politics/20713-yanukovich-obratilsya-k-ukrainskomu-narodu>) (05. 12. 13).

Науковий керівник – кандидат політичних наук, доцент

Магда Євген Валерійович

Варвара Пархоменко

(Київ)

ТЕЛЕВІЗІЙНІ НОВИНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ІМІДЖУ ПЕРСОНИ

За сучасних умов глобального розповсюдження засобів масової інформації їх впливовість на суспільні думки та настрої зростає з кожним днем. Можливість ефективного впливу ЗМІ на громадськість визначається також високим рівнем довіри – за даними загальнонаціонального соціологічного опитування, проведеного Центром Разумкова та фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва з 17 по 22 травня 2013 року, 58,3% українських громадян повністю або переважно довіряють ЗМІ (для порівняння – у квітні 2012 року рівень довіри складав усього лише 40,5%). [2] Такі високі показники означають, що використання ЗМІ, а зокрема телебачення, для трансляції повідомлень з маніпулятивною метою (реklamних, іміджмейкерських і т.п.) дають бажаний результат. Законом України «Про телебачення і радіомовлення» не забороняється суб'єктивне висвітлення суспільно значимих подій на користь

певної організації або публічної персони, зазначається лише, що «Держава всіма можливими законними засобами ... забезпечує ідеологічний і політичний плюралізм у сфері аудіовізуальних засобів масової інформації» [3], тож підбір матеріалів та засобів їх подання аудиторії визначається самостійно співробітниками окремого телеканалу. Новинні повідомлення часто використовуються як інструмент для формування іміджу публічної персони і є ефективними, адже аудиторія новин охоплює різноманітні верстви суспільства, а трансляція їх щодня у прайм-тайм дозволяє зробити ставку на значну кількість реципієнтів поданої інформації і, відповідно, більший резонанс висвітленої події. Саме широким використанням новин за сучасних умов для створення та підтримки політичного іміджу і зумовлена актуальність теми.

Теоретичним підґрунтям статті стали праці таких науковців: О. М. Холода, А. В. Акайомової, І. Куляса, Б. В. Новожилова та ін. Проте швидка зміна тенденцій медіапростору та засобів висвітлення новин потребує постійного оновлення теоретичної бази на основі сучасних маніпулятивних технологій, тож наукова новизна нашої публікації полягає в аналізі сучасних новин на предмет наявності маніпулятивної мети.

Мета нашого дослідження – виявити елементи іміджмейкінгу у новинних текстах. Об'єктом виступають новинні випуски Першого національного телеканалу, предметом – матеріали, які подані з маніпулятивною метою для формування політичного іміджу.

Формування політичного іміджу персони за допомогою ЗМІ завжди має маніпулятивну спрямованість. Політичний імідж, за різними підходами науковців, визначається як:

- образ особистості чи соціального інституту, що існує в масовій свідомості;
- набір певних якостей, що асоціюються з рисами конкретної людини;
- цілеспрямовано створений образ, за допомогою якого об'єктові надаються додаткові цінності [1].

Будь-яке з вищенаведених визначень характеризує імідж як певну зворотню реакцію масової свідомості на висвітлювані засобами масової інформації дії лідера, що і визначає мету іміджмейкерів – створення передбачуваної, заздалегідь продуманої позитивної реакції аудиторії стосовно публічної діяльності особи – об'єкта іміджмейкінгу. Засоби масової інформації не просто відіграють пасивну роль каналу поширення інформації щодо діяльності політика, вони активно долучаються до інтерпретації його дій, визначають, під яким кутом та з якою частотою оприлюднювати отриману журналістами інформацію і який її аспект не оприлюднювати взагалі. Тут постає питання журналістської етики, і особливо це стосується новин, адже вони є тим медійним продуктом, який характеризується найменшою емоційною забарвленістю і найбільшою інформативністю порівняно з рекламними роликами, політичними дебатами, ток-шоу за участі політиків та іншими програмами, які також приляють формуванню іміджу персони, а отже, якісні новини надають менше можливостей для суб'єктивної подачі матеріалу. До порушення етичних правил у новинних випусках журналістів спонукає і влада, адже за контроль над ЗМІ як над потужним інструментарієм для формування громадської думки йде постійна боротьба між політичними угрупованнями. Межа між дозволеними та відверто маніпулятивними методами висвітлення подання інформації законодавчо не регламентована, тож сприйняття інформації залежить від рівня свідомості громадськості і професійної етики журналіста й редактора – фактичних авторів матеріалу. Кодекс професійної етики українського журналіста, прийнятий на X з'їзді Національної спілки журналістів України у квітні 2002 року, зазначає, що журналіст у практичній діяльності не піддається тискові владних структур, особливо в тих випадках, коли йому нав'язують чужу чи хибну думку, орієнтують на фальсифікацію фактів. Він вважає непристойним використовувати свою репутацію і службове становище для поширення матеріалів з метою наживи, самореклами, у кар'єристських цілях та керуючись прагненням догодити певним силам чи особам.

Проте довести причетність журналіста до фальсифікації фактів або відверто суб'єктивного подання та підбору інформації важко, особливо якщо позиція журналіста солідарна з інформаційною політикою усього телеканалу. Тож встановлення контролю над ЗМІ для оприлюднення ретельно відібраної інформації про політичного лідера є ефективним способом сформувати потрібний образ в очах громадськості [5, с. 164]. Альтернативним варіантом є створення інформаційного приводу, завдяки якому діяльність політика висвітлюється незалежними ЗМІ об'єктивно, проте сьогодні все частіше обирають приватизацію телеканалів, преси, радіостанцій для гарантованого позитивного результату.

Що ж стосується саме телевізійних новин, то вони є надзвичайно ефективними за рахунок задіяння усіх каналів сприйняття – аудіального та візуального, а також завдяки широкій глядацькій аудиторії. Таким чином, аудиторія оцінює політика за усіма притаманними йому характеристиками – зовнішнім виглядом, жестикуляцією, розкутістю, ораторськими здібностями, наочною демонстрацією доказів його соціальної та політичної діяльності. На нашу думку, відверто маніпулятивний характер новин для сприяння створенню та підтримці іміджу політика новинною журналістикою спостерігається за умов:

- порівняно великої кількості згадувань політика у ретельно підібраних матеріалах, безпосередньо або опосередковано йому присвячених;
- використання емоційно забарвленої та оцінної лексики як самого політика, так і новинного коментатора, що підсилює маніпулятивний вплив на глядача і спрямовує його думку у передбачуване русло.

Постійний моніторинг новин з ознаками замовності або цензури здійснює онлайн-ресурс «Телекритика», як базу досліджень використовуючи Перший канал, «1+1», «Інтер», СТБ, Новий канал, ICTV, 5-й канал, канал «Україна», а також, починаючи з жовтня 2013 року – канал ТВі. Лідером з кількості замовлених матеріалів щомісяця стає Перший національний телеканал, випуски новин якого ми проаналізуємо на предмет матеріалів, які сприяють створенню

іміджу того чи іншого політика. Новини, які визначаються як маніпулятивні і мають явні елементи іміджмейкінгу, відбираються за такими ознаками:

Позитивні матеріали про діяльність державних установ чи окремих посадовців, коли в цих матеріалах порушено баланс думок (наприклад, відсутність інформації про позицію однієї зі сторін-учасників події). Так, у випуску новин від 2.11.2013 сказано про діяльність Міністерства фінансів:

«Міністерство фінансів бере на суворий контроль виплату зарплат і пенсій. У відомстві вирішували, як поповнювати місцеві бюджети та раціонально використовувати гроші. Наряду очільники Міністерства організували селекторну. Крім бюджетної політики – із керівниками регіонів говорили про сплату за спожиті енергоносії. Мінфін обіцяє оперативно реагувати на проблеми в областях і зобов'язує місцеву владу щотижня звітувати про ситуацію, передусім – як виплачують зарплати, пенсії та матеріальні допомоги».

Імідж Міністерства фінансів як відповідального державного органу фінансового контролю підтримується завдяки стилістично забарвленим фразам «бере на суворий контроль», «обіцяє оперативно реагувати», «зобов'язує місцеву владу». При цьому відсутнє персоніфіковане подання інформації, через що відповідальність за обіцяне ніхто персонально не нестиме, крім того, не наведено жодних фактів з приводу того, як саме міністерство зобов'язує місцеву владу звітувати, адже про жодну чітку постанову Міністерства не сказано.

Матеріали, які складаються з усного повідомлення (або усного повідомлення з відеорядом) і синхрону політика переважно з декларативними заявами; в яких використовується «протокольна» оцінкова лексика («заявив», «наголосив», «прибув», «відбув», «провели переговори» тощо). До таких матеріалів можна віднести, зокрема, випуск новин від 3.10.2013 на Першому національному телеканалі з таким текстом:

«Підвищити рівень соціальних виплат і забезпечити їх адресність, – закликає лідер комуністів Петро Симоненко. Про це він заявив на прес-конференції. Каже, таку позицію озвучив і в парламенті. За словами лідера

КПУ, цього кроку від держави чекають різні категорії громадян: від дітей війни до чорнобильців. Внести відповідні зміни в проект головного кошторису Петро Симоненко пропонуватиме депутатам».

У матеріалі прослідковується одразу ж кілька елементів, покликаних справити позитивне враження про політичного діяча: спонукальні вислови («закликає»), апелювання до верств населення, які потребують захисту («цього кроку ... чекають ... від дітей війни до чорнобильців»), до того ж, все сказане виражає лише намір, а не констатує дію, яка відбулася. Проте цього достатньо для підтримання іміджу Петра Симоненка як захисника певних категорій громадян і політика, який піклується про рівень життя населення країни.

Так само і випуск від 8.11.2013 на Першому національному про зустріч президента і голови Запорізької облдержадміністрації Олександра Пеклушенка містить емоційно-оцінні твердження та не підтвержені фактами обіцянки:

«Будівництво мостів у Запоріжжі буде завершено наступного року. І тоді ж вони запрацюють. Про це після зустрічі з Президентом заявив голова Запорізької облдержадміністрації Олександр Пеклушенко. А на зустрічі Віктора Януковича із очільником Вінницької облдержадміністрації йшлося, зокрема, про необхідність приділяти більше уваги галузі охорони здоров'я та екології. Спільна тема, якої Президент торкнувся у розмові з керівниками обох областей – подальший розвиток села. Олександр Пеклушенко, голова Запорізької ОДА:

«Президент поставив четкую задачу ориентироваться на малый, средний и фермерский сегмент в аграрном бизнесе. Земля должна стать не столько источником богатства, сколько стать территорией проживания 30 процентов населения».

У матеріалі не наведено ретроспективу будівництва мостів, не вказано, на якому етапі воно перебуває і які показники свідчать про реальність намірів завершити будівництво наступного року. Також присутні фрази, які за формою та змістом нагадують лозунги з лексемами спонукального характеру: «Земля должна стать не столько источником богатства, сколько стать территорией

проживання 30 процентів населення», «президент поставив четкую задачу». Прослідковується чітка мета новини – підтримка іміджу Віктора Януковича як людини, які звертає свою увагу навіть на невеликі села, займається благоустроєм країни і не забуває про глобальні проблеми екології та охорони здоров'я.

У подібних матеріалах з декларативними заявами політиків відбувається одностороннє висвітлення події, адже глядачі не мають можливості вислухати коментарі експертів з приводу реальних перспектив подальшого розвитку проблеми, не можуть вислухати думку політичного опонента, фактично, матеріали на кшталт вищевказаних мають на меті лише формування певного образу, враження про політика в очах громадськості, тобто є суто іміджмейкерськими.

Замовні матеріали чітко виявляють себе у відповідь на резонансні події за участі тих політиків, які не підтримають політичних уподобань керівництва телеканалу. Так, позитивний імідж Юлії Тимошенко як опозиціонера і народного представника масово підтверджували ЗМІ на кшталт випуску ТСН від 29.11.2013:

«Президент Європарламенту Мартин Шульц написав экс-прем'єру Юлії Тимошенко лист, в якому висловив своє захоплення її мужеством, і закликав припинити голодування. В листі Шульц висловив своє співчуття в зв'язі з тим, що Україна в односторонньому порядку призупинила процес євроінтеграції. "Я знаю, що угода була твоєю метою. Я висловлюю щироє захоплення, що ти не припиняла і не припиняєш боротьбу за цю угоду", – написав Шульц». Демонстрація позитивного ставлення авторитетної особи до об'єкту формування іміджу, у цьому випадку – Тимошенко, є досить ефективною для нав'язування громадськості певного образу політика. Після призупинення євроінтеграції Тимошенко почала активно фігурувати у новинах як своєрідний борець за інтереси українців, проте новини Першого національного телеканалу у відповідь продемонстрували новину «У Римі презентували книгу «Юлія Тимошенко: завоювання України»:

«Новий бестселер. У Римі презентували книгу "Юлія Тимошенко: завоювання України". Це робота італійського автора Ульдеріко Рінальдіні. Експерти вже назвали її сенсацією, бо це перше італійське видання про сучасного українського політика. [...] Ульдеріко Рінальдіні, журналіст, письменник:

– На первом месте не обогащение и не роскошь, это власть. Она без власти чувствует себя некомфортно, она хочет быть в центре внимания. Это еще больше, чем иметь большие деньги. Быть у власти любой ценой! [...] Алессандро Політі, голова аналітичного центру досліджень НАТО, радник міністра оборони Італії:

– Дуже важливо прибрати той глянець, що є на її образі [...]

Ульдеріко Рінальдіні, журналіст, письменник:

– Это мое мнение, я могу и ошибиться. Если она будет еще раз за рулем, в переносном смысле, украинского корабля – этот корабль имеет большие возможности утонуть со своими пассажирами».

У матеріалі явно порушені стандарти інформаційної журналістики – велика кількість суб'єктивних некоректних висловів, нав'язування «сенсаційності» книги, адже які саме експерти назвали її сенсацією, невідомо. До того ж, час оприлюднення новини обрано вдало – саме тоді, коли Тимошенко почала постійно фігурувати у ЗМІ із закликами до масових протестів. Ця новина – ілюстрація своєрідного «антиіміджевого» матеріалу, протиставлення інформації сформованому у масовій свідомості образу політика.

Робимо висновок, що, незважаючи на інформативний характер, об'єктивність та неупередженість, які мають характеризувати новинні матеріали, часто новинна журналістика демонструє аудиторії повідомлення з явною маніпулятивною метою. Новини можуть використовуватися як засіб формування іміджу, проте повинні характеризуватися об'єктивністю, висвітленням реальних дій політика, не мати емоційно-оцінної лексики з боку коментатора новин. Новинні матеріали повинні відображати реальну картину

дійсності та відповідати основним стандартам інформаційної журналістики – точності, повноті інформації, достовірності та доступності розумінню цільовою аудиторією. Однак українські журналісти часто виявляються залученими до написання іміджмейкерських матеріалів через інформаційну політику телеканалу та приналежність його власника до певної політичної сили. Для отримання максимально об'єктивних та неупереджених новин журналісти повинні дотримуватись морально-етичних принципів, а на державному рівні це може регулюватися за допомогою чітких нормативно-правових актів та законів, які б обмежували можливість подання новинних текстів як маніпулятивних.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Акайомова А. В. Політичний імідж та основні його характеристики / А. В. Акайомова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pome/2009_5/PDF/04_Akayomova.pdf.
2. Бекешкіна І. Е. Рівень довіри до ЗМІ зріс / І. Е. Бекешкіна. – [Електронний ресурс: <http://osvita.mediasapiens.ua>]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/19066>.
3. Закон України «Про телебачення та радіомовлення» № 3759-ХІІ від 21.12.1993 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3759-12>.
4. Куляс І. Ефективне виробництво теленовін: стандарти інформаційного мовлення, професійна етика журналіста-інформаційника / О. Макаренко, І. Куляс. – К.: Вид-во ХББ, 2006. – 120 с.
5. Новожилов Б. В. ЗМІ як домінуючий чинник у формуванні політичного іміджу лідера / Б. В. Новожилов // Питання культурології: Зб. наук. праць / Київський національний університет культури і мистецтв. – К., 2012. – Вип. 28. – 207 с.

Науковий керівник – доктор політичних наук, професор

Смола Лідія Євстахіївна

СЕКЦІЯ: ПРАВО*Вікторія Сергійчук**(Харків)***ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ВИЇМКИ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ**

Стаття 31 Конституції України гарантує кожному громадянину таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо [1, с. 141].

Згідно із Законом України “Про інформацію” всі громадяни України, юридичні особи і державні органи мають право на інформацію, що передбачає можливість вільного одержання, використання, поширення та зберігання відомостей, необхідних їм для реалізації ними своїх прав, свобод і законних інтересів, здійснення завдань і функцій.

Реалізація права на інформацію громадянами, юридичними особами і державою не повинна порушувати громадські, політичні, економічні, соціальні, духовні, екологічні та інші права, свободи і законні інтереси інших громадян, права та інтереси юридичних осіб.

Кожному громадянину забезпечується вільний доступ до інформації, яка стосується його особисто, крім випадків, передбачених законами України.

Порушення законодавства України про інформацію тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно з законодавством України [3, с. 360].

Одним із випадків обмеження гарантованого права на таємницю листування, телеграфної та іншої кореспонденції є здійснення виїмки кореспонденції в рамках кримінального провадження.

Виїмка – це самостійна негласна слідча (розшукова) дія, пов’язана із втручанням у приватне спілкування, яка полягає у вилученні в певної фізичної

чи юридичної особи лише конкретно встановлених у ході розслідування об'єктів, які мають значення для справи [2, с. 88].

При виїмці не проводяться пошукові дії. Процесуальна сторона цієї слідчої дії передбачає:

- законні підстави виїмки
- складання протоколу;
- присутність понятих.

Виїмка кореспонденції – вилучення у встановленому законом порядку кореспонденції, яка знаходиться в установах зв'язку та може мати доказове значення у кримінальному провадженні.

Виїмці кореспонденції передують її арешт.

Накладення арешту на кореспонденцію особи без її відома проводиться у виняткових випадках на підставі ухвали слідчого судді.

Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування.

Таким чином, накладення арешту на кореспонденцію є єдиною підставою для проведення виїмки.

Кореспонденцією, передбаченою цією статтею, є листи усіх видів, бандеролі, посилки, поштові контейнери, перекази, телеграми, інші матеріальні носії передання інформації між особами.

Стаття 1 Закону України «Про поштовий зв'язок» визначає такі об'єкти виїмки:

лист – поштове відправлення у вигляді поштового конверта з вкладенням письмового повідомлення або документа, розміри і маса якого встановлено відповідно до законодавства України;

бандероль – поштове відправлення з друкованими виданнями, діловими паперами, предметами культурно-побутового та іншого призначення, розміри,

маса і порядок упакування якого встановлено відповідно до законодавства України;

посилка – поштове відправлення з предметами культурно-побутового та іншого призначення, не забороненими законодавством до пересилання, розмір, маса якого встановлено відповідно до законодавства України;

переказ грошових коштів (поштовий переказ) – послуга поштового зв'язку щодо виконання доручення користувача на пересилання та виплату адресату зазначеної ним суми грошей;

поштова картка – поштове відправлення у вигляді стандартного бланка, що містить відкрите письмове повідомлення;

секограми – письмові повідомлення, написані секографічним способом, друковані видання для сліпих, кліше із знаками секографії, що подаються у відкритому вигляді, а також звукові записи та спеціальний папір, призначені виключно для сліпих, за умови, що вони відправляються офіційно визнаними установами для сліпих або на їх адресу;

дрібний пакет – міжнародне рекомендоване поштове відправлення із зразками товарів, дрібними предметами подарункового та іншого характеру, розміри, маса і порядок упакування якого встановлено відповідно до законодавства України;

поштовий контейнер – спеціалізований контейнер, призначений для перевезень та тимчасового зберігання пошти;

телеграма – документальне повідомлення, лист або інформація, які передаються способами телеграфного зв'язку;

радіограма – повідомлення, що передається радіотелеграфом» [4, с. 39].

При підготовці до виїмки слідчий вирішує:

- 1) де, коли і в кого конкретно вона повинна проводитися;
- 2) кого включати до групи з її проведення (оперативних співробітників, незацікавлених фахівців, визначення кількості понятих і їх підбір);
- 3) що саме слід вилучити.

Під час підготовки до виїмки кореспонденції необхідно отримати точний опис групових та індивідуальних ознак конкретного виду кореспонденції, які підлягають вилученню, а також отримати необхідну інформацію про місце їх зберігання, бажано більш конкретну [5, с. 388].

Для фіксації результатів виїмки потрібно передбачити можливість використання технічних засобів фото- і відеозйомки. Необхідно на цьому етапі вирішити питання про участь у виїмці необхідних спеціалістів.

Необхідно враховувати, що особливість даного виду виїмки полягає в тому, що понятими можуть бути тільки працівники даної установи зв'язку.

При виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги [6, с. 49].

У разі відсутності речей чи документів, які мають значення для досудового розслідування, слідчий дає вказівку про вручення оглянутої кореспонденції адресату.

Про кожен випадок проведення виїмки кореспонденції складається протокол. У протоколі обов'язково зазначається, які саме відправлення були оглянуті, що з них вилучено і що має бути доставлено адресату або тимчасово затримано, з яких відправлень знято копії чи отримано зразки, а також про проведення інших дій.

Керівники та працівники установ зв'язку зобов'язані сприяти проведенню негласної слідчої (розшукової) дії і не розголошувати факт її проведення чи отриману інформацію [7, с. 196].

Тактичні особливості здійснення виїмки полягають у наступному:

– Слідчий пропонує особі або керівнику установи видати певний предмет (документ), а в разі відмови виробляє примусове вилучення;

– Огляд затриманої кореспонденції слід починати з вивчення упаковки (конверта, упаковки бандеролі). Відкриття кореспонденції необхідно здійснювати акуратно, краще з участю фахівця-криміналіста, так, щоб сліди відкриття, якщо це можливо, не були помітні;

– Якщо для огляду великої кількості документів потрібні спеціальні технічні засоби та значний час, то документи вилучаються і можуть бути упаковані, опечатані і оглянуті пізніше, про що тоді складається самостійний протокол огляду;

– Якщо була видана частина необхідних об'єктів, то за наявності достатніх підстав вважати, що решту втаюється, слідчий проводить виїмку решти примусово з примусовим розкриттям сховищ і приміщень, якщо особа відмовляється добровільно їх відкрити;

– Якщо особа заперечує сама наявність названих слідчим об'єктів і є підстави вважати, що це неправда, то замість виїмки здійснюється обшук з дотриманням всіх вимог його проведення;

– Добровільна видача об'єктів не виключає огляд того місця, де знаходилися видані об'єкти;

– Виїмка, як правило, проводиться у денний час, за винятком випадків, коли ця дія є невідкладною, тобто є реальні підстави вважати, що предмети або документи можуть бути знищені або переховані;

– Поняті й інші учасники виїмки попереджуються про нерозголошення відомостей інтимного життя особи чи державної таємниці, які їм стали відомі в процесі здійснення виїмки кореспонденції;

– Вилучені предмети підлягають детальному огляду, особливу увагу слід приділяти індивідуальним ознакам з фіксацією в протоколі;

– Якщо виявлені при виїмці відомості не мають відношення до справи чи якщо слідчий обмежується оглядом кореспонденції із зняттям з неї копії, він повинен вжити заходів до того, щоб воно продовжило рух в непошкодженому вигляді. Про це здійснюється спеціальна відмітка в протоколі.

Таким чином, виїмка кореспонденції є самостійною негласною слідчою (розшуковою) дією, підставою проведення якої є ухвала слідчого судді про накладення арешту на кореспонденцію, яка вимагає від слідчого великих зусиль дотримання тактичних прийомів її проведення для досягнення результату кримінального провадження – встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України: Закон України від від 28.06.1996. – № 254к/96-ВР.// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №9-10. – № 11-12, № 13. – С. 88.
3. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992. – № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – №48. – С. 650.
4. Про поштовий зв'язок: Закон України від 04.10.2001. – № 2759-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №6. – С. 39.
5. Панов М.І. Настільна книга слідчого / Панов М.І., Шепітько В.Ю., Коновалова В.О. – К.: Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 728 с.
6. Луценко О.А. Обыск и выемка. Процессуальный порядок, тактика и доказательственное значение / О. А. Луценко // Феникс. – 2005. – 63 с.
7. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів / В. Ю. Шепітько. – Х., 1998. – 368 с.

*Науковий керівник – доцент
Курман Олександр Васильович*

Владислав Сергійчук

(Харків)

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді.

Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи.

Фактичною підставою для проведення обшуку є наявність достатніх відомостей, що вказують на можливість досягнення його мети. До них, зокрема, можна віднести достатні відомості про те, що знаряддя кримінального правопорушення або майно (речі й цінності), здобуте у результаті його вчинення, а також інші предмети і документи, що мають значення для розкриття правопорушення чи забезпечення цивільного позову, відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення знаходяться у певному приміщенні або місці чи в якої-небудь особи.

Ухвала про дозвіл на обшук транспортного засобу особи може бути виконана слідчим чи прокурором. Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чії права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені [1].

Обшук транспортного засобу особи на підставі ухвали слідчого судді повинен відбуватися в час, коли завдається найменша шкода звичайним заняттям особи, яка ними володіє, якщо тільки слідчий, прокурор не вважатиме, що виконання такої умови може суттєво зашкодити меті обшуку. Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, транспортного засобу, а за її відсутності – іншій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія. Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі залишити місце обшуку до його закінчення та вчиняти будь-які дії, що заважають проведенню обшуку. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

У разі відсутності осіб копія ухвали повинна бути залишена на видному місці у транспортному засобі. При цьому слідчий, прокурор зобов'язаний забезпечити схоронність майна, що знаходиться у транспортному засобі особи, та неможливість доступу до нього сторонніх осіб.

Обшук на підставі ухвали слідчого судді повинен проводитися в обсязі, необхідному для досягнення мети обшуку. За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в транспортному засобу, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження. Обшук особи повинен бути здійснений особами тієї ж статі [1].

Обшук транспортних засобів істотно відрізняється від інших об'єктів обшуку (зокрема, приміщень). Кожний вид транспортних засобів має основу (каркас) і обшивку, а в середині – валику кількість агрегатів, механізмів, пристроїв, що не є типовим для приміщень. Якщо жилі приміщення призначені для проживання в них людей, а службові – для різних виробничих процесів та іншої діяльності, а також зберігання матеріальних цінностей, то основне призначення транспортних засобів – перевезення вантажів і пасажирів. Щоправда, агрегати, механізми й пристрої можуть бути і в службових приміщеннях, а транспортні засоби в окремих випадках використовуються як житло. Однак це нетипово і не може вплинути на визначення названих об'єктів.

Слід враховувати, що транспортні засоби підрозділяються на два види: індивідуального користування (легкова автомашина, моторний човен, яхта невеликих розмірів тощо) і колективного користування (річні і морські судна, автобуси тощо) [2].

Будова транспортних засобів досить складна, в них є велика кількість ніш, пустот, щілин, які можуть використовуватися для приховування предметів і документів. Крім того, конструктивні особливості кожного виду транспортних засобів дозволяють обладнати сховища незвичайних конструкцій.

Таким чином, транспортні засоби є специфічними об'єктами, що дозволяє виділити їх обшук в окремий вид даної слідчої дії.

Під обшуком транспортних засобів слід розуміти слідчу дію, зміст якої полягає в примусовому обстеженні різних типів цих засобів, які перебувають в постійному чи тимчасовому володінні певних осіб, з метою знайти і вилучити знаряддя та предмети злочину, інші предмети й документи, які можуть мати значення для справи або виявити розшукуваних осіб чи трупи.

Найчастіше необхідність обшукати транспортні засоби виникає при розслідуванні контрабанди і розкраданні майна. Обшукуються, як правило, невеликі за розміром транспортні засоби (автомобілі, річкові й морські катери, мотофелюги тощо). Великі судна піддаються обшуку переважно з метою виявлення розшукуваного злочинця. В інших цілях (зокрема, для виявлення предметів і документів, які мають значення для справи) обшукуються зазвичай окремі службові, жилі й пасажирські приміщення суден.

Слід підкреслити, що виділення обшуку транспортних засобів у самостійний вид і відмежування його від інших подібних слідчих та адміністративних дій, зокрема огляду, має не тільки теоретичне, а й практичне значення, позаяк ще трапляються випадки проведення останнього в разі, коли необхідно виявити й вилучити предмети й документи, які мають значення для справи. Для цього часто треба розкрити примусовим порядком окремі сховища, виявити кваліфіковано обладнані сховища. Закон дозволяє слідчому розкривати

приміщення й сховища, якщо їх володар відмовляється це зробити, лише в процесі обшуку.

При підготовці до обшуку автотранспорту необхідно зібрати відомості про його конструкцію, щоб висунути припущення про місця можливого приховання шуканих об'єктів. Для цього можна звернутися до описів в друкованих виданнях або електронних базах даних. При проведенні оперативно-розшукових та слідчих дій необхідно встановити, чи не відбувалися будь-які зміни у конструкцію автомобіля, насамперед у його салон, кузов. Корисно також запросити відомості про випадки проведення обшуку автомобіля, що мали місце раніше [3, с. 266].

Слід також з'ясувати, де знаходиться автотранспорт, чи можливий до нього вільний доступ або для цього потрібно проведення додаткових заходів. Для проведення обшуку автомобіля доцільно використовувати допомогу фахівців. Серед них можуть бути названі автотехніки, які допоможуть виявити тайники, при необхідності нададуть сприяння в розтині окремих вузлів і агрегатів автомашини. Фахівці запрошуються і для застосування пошукових засобів, виявлення і попередньої діагностики шуканих речовин, пристосувань, предметів. Наприклад, для виявлення наркотиків можливе запрошення експерта, який на місці проведе експрес-аналіз знайденої речовини. Для проведення пошукових заходів мають бути підготовлені відповідні технічні засоби.

Точка початку обшуку визначається з урахуванням габаритів шуканого майна, обсягу та достовірності інформації про ймовірне розташування об'єктів. Пошук малогабаритних об'єктів може починатися з дослідження переднього бампера, простору під ним і прилеглих до нього елементів кузова, вузлів і агрегатів двигуна, ходової частини. При цьому слід звертати увагу на колір, ступінь запиленості та забрудненості деталей, а також стан їх кріплень. Часто знімаються, відкриваються елементи менш забруднені, а постійно Відгвинчуємо гвинти і гайки мають більш яскраве поверхню. У результаті використання інструментів на розкритих деталях утворюються сліди. При

обстеженні двигуна рекомендується оглядати порожнини відокремлених трубопроводів, ємностей для масла і т.д.

При обшуку легкового автомобіля найбільш трудомістким є процес обстеження салону. Його доцільно починати із зовнішнього огляду передніх дверей, звертаючи увагу на стан панелей, ручок, перемикачів і кріплень окремих елементів. Обстежуються також полички і поглиблення на дверцятах, де можуть бути шукані об'єкти, їх упаковка, сліди зберігання, інструменти, що використовуються для приховування цікавлять слідство предметів. Потім оглядається крісло водія, простір перед і під ним. При необхідності положення спинки крісла змінюється і воно розбирається. Уважно оглядаються пороги, підлогові килимки піднімаються для дослідження простору під ними. Далі досліджуються педалі і пази, за якими вони пересуваються, приладова панель, кермові колонка і колесо, важіль перемикачів швидкостей, полки, ящички, простір між передніми сидіннями [4, с.117].

Під час обшуку рекомендується включати двигун, щоб перевірити, як працюють прилади. Кваліфікований автотехнік здатний вказати, де можуть знаходитися об'єкти, що заважають роботі приладів. Корисно також зіставити показники приладів про наявність масла, пального, води у призначених для цього ємностях з даними вимірювань об'єму зазначених рідин, проведених за допомогою дотику.

У складних ситуаціях, коли пошуки не приносять результатів, можливе зняття крісел, вилучення їх з салону з подальшим обстеженням. Для пошуку деяких об'єктів (наркотиків, вибухових речовин) витягнуті крісла можуть досліджуватися за допомогою службово-розшукової собаки. Негативний результат роботи собаки в салоні може бути викликаний наявністю безлічі запахів усередині автомобіля. Поза салону використання собаки може бути більш ефективним. У звільненому від крісел салоні спочатку рекомендується обстежити зсередини стінки кузова, розташовані під панеллю приладів, потім примикають ділянки підлоги разом з розташованими на них пристосуваннями, вузлами і агрегатами. Таким чином обшукується вся нижня частина салону.

Потім рекомендується послідовно провести огляд бічних поверхонь, включаючи дверні стійки і внутрішні поверхні дверей. Після цього оглядають стелю, що знаходяться на ньому освітлювальні й інші прилади. При необхідності плафони освітлювальних приладів, внутрішні панелі дверей, стійок, порогів, оббивки салону знімаються для дослідження знаходяться за ними простору. Таким же чином досліджуються багажне відділення легкового автомобіля і перебувають у ньому предмети [5, с. 264].

Велике значення має дослідження ходової частини, днища, рами автомобіля і агрегатів, що знаходяться на них. Для цього автомобіль бажано підняти на естакаду. Це дозволить не тільки ретельно обстежити названі вузли автотранспорту, але й забезпечити повноту сприйняття понятими змісту всіх виконуваних пошукових операцій. У ряді ситуацій обстеження даної частини автотранспорту вимагає демонтажу і розбирання окремих вузлів (вихлопних труб, глушників, коліс, паливних баків і т.д.). При виявленні схованок вони також оглядаються і додатково фіксуються за допомогою фото- і відеозйомки.

При проведенні обшуку в транспортних засобах необхідно виконувати правила техніки безпеки. Слідчий під час обшуку не повинен допускати дії, які можуть привести до виводу із ладу тих чи інших агрегатів.

Отже, обшук транспортних засобів, як і другі види обшуку повинні проводитись відповідно до законів. Застосування закону при проведенні обшуку транспортних засобів має деякі особливості, які повинні відповідати нормам закону не порушувати права людини.

Врахування практичними працівниками цих особливостей сприятиме ефективнішому проведенню цієї слідчої дії, боротьбі зі злочинністю взагалі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI.// Відомості Верховної Ради України. – 2013. – №9-10. – № 11-12, № 13. – Ст. 88.

2. Лист Міністерства юстиції України Щодо надання роз'яснення терміна "інше володіння особи" від 31.07.2013 № 423-0-2-13/11.
3. Драпкина Л.Я. Криміналістика / Л. Я. Драпкина. – М.: Высш. шк, 2000. – 672 с.
4. Галиця О. Деякі питання застосування кримінально-процесуального законодавства при проведенні обшуку транспортних засобів / О. Галиця // Юридичний журнал. – 2009. – №11.
5. Волобуєв А.Ф. Криміналістика: Навч. посібник / А. Ф. Волобуєв. – КНТ. – 2011. – 504 с.

*Науковий керівник – доцент
Курман Олександр Васильович*

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ*Ольга Грейліх**Діана Романенко**(Переяслав-Хмельницький)***ВИНИКНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ ЯК НАУКОВА
ПРОБЛЕМА**

Сучасні економічні та соціально-політичні перетворення, які відбуваються у нашому суспільстві, збільшують кількість стресогенних факторів, що впливають на професійну діяльність людини різних професій, зокрема в педагогічній сфері.

Актуальність вивчення професійного стресу у професії педагога пов'язана з інтелектуальними та емоційними навантаженнями, яким піддають себе фахівці в сучасних умовах конкуренції на ринку праці.

Проблеми стресу в професійній діяльності з кінця ХХ століття активно вивчались в психології в самих різноманітних аспектах: причини виникнення, стадії розвитку, наслідки, управління та ін. (В.А.Бодров, М.Борневассер, Н.Є.Водоп'янова, Л.А.Кітаєв-Смик, А.Б.Леонова, К.Маслач, Г.С.Нікіфоров, А.Пельцман, Г.Сельє та ін.).

В сучасній психологічній літературі, визначено основні підходи до вивчення професійного стресу, виділені напрями його вивчення (В.А.Бодров, Т.Кокс, А.Б.Леонова, Г.С.Нікіфоров та ін.). Проте, серед мало досліджених проблем даної тематики залишаються питання про особливості детермінації професійного стресу, його регуляції в конкретній професії, що вимагає свого наукового розв'язання.

Сучасне життя з кожним днем усе відчутніше порушує сформований механізм відносин людини з навколишнім світом. Зростання інтенсивності праці, скорочення часу на спілкування, заміна людського спілкування комп'ютерним діалогом, всі ці явища створюють умови для розвитку хронічних форм стресу.

Надзвичайний шум у докiллі, запахи, загазованiсть та iншi явища екологiчного оточення, що змiнилося – усе це безперечнi стимулятори стресiв

Причини стресу досить рiзноманiтнi. Iснують, наприклад, так званi особистiснi протирiччя, коли людина знає за собою суттєвий дефект чи поведiнки чи характеру, але в залежностi вiд якихось обставин не може його усунути. Усвiдомлення такої обставини може викликати стрес. Дуже частою причиною стресу є виробничi i фiнансовi утруднення. Серйозним джерелом стресу може стати сiмейна атмосфера.

Професiйна дiяльнiсть викликає стрес у досить значної кiлькостi людей.

Результати опитування суспiльної думки, проведеного у Францiї в 1986 році, показали, що 36 % дорослих людей вiдчувають бiльший чи менший страх перед роботою. Кожен другий iз працюючих не переборює професiйних труднощiв без виникнення безсоння i серцебиття.

В рейтингу самих стресових професiй, що визначаються негативними наслiдками стресу англiйськi психологи видiляють професiю шахтаря, полiсмена, журналіста, полiтика, та лiкаря. Росiйськi та українськi психологи вiдзначають найбільшу частоту i виразнiсть стресу в професiях комунікативних, де є постійний контакт з людьми – це зокрема професiї лiкаря, журналіста та педагога.

В атмосфері емоційного перенапруження в процесі зiткнення з негативними емоційними переживаннями клiєнтiв, колег, пiдлеглих, людина може мимовiльно втягуватись в них, що визиває пiдвищене емоційне напруження. В цьому випадку ми зустрiчаємося з синдромом психiчного вигорання, що розглядається як виснаження людини внаслiдок рiзко завищених вимог до власних ресурсiв та сил.

Знання позитивних i негативних сторiн стресу, адекватне його використання чи запобiгання проявiв стресу мають iстотне значення в створеннi умов для виявлення творчих можливостей людини, плiдної ефективної трудової дiяльностi. Актуальнiсть вивчення професiйного стресу пов'язана з тим, що в сучасних соцiально-економiчних умовах України з

загостренням конкурентної боротьби на ринку праці працівники піддають себе перевантаженням на роботі, які негативно впливають як на професійну діяльність, так і на особистість професіонала.

Професійна надійність як можливість виконання професійної діяльності на певному рівні вимог до неї залежить від ряду факторів, серед яких важливо враховувати фактор стану працівника як підкреслюють А.О. Крилов , Б.Ф.Ломов, В.Л.Маріщук, Г.С.Нікіфоров та ін.

Дослідження професійного стресу пов'язані з проблемами надійності людини в процесі професійної діяльності. Як відомо, проблема надійності носить комплексний характер і розглядається на трьох основних рівнях:

1. Рівень прогнозування успішності в професійній діяльності. Це означає розкриття потенційних здібностей, якостей, які необхідні для ефективної діяльності.

2. Рівень навчання та тренування, що передбачає оволодіння певними знаннями, уміннями, навичками.

3. Рівень інтеграції людини з умовами її праці. Це передбачає вибір умов зовнішнього середовища організацію трудового процесу, тощо, що можливо з позицій двох різних підходів: макро- і мікропідходу. В рамках макропідходу центральним є вивчення працездатності, виявлення факторів, які на неї впливають. Механізми регуляції діяльності і станів людини в оптимальних і екстремальних умовах праці є головним при мікропідході, що пов'язано з індивідуальними відмінностями людини (біохімічними, психофізичними, психологічними).

Рівень кількісних характеристик оцінки надійності за принципом ієрархічного структурування діяльності людини. Згідно цього принципу аналіз діяльності відбувається “зверху вниз” у вигляді структур задач, які розв’язуються (їх сукупності, окремої задачі, потім окремої операції). Кількісні характеристики можуть визначатися або на основі літературних даних або на основі проведення емпіричних досліджень. Особливо це стосується контролю

за станом людини оператора, що дозволяє передбачати відмови, тимчасові втрати працездатності внаслідок стресового стану.

У професії психолога та вчителя серед навичок і вмій ще виділяються вміння формування і поглиблення знань людини, навички вивчення психологічних її особливостей.

Серед вимог до індивідуально-психологічних особливостей для психолога, порівняно з менеджером та вчителем, відсутні обмеження зі сторони нейродинаміки, оскільки відбувається пристосування за рахунок індивідуального стилю діяльності. Крім того, в емоційно-вольовій сфері вчителя, психолога відсутня вимога наявності схильності до ризику, порівняно з професією менеджера. Зі сторони ціннісно-потребнісної сфери та рис характеру наголошується на емпатії, толерантності, доброзичливості, відкритості, доброзичливості.

Рівень інтеграції людини з умовами її праці забезпечує аналіз умов праці, факторів, що впливають та прояви індивідуальних відмінностей людини в цих умовах та ситуаціях.

В діяльності спеціалістів комунікативних професій, зокрема педагога підкреслюється наявність в характеристиці міри важкості і напруженості праці, такого показника як напружена розумова праця, емоційне навантаження, а серед несприятливих факторів – наявність емоційного напруження, що провокують професійний стрес в його індивідуальних проявах.

У вітчизняній психологічній науці тривалий час уникали використання терміну “стрес”. Хоча проблематика екстремальних ситуацій, напруженості функціональних станів завжди була актуальною в роботах з психології праці та інженерної психології Л.Дикої, А.Б.Леонової, В.Л.Маріщука, В.О.Медведєва.

З 80-х років ХХ ст. вивчення стресових станів розпочалось в прикладних дослідженнях факторів ризику для праці здатності і здоров'я професіоналів. Актуальності набуває дослідження професійного стресу.

Термін “професійний стрес” розглядається в якості родового поняття, яке узагальнює термін “робочий стрес”, “трудовий стрес”, “виробничий стрес”,

”організаційний стрес”, тощо. Такими термінами позначають психічні стани, які виникають в процесі професійної діяльності, її специфічних умовах .

Вивчення стресу в професійній діяльності, як фактору , що впливає на працездатність спеціаліста вимагає як аналізу теорії стресу, його сучасних концепцій, так і аналізу професійного стресу. Це стосується визначення його чинників, долі їх внеску в специфічність стану, який виникає в професійній діяльності. Подібні результати можуть виступати компонентами для побудови програми заходів управління професійним стресом.

Виникнення теорії стресу пов’язується з ім’ям канадського вченого Г.Сельє, який ввів поняття стресу в 50-ті роки ХХ ст., для визначення генералізованої реакції організму – „загального адаптаційного синдрому” – як відповіді на будь-який несприятливий вплив.

Г.Сельє сформулював поняття стресу як загальної сукупності пристосувально-захисних реакцій організму на будь-яку дію, що породжує фізичну чи психічну травму [8, с. 42]. Стрес – це загальна системна відповідь організму на дію хімічних, фізичних, механічних, біологічних і психічних подразників-стресорів. За його визначенням стрес є неспецифічною відповіддю організму на будь-яку вимогу, що йому пред’являється. Ця вимога неспецифічна, вона полягає в перебудові і адаптації до труднощів, що виникли. Тобто механізмом стресу виступає пристосування, адаптація.

Адаптація до труднощів, що виникли, проходить в три фази.

1. Фаза тривоги. Організм мобілізується для зустрічі із загрозою. Відбуваються біологічні реакції, які обумовлюють боротьбу або втечу. З погляду фізіології це певні зрушення: згущення крові, підвищення тиску, збільшення печінки тощо.

2.Фаза опору. Організм намагається опиратися загрозі або справлятися з нею, якщо загроза продовжує діяти і її не можна уникнути. Фізіологічні реакції перевищують норму, і це робить тіло вразливішим для інших стресорів.

3. Якщо дія стресу продовжується і людина неспроможна адаптуватися, це може виснажити ресурси тіла. Фаза виснаження, вразливість до втоми, фізичні проблеми призводять до хвороб і навіть до загибелі організму.

Проте, Г.Сельє вважає, що стресу не треба і, практично, не можна уникнути, оскільки завжди є потреба в перебудові організму в процесі адаптації до виникаючих труднощів [8, с. 68]. Стрес необхідний для пристосування.

Згідно Г.Сельє, стрес може бути пов'язаний як з приємними так і з неприємними переживаннями. Шкідливий чи неприємний стрес називають "дистрес" [8, с. 72]. На початку свого виникнення поняття «стрес» використовувалось для опису стану індивіда на фізіологічному рівні. Ті самі реакції, які дозволяють опиратися короткочасним стресорам, підсилення енергії напруження м'язів, недопускання ознак болю, припинення травлення, підйом тиску крові – за тривалої дії можуть бути шкідливими, призводити до дистресу.

Тривалий час розробка проблематики стресу ґрунтувалась на стимульно-реактивній концепції, згідно якої стрес розглядається як залежна змінна, як відповідна реакція організму на подразнюючий фактор.

Англійський вчений Т. Кокс вважає, що стрес може бути найбільш точно описаний як частина комплексної і динамічної системи взаємодії людини і оточуючого середовища. Стрес є феноменом, що індивідуально сприймається, і причина якого полягає в психологічних процесах оцінювання, установки тощо.

Згідно сучасним уявленням, стрес можна визначити як феномен усвідомлення, виникаючий при порівнянні вимоги, що пред'являється до особистості, з її здатністю справитись з цією вимогою. Відсутність рівноваги в цьому механізмі при необхідності справитись з вимогою визиває стрес.

Систематизацію визначень стресу зробив Л.Кітаєв-Смик [2].

Л.Кітаєв-Смик наводить такі визначення стресу. Стрес це:

1. Сильна, несприятлива, що негативно впливає на організм, дія;
2. Сильна несприятлива для організму фізіологічна або психологічна реакція на дію стресора. Стресор - фактор, який викликає стрес;

3. Сильні, як сприятливі, так і несприятливі для організму реакції різного роду;

4. Неспецифічні риси фізіологічних та психологічних реакцій організму в умовах сильних екстремальних для нього діяч, що викликають сильні прояви адаптаційної активності;

5. Неспецифічні елементи фізіологічних і психологічних реакцій організму, що виникають в умовах дії всяких факторів, що діють на організм.

Як бачимо в цих визначеннях присутні поняття реакцій і факторів, які їх викликають. Є наявність неспецифічних реакцій (як сприятливих так і несприятливих) під дією екстремальних факторів.

В залежності від факторів і характеру їх впливів виділяють різні види стресу. Найбільш загальна класифікація включає два види стресу: фізіологічний та психологічний.

Фізіологічний стрес характеризується порівняно однотипними реакціями організму, тоді як психічний стрес може виявлятися різними емоційними реакціями (страх, гнів, депресія, тощо).

Тобто, психічні стреси, що виникають при будь-яких видах впливів втягують у реакцію емоційну сферу.

Слід зазначити, що Г.Сельє розглядав стрес як з фізіологічних, так і з психологічних підходів, розуміючи під останнім „емоційний стрес”, тобто виділялись афективні переживання, які супроводжують стрес та призводять до негативних змін в організмі [8, с. 123].

В 1965 році на симпозіумі присвяченому підведенню перших висновків вивчення емоційного стресу доповідалось про виділення в єдиному феномені стресу трьох його сторін: фізіологічних, поведінкових і суб'єктивних реакцій, як його складових.

Багатьма дослідниками відмічається, що специфічність реагування в стресі обумовлюється не лише характером зовнішньої стимуляції, а й психологічними особливостями суб'єкта. Так, В.А.Бодров відзначає, що психологічний стрес – це не фактор, який нав'язано суб'єкту. Він являє собою

реакцію суб'єкта на загрозу впливу екстремального сигналу або ситуації, яка сприймається і оцінюється з допомогою механізмів психічного відображення, суто індивідуально. Причому, загрозовою може бути не лише реальна ситуація, а й її символи та уявна ситуація.

Вивчення психологічних особливостей суб'єкта в стресовому реагуванні має декілька напрямів: значення тих чи інших особистісних властивостей в адаптаційних процесах; роль особистості в подоланні екстремальних впливів; взаємозв'язок особистісних особливостей суб'єкта з іншими його характеристиками (емоційними, темпераментальними, тощо); особистісна детермінація розвитку психологічного стресу.

Фактори, які визивають стрес, включають механізм адаптації виступають стресорами. Їх поділяють на фізіологічні та психологічні. Стресорами фізіологічними можуть бути ті умови, що спричинюють порушення структури або діяльності організму, а психологічними стресорами стають лише ті, які люди розглядають як несприятливі для свого благополуччя. Питання про те, чи може той або інший стимул відігравати роль психологічного стресора, визначається минулим досвідом людини, її здатністю правильно оцінювати ситуацію.

В сучасних концепціях стресу наголошується на ролі особистості у виникненні стресу. Стрес розглядається з врахуванням тих факторів, які передують виникненню стресу і з точки зору аналізу наслідків його виникнення.

Регуляційна концепція стресу передбачає виникнення стресу в результаті розходження. неспівпадання вимог середовища і людини, неспівпадання того, що вимагає конкретна ситуація і того, що може зробити в даній ситуації фахівець даної сфери. який має певний рівень здібностей, умінь та навичок.

З 90-х років ХХ ст., стрес на роботі став однією з актуальних психологічних проблем, пов'язаних із фізичним та психічним здоров'ям професіоналів, їх професійним благополуччям. Це стосується пошуку способів зниження негативних наслідків професійного стресу, пошуку детермінант,

знання яких дозволило б передбачати, прогнозувати та управляти ймовірністю виникнення негативного професійного стресу, його проявів.

В сучасному світі часто виникають ситуації, фахівець даної сфери, зустрічаючись з якоюсь складністю не може повноцінно реалізувати накоплену енергію, визвану адаптаційними процесами, фізіологічними механізмами стресу і тоді ця енергія може руйнувати саму людину в умовах кар'єрної конкуренції, спілкування з керівництвом, тощо.

Професійний стрес – це складна галузь дослідження стресових станів, як і психологічний стрес, який співвідноситься з негативними та позитивними емоціями і почуттями, та створюється факторами, які носять характер загрози або перешкод.

Г.С.Нікіфоров вказує, що для деяких професій фактор стресу є супроводжуваним [5, с. 98]. Професійний стрес пов'язується з переживанням психічної напруженості в умовах високої відповідальності за прийняття рішення. Робота в умовах професійного стресу є серйозним випробуванням фізичного і психічного здоров'я спеціаліста, перевіркою міри його професійної надійності.

Автор Н.В.Самоукіна визначає професійний стрес як напружений стан працівника, який виникає під впливом емоційно негативних і екстремальних факторів при виконанні професійної діяльності, підкреслюючи його негативний прояв, як дистрес.

А.Б.Леонова стверджує, що професійний стрес виникає в результаті невідповідності вимог робочого середовища і індивідуальних ресурсів, ресурсів працівника, що створює потенційну загрозу для успішності трудової діяльності, здоров'я.

Як бачимо, професійний стрес розглядається, як правило, в плані негативного впливу на професійну діяльність.

У вивченні професійного стресу наголошується на визначенні чинників, які його визивають, виділенні видів професійного стресу, його складових,

систематизації його ознак, його негативних наслідків у вигоранні, способах управління і подолання, на виокремленні основних підходів до дослідження.

Професійна діяльність може бути ускладнена впливом стресорів різної природи, які виділяє Г.С. Нікіфоров - професійна кар'єра яка включає [5, с. 183]:

- проблема статусу;
- зміна службових обов'язків;
- перехід на іншу роботу;
- незадоволеність перспективою, тощо.

Наступний чинник:

- відсутність ясності в оплаті праці;
- нерівна оплата праці, тощо.

Не менш важливий чинник:

- неприємності з керівництвом;
- конфлікти з колегами;
- несприятливий клімат в колективі, тощо.

Також важливим є:

- проблеми в сім'ї;
- проблеми зі здоров'ям;
- фінансові проблеми;

проблеми особистих та організаційних цінностей.

Н.В.Самоукіна, розглядаючи професійний стрес, як напружений стан фахівця, що виникає у нього при впливі емоційно-негативних та екстремальних факторів, пов'язаних з виконанням професійної діяльності, розрізняє такі різновиди професійного стресу як інформаційний, емоційний і комунікативний стрес [7, с. 128]. Що стосується професії педагога то дані різновиди професійного стресу є актуальними.

Інформаційний стрес виникає в умовах інформаційних перевантажень, коли працівник не справляється з завданням і не встигає приймати важливі рішення.

Емоційний стрес виникає при реальній або уявній загрозі, переживаннях провини, гніву, образи в умовах суперечностей з керівництвом, колегами, підлеглими.

Комунікативний стрес пов'язаний з проблемами ділового спілкування. проявляється в підвищеній дратівливості, в незнанні прийомів захисту від маніпулювання, неспівпаданні темпів спілкування.

У динаміці стресу підкреслюється три стадії розвитку:

I – наростання напруженості, коли стрес може як знизити успішність, так і підвищити;

II – стрес як дистрес, коли втрачається самоконтроль, руйнуються психічні реакції, відмічається спустошеність;

III – зупинка стресу, повернення до звичайних реакцій.

Третю стадію можна розглядати, на наш погляд, як подолання стресу.

В літературі особливості переходу стресу в дистрес пов'язуються з вірою працівника в успіх в складній ситуації. При відсутності зацікавленості в результатах своєї роботи, наявності сумнівів і непомірної завантаженості, виникає дистрес. Труднощі в професійній діяльності будуть стресовими лише тоді, коли вони оцінюються негативно, або відсутня адекватна стратегія їх подолання, тобто, коли вимоги ситуації перевищують можливості людини .

Професійний стрес порівнюється з виникненням професійної кризи, професійної деформації, професійного вигорання. Такі стани можуть бути розглянуті як негативні наслідки впливу стресу на особистість.

Одним із підходів вивчення проблем стресу на роботі, його проявом в професійній діяльності є аналіз професійної кризи як переживання особистістю неможливості реалізації раніше складених професійних планів, задач, цілей тощо.

Вивчаються основні етапи професійної кризи (початковий період, період накопичення напруги, критичний період – період гострих переживань, період виходу, період стабілізації); фактори, які визначають її індивідуальні відмінності.

Особливу актуальність, дослідження психологічної кризи набуває у представників професії типу «людина-людина». В цій сфері професійної діяльності, наслідки переживання психологічної кризи (деформації психологічної структури особистості професіоналів, емоційні зриви, деструктивні зміни поведінки та професійної діяльності тощо) відбиваються на безпосередньому предметі праці – на спілкуванні з іншими людьми .

Професійний стрес може розглядатись в контексті питання про професійну деформацію особистості як можливий наслідок розвитку особистості професіонала. Це плата, психологічна данина особистості, яку вона сплачує за високий рівень домагань, пристрасне захоплення діяльністю, ранню та надмірно вузьку професійну спеціалізацію. Так, В.С.Медведев, зазначає, що внаслідок цього відбуваються своєрідні зміни окремих рис, структури особистості в цілому [4, с. 86]. В сучасній психології під професійною деформацією особистості спеціаліста, як підкреслює С.П. Безносков розуміють зміну якостей і властивостей особистості (стереотипів сприймання, ціннісних орієнтацій, характеру, способів спілкування) під впливом виконання професійної діяльності. Поруч з терміном «професійна деформація» використовують в зарубіжній літературі ще поняття «управлінський регрес», як незворотні зміни, пов'язані з віком менеджерів, особливостями управлінської діяльності, оточенням. Професійна деформація виникає на трудовій стадії соціалізації в результаті виконання діяльності як професії і неможлива поза конкретною професійною діяльністю. Вона проявляється в професійній спрямованості, особливостях професійного мислення. Це і професійний нігілізм, професійна нестійкість, звинувачувальний нахил, психологічний захист тощо.

Отже, професійний стрес розглядається як форма психологічного стресу, як стан, який виникає в умовах суб'єктивних труднощів виконання професійної діяльності в результаті індивідуально-приспосувальної реакції на них з метою подолання цих труднощів, регулювання працездатності суб'єкта праці. Такий стрес, пов'язаний з негативними емоційними переживаннями дисбалансу між

вимогами і можливостями фахівця певної сфери. Ці вимоги можуть бути як ускладненими так і екстремальними, і вони не обов'язково приводять до деструктивних змін в особистості та діяльності.

Ми зазначаємо, що професійний стрес – це напружений стан фахівця педагогічної сфери, який виникає при впливі емоційно-негативних факторів, що пов'язано з труднощами виконання професійної діяльності в процесі адаптації до них.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бодров В.А. Роль личностных особенностей в развитии психологического стресса / В.А. Бодров / Психические состояния. Под ред. В.Куликова. – СПб.: Питер, 2000. – С. 448-454.
2. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса / Л.А. Китаев-Смык. – М.: Наука, 1976. – 443 с.
3. Леонова А.Б. Психологические средства оценки и регуляции функциональных состояний человека: Автореф. дис. ... докт. психол. наук. – М., 1989.
4. Медведєв В.С. Проблеми професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти) / В.С. Медведєв. – К., 1977. – 192 с.
5. Никифоров Г.С. Надежность профессиональной деятельности / Г.С. Никифоров. – СПб., 1996. – 483 с.
6. Орбан-Лембрик Л.Е. Психология професійної комунікації / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К., 2010. – 527 с.
7. Самоукина Н.В. Карьера без стресса / Н.В. Самоукина. – СПб.: Речь, 2003.
8. Селье Г. Стрес без дистресса / Г. Селье; под общ. ред. Е.М. Крепса. – М., 1982. – 124 с.

Інна Тарасенко
(*Переяслав-Хмельницький*)

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА-ПРАКТИКА: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Постановка проблеми. Практична психологія та психологічна практика переживають період надзвичайно інтенсивного розвитку як нових напрямків і методів психологічної допомоги, так і форм свого існування в соціумі.

Мета написання статті полягає в аналізі професійної діяльності психолога як об'єкта наукового вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Методологічні засади практичної психології висвітлено у сучасних наукових працях Г.О. Балла, О.Ф. Бондаренка, Л.В. Долинської, С.Д. Максименка, Н.Ю. Максимової, В.Г. Панка, Н.В. Чепелевої, Т.С. Яценко та ін. Проблема професійної рефлексії стала предметом дослідження О.Г. Асмолова, Б.С. Братуся, О.Ф. Бондаренка, Л.Ф. Бурлачука, В.П. Зінченка, С.Д. Максименка, О.С. Кочаряна, Н.І. Повякель, Н.В. Чепелевої, Т.С. Яценко та ін. Однак кількість експериментальних досліджень щодо об'єктивації власне професійної свідомості психологів-практиків вкрай мала. Помітними для розвитку психологічної служби і практичної психології стали дослідження в галузі соціотренінгу (О.Г. Ковальов, Л.А. Петровська) й активного соціально-психологічного навчання (Ю.М. Ємельянов, Т.С. Яценко). Так, на думку Т.С. Яценко, групова психокорекція може зробити вагомий внесок у розвиток теоретичних засад практичної психології та психологічної служби загалом. Розробкою методів групової психокорекції займаються О.Б. Бовть, О.С. Матвійчук, Т.А. Міщенко, М.В. Удовенко. Особливості глибинно-психологічного підходу до групової психокорекції вивчають В.І. Коновальчук, Л.В. Мошенська, О.Д. Сафін, П.В. Теслюк. Зокрема, В.І. Коновальчук розкрила істотне значення розуміння психологом-практиком феномену заміщення для забезпечення глибинно-психологічної психокорекції.

Виклад основного матеріалу. Процес виконання діяльності покладає на психолога-практика найрізноманітніші завдання, виконання яких залежить від рівня його професійної підготовки. У структурі діяльності практикуючого психолога виділяють наступні форми роботи: просвітницьку, психопрофілактичну, консультативну, діагностичну, психокорекційну та розвиваючу. Іншим критерієм поділу є спеціалізація психолога. Тут виділяють принаймні дві сфери діяльності: психодіагностична та корекційно-консультативна (психолог-консультант, психолог-тренер, психотерапевт). Предметом практичної психології є вивчення особистого життя конкретної людини за допомогою наукових методів. Тому виникнення та усвідомлення психологічної проблеми є фактичною підставою застосування фахівцем психологічних методів практичної роботи. На нашу думку, професійну діяльність психолога вирізняє не тільки науковий підхід до розуміння суті проблеми клієнта, а й усвідомлення ним міри впливу обраних методів, форм консультування, психокорекції чи психотерапії. Аналіз методологічних принципів дослідження практичної діяльності психолога дозволяє стверджувати, що вивчення ним особистісних особливостей конкретної людини (її свідомості, психічних станів, процесів чи властивостей) у певних життєвих ситуаціях має здійснюватися з використанням науково-обґрунтованих методів дослідження, спираючись на знання та життєвий досвід. Сучасний стан розвитку наукової психології створює умови для професійного самовдосконалення психолога-практика за різними напрямками психотерапії: психоаналізом, психодрамою, гештальт-терапією, системною сімейною, клієнт-центрованою терапією, транзактним аналізом, символ-драмою, позитивною психотерапією за Пезешкіаном, індивідуальною психотерапією за Адлером. Адже знання практикуючим психологом змісту, форм і методів психотерапевтичної роботи за свідомо обраним напрямком психологічної теорії та практики розвиває його професійну компетентність і розширює можливості надання психологічної допомоги людям з різними проблемними ситуаціями – міжособистісні стосунки, професійні, сімейні проблеми, екзистенційні, так

звані проблеми «особистісного росту». Відтак спеціалізація діяльності психолога сприяє ефективній організації психологічної допомоги. Психолог-практик в рамках психологічного консультування, визначивши природу запиту клієнта, має у відповідності до його проблеми і з позиції наукового пізнання, обґрунтувати вибір форми роботи: групової чи індивідуальної. Кінцева мета будь-якої форми психокорекційної чи психотерапевтичної роботи полягає у зміні ситуації в когнітивній, емоційній та конативній сферах [1, с. 28].

Проте варто зазначити, що вірогідність та динаміка змін у кожній з них залежить саме від форм роботи психолога. Традиційно прийнято вважати, що найефективнішою є групова робота через наявність фактора групової динаміки та групового впливу. Найбільш повно переваги психокорекційної та психотерапевтичної роботи в групах викладено К. Рудестамом (1993). На його думку, груповий досвід протидіє відчуженню, допомагає вирішенню міжособистісних проблем. Людина виявляє, що її проблеми не унікальні, що інші люди відчувають подібні переживання. Вже це відкриття стає потужним психотерапевтичним фактором [2, с. 85]. Цілком справедливою є теза про те, що група – це суспільство в мініатюрі, з властивими йому факторами тиску на партнерів, соціального впливу, конформізму тощо. Тому взаємодія в групі сприяє баченню психологічних закономірностей спілкування інших людей і себе самого, що залишається непоміченим у буденному житті. Варто пам'ятати, що інтеракція між учасниками дає можливість отримати зворотній зв'язок і підтримку від людей з подібними проблемами. Взаємні контакти в процесі групової роботи створюють таку напругу, яка допомагає зясувати психологічні проблеми кожного. Такий ефект не виникає в індивідуальній роботі з клієнтом. В групі людина засвоює певні вміння, експериментує з різними стилями спілкування серед рівних партнерів, не боячись реакції несприйняття, непорозуміння чи навіть покарання. Вона може виконувати різні ролі, моделюючи нові форми поведінки. В результаті групової роботи виникає емоційний зв'язок, емпатія, що сприяють особистісному росту і розвитку самоосвідомлення та розумінню інших людей [3, с. 56].

Досліджуючи дану проблему, Т.С. Яценко вважає, що у малій групі є можливість створити лабораторні умови для вивчення особливостей спілкування між її членами, прослідкувати характер їхньої взаємодії. Науковець зазначає, що перевага групової психокорекції над індивідуальними формами виявляється в тому, що тут є змога цілісно вивчати психіку в її реальних проявах у стосунках. Психолог сам відповідає за результати, а не вдається до опосередкування їх діями інших осіб (вчителя, адміністрації, викладача вищого навчального закладу). Зауважимо, що в процесі групової роботи учасники вчаться рефлексувати – аналізувати власний психічний стан: емоційні реакції та когнітивні уявлення. Оцінюючи необхідність групової роботи для кожного члена цієї взаємодії, необхідно зазначити на важливості проходження курсу психотерапії самим психологом з метою самопізнання та психокорекції власних проблем. Адже практика вимагатиме від психолога розуміння того, що наявність особистісної проблеми обумовлена конфліктом між свідомим і несвідомим, що виявляється в поведінці як відхід від реальності або спотворення її, вибудовування механізмів психологічного захисту, зміщення цінностей тощо. Пропрацювання власних проблем у складі групи підвищує професійну компетентність психолога, а нездатність його до самоаналізу загрожує психологічним перенесенням їх на клієнта (а це вже проблема профпридатності). Окрім цього психотерапевтична чи психокорекційна робота в групі в якості її члена сприяє його особистісному росту, самоактуалізації, відкриває йому новий досвід дослідження і творення самого себе. Таким чином, група полегшує процеси саморозкриття і самопізнання. За К. Рудестамом, відкриття себе іншим і відкриття себе самому собі дозволяє порозуміти себе, змінити себе і підвищити впевненість в собі. А це можливо зробити тільки в групі [4, с. 87].

Отже, активне застосування психологічних знань в практиці психолога щоразу викликає питання щодо форм та методів роботи. При цьому спроби описати психологічний інструментарій і скласти певну інструкцію до його застосування постійно викликали гостру полеміку. Беззаперечним є

твердження, що форми і методи роботи мають бути науково обґрунтовані: враховувати вікові особливості, типологічні властивості, зміст психологічної проблеми, фазу її загострення тощо. Засновник психодрами Я. Морено вважав, що людині притаманна природна здатність до гри, і що вона, виконуючи різні ролі, може творчо опрацювати власні проблеми і конфлікти. Тому, коли під час розігрування ситуацій створюються умови для спонтанного виявлення почуттів, пов'язаних з найбільш важливими для суб'єкта проблемами, це створює сприятливий психотерапевтичний клімат, сприяє новому баченню проблеми та шляхів її розв'язання. Позитивно ставлячись до психодрами, К. Рудестам зазначав, що у порівнянні з іншими психотерапевтичними методами психодрама має більш значний потенціал для трансформації незначної кількості інформації у ґрунтовне дослідження особистості. Метод психодрами, який використовують і в гештальт-психології, і в системній сімейній терапії виявляється ефективним перш за все в груповій психокорекційній роботі, особливо тоді, коли хтось із учасників групи має труднощі у вербалізації власних почуттів. Важливо врахувати той факт, що за допомогою психодраматичних та арт-терапевтичних технік учасникам вдається уникати таких механізмів психологічного захисту як раціоналізація чи інтелектуалізація [5, с. 125].

Особливою формою роботи психолога-практика є сімейна психотерапія. Існує чимало її концепцій: від модифікації фрейдівської психоаналітичної моделі до позитивної сімейної терапії Н. Пезешкіана. Однак практики віддають перевагу інтегративним підходам, таким як системний і структурний. Засновники системного підходу (М. Боуен, С. Мінухін, В. Сатір, К. Вітакер та ін.) розглядають сім'ю не просто як об'єднання індивідуальностей, пов'язаних родинними стосунками, а як цілісну систему, де ніхто не страждає на самоті: сімейні конфлікти і кризи деструктивно впливають на всіх. Позаяк сім'я – це система, то не є важливим, який із її елементів змінюється. На практиці зміни в поведінці любого із членів сім'ї впливають на неї та інші підсистеми, що

входять до неї (інші члени сім'ї), й одночасно відчувають вплив з її сторони [6, с. 28].

Які ж функції психолога у роботі з сім'єю? На ці питання представники різних системних підходів відповідають в залежності від своєї теоретичної орієнтації. Ми зупинимось на концепції структурної сімейної психотерапії С. Мінухіна. В основі його підходу лежать три аксіоми:

- здійснюючи психологічну допомогу, необхідно брати до уваги всю сім'ю. Кожний із членів сім'ї розглядається як її підсистема;
- терапія сім'ї змінює її структуру й призводить до змін у поведінці кожного із членів сімейної системи;
- працюючи з сім'єю, психолог приєднується до неї, в результаті виникає терапевтична система, яка спроможна здійснювати сімейні зміни.

Дослідники стверджують, що кожна підсистема (подружня, батьківська, дитяча) має специфічні функції та виявляє до своїх членів відповідні вимоги. При цьому для кожної підсистеми необхідно визначити міру свободи і автономії. Тому важливого значення набуває проблема меж між сімейними підсистемами. С. Мінухін виділяє два типи порушення меж: перший – сплутаність, нечіткість, розмитість; другий – надмірна закритість, що призводить до відокремлення членів сім'ї.

Так, розмитість меж між матір'ю та дитиною веде до відчуження батька. Як результат, в сім'ї починають функціонувати дві автономні підсистеми: «мати – дитина (діти)» та «батько». У дітей в цьому випадку гальмується розвиток компетентності у спілкуванні з однолітками, а у батьків виникає загроза розлучення. Сплутаність меж викликає проблеми і у стосунках між матір'ю та сином, коли батько з ними не проживає, а у житті матері з'являється новий чоловік. Мати скаржиться на поведінку сина: став погано вчитися, розсіяний, говорить неправду. Коли все почалося? Коли в сім'ю прийшов інший чоловік. До цього часу син перебирав на себе роль «чоловіка матері»: «захищав», допомагав у господарстві, брав участь у розподілі сімейного бюджету тощо. Незадовільною поведінкою підліток пробував нагадати матері про себе і

отримати право бути в сім'ї сином. Поведінка сім'ї другого типу призводить до порушення здатності сформувати сімейне МИ. Як результат – відсутність довіри, тепла, підтримки [7, с. 65].

Разом з тим ефективна комунікація з дитиною досягається за умови дотримання трьох аксіом: безумовного прийняття дитини; визнання того, що дитина відчуває; надання дитині права вибору. Це – найважливіше відкриття гуманістичної і психоаналітичної психології (К. Роджерс, Х. Джайнотт, А. Фабер та ін.). Практикуючий психолог у процесі сімейного консультування здійснює просвітницьку роботу з батьками, яка спрямовується на подолання непродуктивних стереотипів і засвоєння адекватних способів взаємодії з дітьми.

Здійснюючи консультацію з проблем дитячо-батьківських стосунків важливо, щоби аналізуючи кожную конфліктну ситуацію допомагати батькам проходити обидві сторони вулиці виховуючої взаємодії, дивитися на те, що сталося, очима і дорослого, і дитини. В процесі консультування батьків можливі такі тактики роботи: перша – посилення когнітивного аспекту (розкриваються найбільш важливі питання виховання і психологічного розвитку дітей, подружніх стосунків тощо); друга – робота з емоціями, почуттями, пошук справжніх, неусвідомлених причин порушень у взаємостосунках. Особлива увага приділяється рольовому моделюванню проблемних ситуацій і знаходженню виходу з них [8, с. 300].

Висновки. Отже, проблеми методологічного й теоретичного змісту різновидів психологічної практики – консультування, психокорекції, психотерапії – є актуальними для професійної психологічної спільноти. Обсяг статті не дозволяє схарактеризувати всі форми психотерапевтичної та психокорекційної роботи. Поза аналізом залишилися ігрова психотерапія, казкотерапія, арт-терапія та інші форми і методи психологічної допомоги, які чекають вивчення з метою дослідження спроможності та ефективності використання у психологічній практиці. Вивчення практичної діяльності психолога, що здійснюється за допомогою обсерваційних (спостереження,

самопостереження) та праксиметричних методів дає підстави стверджувати, що наукова обґрунтованість форм, методів психотерапевтичної чи психокорекційної роботи може зробити вагомий внесок у розвиток теоретичних засад практичної психології та психологічної служби загалом.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція професійного самовизначення молоді / В.А. Поляків, С.М. Чистякова та ін. // Педагогіка. – 1993. – № 5. – С. 3-14.
2. Наумова Н.Ф. Соціологічні та психологічні аспекти цілеспрямованого поведінки / Н.Ф. Наумова. – М.: Наука, 1988. – 200 с.
3. Леонтьєв Д.А. Вибір як діяльність: особистісні детермінанти і можливості формування / Д.А. Леонтьєв, Н.В. Пилипко // Питання психології. – 1995. – № 1. – С. 97-110.
4. Леонтьєв Д.А. Психологія сенсу: природа, будова і динаміка смислової реальності / Д.А. Леонтьєв. – М.: Сене, 1999. – 487 с.
5. Пряжников Н.С. Професійний та особистісний самовизначення / Н.С. Пряжников. – М.: Вид-во "Інститут практичної психології". – Воронеж: НВО "МОДЭК", 1996. – 256 с.
6. Михайлов І.В. Проблема професійної зрілості в працях Д.Є. Сьюпера / І.В. Михайлов // Питання психології. – 1975. – №5. – С. 110-122.
7. Браун Дж., Крістенсен Д. Теорія і практика сімейної психотерапії.
8. Рудестам. Групова психотерапія. – СПб.: Пітер Ком, 1998. – 384 с.

*Науковий керівник – кандидат психологічних наук, доцент
Федосеева Ірина Володимирівна.*

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ*Олена Мікосянчик**(Боярка)***СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ**

Національне відродження України, становлення суверенної, демократичної, правової, соціальної держави та формування громадянського суспільства зумовлюють гостру необхідність рішучого подолання соціологічної неосвіченості, створення й розвитку відносно самостійної галузі знань в Україні – сучасної науки про суспільство – соціології.

Невипадково на початку 90-х років ХХ ст. виникла проблема визначення предмета соціології, її методів та функцій. Вчені-суспільствознавці України певною мірою вирішили цю проблему, розробивши навчальні програми, фундаментальні підручники та навчально-методичні посібники з соціології.

Поступово створювалися можливості збагачування уявлень про соціологію як науку про суспільство, суспільні відносини та соціальні процеси, про закономірності й випадковості їхнього розвитку.

Позитивним є дедалі більш ґрунтовне використання зарубіжних і вітчизняних теоретичних здобутків, особливо соціологічних концепцій Г. С. Сковороди, М. П. Драгоманова, М. С. Грушевського та інших видатних українських, а також зарубіжних учених [7, с. 98, 106].

Суспільство постійно змінюється і розвивається. У межах тієї самої країни в різні історичні періоди утворюються різні типи суспільств. Існує кілька типологій за відповідною визначальною ознакою. Так, за ознакою «писемність» суспільства поділяються на *дописемні* та *писемні*. Хоча писемності вже близько 10 тис. років, а й дотепер на землі трапляються племена, що її не мають.

За кількістю рівнів управління й мірою диференціації суспільства поділяються на:

- *прости*, де немає керівників і підлеглих, бідних і багатих (такі первісні племена трапляються подекуди й нині);

- *складні*, де існують кілька рівнів управління і соціальних прошарків.

Поштовхом до появи складних суспільств було зародження такого соціального інституту, як держава.

Сучасна соціологія використовує синтетичну модель типології, запропоновану Д. Беллом. Об'єднуючи всі існуючі типології, він поділив всесвітню історію на три стадії [3, с. 96-98]:

- доіндустріальну;
- індустріальну;
- постіндустріальну.

Суспільство є складною соціальною системою, структурно організованою цілісністю, яку утворюють різні елементи, компоненти, підрозділи. У свою чергу вони теж мають певний рівень організованості й упорядкованості власної структури. Це дає підстави стверджувати, що соціальна структура суспільства є комплексним, багатомірним утворенням.

Соціальна структура суспільства – ієрархічно упорядкована сукупність індивідів, соціальних груп, спільнот, організацій, інститутів, об'єднаних стійкими зв'язками і відносинами.

Іншими словами, це внутрішній устрій суспільства, який складається з відповідно розташованих, упорядкованих елементів, що взаємодіють між собою. Поняття «соціальна структура» охоплює системно-організаційний і стратифікаційний аспекти.

Згідно із системно-організаційним аспектом головний зміст соціальної структури створюють соціальні інститути, насамперед економіка, політика (держава), наука, освіта, сім'я, зберігаючи і підтримуючи існуючі в суспільстві відносини і зв'язки. Ці інститути нормативно регулюють, контролюють і спрямовують поведінку людей у життєво важливих сферах, а також визначають стійкі, регулярно відтворювані їх рольові позиції (статуси) у різних типах соціальних організацій. Соціальний статус є первинним елементом соціальної

структури суспільства, що розкриває місце особистості в соціальній структурі суспільства. Він зумовлений професією, віком, освітою, матеріальними статками тощо. Наприклад, структура сім'ї утворюється взаємозалежною мережею позицій: чоловік, дружина, діти; у системі освіти – учитель, учень; в економіці – підприємець, робітник і т. д. Соціальні позиції (статуси) та зв'язки між ними визначають характер соціальних відносин. На основі близькості соціальних статусів, що встановлюють потенційну можливість участі індивідів у відповідних видах діяльності, формуються складніші структурні елементи суспільства – соціальні групи.

Соціальна структура суспільства (українського суспільства⁰) завжди передбачає групування його елементів. Критерієм їх диференціації чи інтеграції є їх позиція щодо певних суспільних ресурсів (влада, власність), виконуваних у суспільстві функцій (соціальна роль), соціальний статус (ієрархічне місце в суспільстві), єдність культурних норм і цінностей (культурна ідентичність) та ін. Факторів, що визначають структурну організацію суспільства, багато, і їх необхідно брати до уваги. Залежно від критерію виділяють сімейно-побутову, релігійну, соціально-політичну, освітню та інші підструктури суспільства.

Як історичний феномен, соціальна структура суспільства перебуває в постійному розвитку. Його динаміка залежить насамперед від соціальної мобільності елементів соціальної структури [6, с. 54-56].

Трансформація соціальної структури передбачає зміну, перетворення її істотних рис. Для з'ясування особливостей трансформаційних процесів у сучасному українському суспільстві необхідно зіставити їх з попереднім станом суспільства. Без цього неможливо використовувати основні тенденції розвитку й елементи соціальної структури, що відіграють у ньому провідну роль [4, с. 78].

Соціальна структура тоталітарного суспільства жорстко детермінована: жодні впливи не можуть зруйнувати головної соціальної межі – між правлячою елітою (вищих верств господарської, партійної, державної номенклатури) та рештою суспільства. З роками в радянському суспільстві склався механізм

самовідтворення еліти (номенклатури), сформувалися внутрішні горизонтальні та вертикальні зв'язки: неписані правила апаратної гри зумовлювали визначений тип поведінки; належність до владної еліти відкривала доступ до привілеїв. Кастовість і корпоративізм робили еліту замкненою стратою, ротація кадрів здійснювалася за суворо визначеними правилами, унеможлиблюючи появу в її рядах «випадкових» осіб [2, с. 235, 237].

Решта суспільства, що не належала до еліти, була соціально слабодиференційованою. Через відчуження від власності та влади вона не могла ефективно впливати на суспільні процеси. Соціальні переміщення в ній могли бути тільки горизонтальними, стосуючись професії, а не зміни соціальної позиції в суспільній ієрархії, позаяк реально соціальні позиції робітника, селянина, інтелігента відрізнялися мало. Слабка вертикальна мобільність підривала стимули до соціальної і трудової активності, консервувала низькі життєві стандарти переважної більшості суспільства.

Соціальна структура сучасного українського суспільства залежить від спрямування сутності соціальних трансформацій, суть яких – у зміні функціональних зв'язків у суспільстві. Її основу становлять:

1. Зміна суспільної форми всіх основних соціальних інститутів – економічних, політичних (передусім інститутів власності), культурних, освітніх; глибокий суспільний переворот і реформування тих соціальних засад і регуляторів, що формують соціальну структуру (вона стала менш жорсткою, рухливішою).

2. Трансформація соціальної природи основних компонентів соціальної структури – класів, груп і спільнот; відновлення їх як суб'єктів власності й влади; поява економічних класів, верств і страт з відповідною системою соціальних конфліктів і суперечностей.

3. Ослаблення існуючих у суспільстві стратифікаційних обмежень. Поява нових каналів підвищення статусів, посилення горизонтальної та вертикальної мобільності українців.

4. Активізація процесів маргіналізації.

Маргіналізація (*лат. margo – край, межа*) – втрата особистістю належності до певної соціальної групи, норм і цінностей відповідної субкультури без входження до іншої [7, с. 122].

Це процес зміни суб'єктом одного соціально-економічного статусу на інший. В українському суспільстві на рубежі ХХ– ХХІ ст. вона характеризується переходом переважно в нижчі верстви населення (феномен «нових бідних», соціальні групи військовослужбовців, інтелігенції) [1, с. 35].

5. Зміна порівняльної ролі компонентів соціального статусу. Якщо в стратифікації радянського суспільства домінував адміністративно-посадовий критерій, пов'язаний з місцем у системі влади та управління, то в нинішньому вирішальним є критерій власності й доходів. Раніше політичний статус визначав матеріальне становище, тепер величина капіталу визначає політичну вагу.

6. Підвищення соціального престижу освіти і кваліфікації, посилення ролі культурного фактора у формуванні високостатусних груп. Зумовлено це становленням ринку праці. Але це стосується спеціальностей, які користуються попитом на ринку, насамперед – економічної, юридичної та управлінської.

7. Зміна якісних і кількісних параметрів соціальної структури. Відомо, що чим прогресивніша статеві-вікова структура, тим більшими можливостями розвитку вона наділена, тим стійкіший соціальний (трудоий, інтелектуальний, культурний) потенціал населення. Внаслідок негативних демографічних тенденцій населення України щорічно зменшується в середньому на 400 тис. осіб, на тлі загальної депопуляції населення (кожна п'ята українська родина не має дітей) знижується рівень народжуваності, скорочується середня тривалість життя (якщо на початку 90-х років ХХ ст. за показниками здоров'я Україна посідала 40-ве місце у світі, то через десять років вона перемістилася у другу сотню).

8. Поглиблення соціальної поляризації суспільства. Майновий чинник є стрижнем трансформацій. Економічний статус і спосіб життя еліт, вищої верстви різко зросли, а у більшості населення – різко знизилися. Розширилися

межі зuboжіння і бідності, виокремилося соціальне «дно» – жебраки, безпритульні, декласовані елементи [2, с. 238-240].

Однак сучасний стан суспільства, людини і довкілля доводить наукову неспроможність абсолютного протиставлення суспільства і природи, ресурси якої не безмежні. Розмежовуючи категорії «суспільство», «держава», «країна», слід виходити з того, що «країна» – поняття, яке є переважно географічною характеристикою частини нашої планети, а «держава» – категорія, що відображає політичний стан цієї частини. Співвідношення між даними категоріями визначає типологізацію суспільств [5, с. 91]. Типологізація суспільств – це класифікація суспільств на основі визначення найважливіших і найсуттєвіших ознак, типових рис, які відрізняють одні суспільства від інших.

Розвиненість управління і ступінь соціального розшарування розмежовують суспільства на просте і складне. 1. Просте суспільство. У такому суспільстві не існує бідних і багатих, керівників і підлеглих. Основні його характеристики: соціальна, економічна, політична рівність, низький рівень розподілу праці та розвитку техніки, невеликі територіальні розміри, незначна чисельність, пріоритет кровних зв'язків. 2. Складне суспільство. Сформувалося з виникненням та нагромадженням додаткового продукту, розвитком позааграрних виробництв, зосередженням людей у містах, розвитком торгівлі, передусім зовнішньої. Класове розшарування в ньому зумовило перехід від звичаєвого права до юридичних законів [5, с. 84]. З виникненням писемності стали окреслюватися контури елітарної культури. Еволюція такого суспільства, утвердження держави уможливили реалізацію масштабних суспільних проєктів (розвиток засобів комунікації тощо). За політичними режимами суспільства поділяють на демократичне, авторитарне, тоталітарне; за панівною релігією – на християнську і мусульманську.

Отже, на сьогоднішня соціологічні проблеми хвилюють більшість провідних українських вчених. Але вони досліджують окремі соціологічні аспекти. Відчутним є дефіцит новітньої соціологічної методології, системного бачення соціологічних проблем. І все ж таки у цей період формується

українська соціологічна традиція. Спрощені трактування поступалися місцем диференційованим, самодостатнішим концепціям. Складався та оформлювався власне соціологічний апарат. Була започаткована системна робота щодо методології і техніки досліджень. Нові соціологічні ідеї, які проростали в Європі, знайшли і в Україні благодійний ґрунт.

В Україні сформувалися і формуються нові соціальні групи, верстви, нові соціальні відносини. Процес соціальної диференціації супроводжувався соціальними протистояннями, суттєво вплинув на соціальне самопочуття суспільства, особливості взаємодії суб'єктів вітчизняного соціуму. Це суттєво позначилося на зростанні ролі соціології в дослідженні та управлінні суспільними процесами.

Набуття державної незалежності в Україні відбувалося одночасно із соціальним трансформуванням, перетворенням суспільних структур з авторитарно-бюрократичних на демократичні, плюралістичні [1, с. 43]. Незалежність часто сприймалася однобічно – як відокремленість від тодішньої спільності, а не як самостійність власного суспільного врядування, спрямованого на радикальне оновлення глибинних засад суспільного життя. Комплекс об'єктивних чинників, а також грубі помилки у суспільному врядуванні зумовили глибоку економічну кризу, зниження рівня життя людей, загострення соціальних проблем, занепад моральності. Негативно позначилися і відсутність концепції трансформації суспільства, недооцінка складності системної трансформації. Усе це спричинило соціальну аномію (розпад системи цінностей в українському суспільстві). Український соціум перебуває у стані так званого посттоталітарного синдрому. Його особливість полягає у гіпертрофовано запобігливому, підневільному, властивому авторитарно-тоталітарному суспільству, ставленні мас до влади і у владній інерції еліти розпоряджатися, контролювати та регулювати розвиток суспільства

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Пилипенко В. Є. Спеціальні та галузеві соціології / В.Є. Пилипенко. – К, 2004. – С. 35-43.
2. Байрак І. Соціологія. Навч. посіб. / І. Байрак. – К., 2010. – С. 235-243.
3. Лукашевич М. Й. Соціологія. Загальний курс. Підручник / М.Й. Лукашевич. – К, 2005. – С. 96-103.
4. Погорілий О. І. Соціологічна думка ХХ століття: Навч. посібник / О.І. Погорілий. – К.: Либідь, 2004. – С. 78.
5. Соціологія: Підручник для студентів ВНЗ / За ред. В. Г. Городяненка. – К., 2006. – С. 84, 91.
6. Макеєв С. О. Соціологія. Навч. посібник. - К, 2006. - С. 54-56.
7. Соціологічна думка України: Навч. посібник. – К.: Заповіт, 2010. – С. 98, 106, 122.
8. Социологи ХХ века: (биографический словарь): Учеб. пособие / Под ред. проф. В. Г. Городяненко. – Днепропетровск: ДГУ, 2008.

СЕКЦІЯ: ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ*Валерій Осипенко**(Малин)***ПЛАВАННЯ ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ ЗАГАРТУВАННЯ ТА
ЗМІЦНЕННЯ ОРГАНІЗМУ ДІТЕЙ**

Плавання – є одним з найбільш ефективних оздоровчих і безпосередньо прикладних способів фізичного виховання. Широко представлене в програмах з фізичного виховання в загальноосвітніх школах, профтехучилищах, технікумах та вищих навчальних закладах. Всім, хто має хоч якесь відношення до плавання (просто купаються і плавають у вільний час, або регулярно тренуються і виступають на змаганнях), воно приносить не тільки задоволення, але і приносить користь.

Плавання допомагає в загартуванні. Регулярні заняття плаванням благотворно впливають на організм: краще працює серце, більше кисню поступає в легені, укріплюється нервова система. Вплив сонячних, повітряних і водних ванн разом з ритмічними рухами і диханням покращує обмін речовин. Ті люди, які займаються плаванням менше хворіють, в них покращується бажання працювати. Також плавання є життєво прикладним навиком, який необхідний для подолання водних перешкод. Навчання плаванню майже всіх жителів України є досить важливим державним завданням.

Навчання плаванню проводилося ще за Радянського Союзу і надалі успішно продовжується в незалежній Україні. Віддавна люди розуміли користь і важливість плавання як фізичної вправи і прикладної звички. Але плавання в давнину не було масовим. Плавання, як вид спорту, почало масово розвиватися вже в ХХ столітті.

Протягом свого життя кожна людина багато разів буває біля води, купаючись у години відпочинку, переправляючись через ріки та озера тощо. При цьому той, хто не вміє плавати, завжди наражається на певну небезпеку:

раптом, унаслідок якоїсь випадковості, він опиниться у воді, та ще й на глибокому місці!

Усі люди, робота яких так чи інакше пов'язана з перебуванням на воді (моряки, рибалки, обслуговуючий персонал портів та причалів, геологи та ін.) повинні вміти плавати. Це вміння необхідне і всім військовослужбовцям. Історія Великої Вітчизняної війни багата прикладами героїчних подвигів, які здійснили радянські воїни під час форсування водних перешкод.

Заняття плаванням доступні людям будь-якого віку. Конче важливо організувати навчання плавання дітей. Чим раніше ми навчимо дитину плавати, тим певніше застрахуємо її від нещасних випадків на воді й тим повніше використаємо плавання для зміцнення її здоров'я [5, с. 34-48].

Навчати плавання найкраще в штучних басейнах з водою, що підігрівається, та з глибиною ванни до 50-60 см (для дітей) або 100-110 см (для юнаків і дорослих). Для занять використовують і стаціонарні басейни на природних водоймах, якщо їхня глибина не перевищує норм. Коли таких басейнів немає, обладнують місце в будь-якій природній водоймі.

Насамперед пересвідчуються в тому, що в воді немає хвороботворних мікробів та шкідливих хімічних речовин. Краще зробити бактеріологічний та хімічний аналізи води. При наявності течії місце для занять плаванням обирають вище по течії від водопоїв худоби, місць впадіння стічних вод тощо. Якщо доводиться розміщуватись нижче по течії, то віддаляються від них на 0,5-2 км, залежно від швидкості течії.

Бажано, щоб місце для навчання було обернене на південь або на південний захід, а з півночі та з північного сходу було захищене високим берегом, деревами тощо.

Для занять обирають ділянку водойми з глибиною води, що поступово підвищується, так щоб на відстані 10-15 м від берега вона досягала приблизно поперека учнів. Довжина такої ділянки (вздовж берега) при кількості учнів 10-15 осіб повинна бути 20-30 м. Біля країв ділянки не повинно бути різкого підвищення глибини, особливо в частині, розташованій нижче за течією. Дно

має бути відносно рівне й тверде. Якщо є потреба, його очищають від черепашок, каміння та інших предметів, які можуть спричинити травму. Бажано, щоб вода була прозора. Дно перевіряють перед кожним заняттям [1, с. 234-255].

Місце тренувань відгороджують жердинами, канатами на поплавцях тощо. Якщо такої огорожі зробити не можна (наприклад, при індивідуальному навчанні плавання), вчитель повинен перебувати у воді між учнем і глибоким місцем.

Бажано на березі обладнати роздягальні та місце проведення вправ. Основною особливістю навчання плавання на природних водоймах, що впливає на всю систему навчання й методику проведення занять, є залежність від погоди її коливань температури води та повітря. Тривалість занять коливається від двох до чотирьох місяців на рік, бо якщо при температурі води, нижчій 18°, плавці не можуть тренуватися, то навчання плавання в цих умовах стає малоефективним. Протягом сезону температурні умови можуть різко змінюватись. У холодні дні доводиться або дуже скорочувати час занять, або взагалі відмінити їх. Коли вода й повітря достатньо теплі, заняття проводять щодня.

В непогожі дні до ранкової зарядки та до інших занять фізичними вправами на суші включають підготовчі вправи, що розвивають якості, потрібні для оволодіння вмінням плавати, та підводні вправи, що застосовують при навчанні плавання.

Зміни кліматичних умов вимагають і постійного корегування робочих планів навчання та планів уроків. Похолодання призводить до необхідності скорочувати час перебування учнів у воді й усних пояснень та інтенсифікувати роботу, стискувати основну частину уроку що не завжди дає можливість виконати намічену програму. Це доводиться компенсувати довшим перебуванням учнів у воді в ті дні, коли температурні умови цьому сприяють. При оптимальній температурі води й повітря (24-25° і вище для дітей старшого віку, юнаків і дорослих та 26-27° для дітей молодшого віку) вже на перших

заняттях учні перебувають у воді 30-40 хв., за винятком тих, які починають відчувати озноб через 10-15 хв.

Навчатися плавати ніколи не пізно, та найкраще починати в дитинстві. Це зменшує можливість нещасних випадків, дає змогу ширше використати вправи в воді, щоб зміцнити здоров'я, і створює базу для зростання результатів у спортивному плаванні. Високих спортивних результатів плавці досягають звичайно у віці від 17 до 25 років після 8-12 років систематичного тренування. Щоб підвищити рівень спортивних досягнень наших плавців, необхідно добре організувати навчання плавання дітей 7-10 років та залучити широкі маси дітей 10 і 12 років до спортивного плавання.

Загальні вказівки з основ методики навчання та тренування викладені в попередньому розділі. Їх застосовують у відповідності з віковими, психологічними та фізіологічними особливостями дітей [10, с. 29-44].

Діти не можуть довго і наполегливо концентрувати свою увагу на одноманітній монотонній роботі. Ця особливість психіки тим помітніша, чим молодша дитина. Тому при роботі з дітьми урізноманітнюють програму занять, частіше міняють вправи, широко використовують ігровий метод та елементи змагання тощо. Чим менші діти, тим більшого значення набуває наочність викладання. При роботі з ними широко використовують показ рухів за допомогою кінострічок, малюнків і фотографій, а також застосовують продуману жестикуляцію та образні вислови.

Діти з цікавістю змагаються між собою. Цю особливість використовують, щоб збільшити емоційність занять, особливо в тих випадках, коли під час уроку необхідно виконати значну за обсягом роботу, коли з'являється втома, яку треба навчитися переборювати й т. ін. Проте слід пильнувати за тим, щоб дитина, захопившись змаганням із товаришами, не одержала надто великого навантаження, не робила помилок у техніці плавання, не порушувала правил змагання та правил поведінки на уроці. Дитячому організмові передусім потрібен всебічний гармонійний розвиток. Тренування, аби досягти спортивного результату в одному з способів плавання, приведе до фізичної

однобічності дитини, що негативно позначиться на підготовці її до майбутньої трудової діяльності. В заняттях з дітьми основне завдання фізичної підготовки дітей молодшого віку – підвищити рівень загального фізичного розвитку та зміцнити їхнє здоров'я. В юнаків спеціальна фізична підготовка домінує над загальною [6, с. 67-78].

У дитячому віці кістки скелета ростуть і міцніють. Значні м'язові напруження спричиняють деяку деформацію кісток. Вправи з важкою штангою та гантелями в заняттях із маленькими дітьми використовувати не слід. Максимальні силові напруження з великими вантажами обмежують і при роботі з юнаками. Силові вправи динамічного характеру із слабшими напруженнями (плавання з обтяженнями, вправи з гумовими амортизаторами тощо) допустимі, але для дітей молодшого віку їх треба дозувати досить суворо.

У період інтенсивного росту розвиток серцево-судинної системи може трохи відставати од росту організму. Тому не можна перевантажувати дітей вправами на суші, пов'язаними із значними натужуваннями, та вправами на розвиток витривалості.

Працездатність дитячого організму порівняно швидко відновлюється після короткочасних навантажень, навіть при виконанні інтенсивної роботи. Тому, навчаючи дітей плавати, застосовують швидкісні вправи. Проте, якщо вони повторюються неодноразово з малими перервами для відпочинку (інтервальне тренування), особливо старанно контролюють стан дітей, не допускаючи перевантажень [9, с. 88-94].

Діти порівняно легко й швидко засвоюють нові рухи. Однак навика, що сформувалися в дитячому віці, важко переробляти й вдосконалювати. Тому стежте, щоб діти правильно засвоїли техніку плавання. Поверхня тіла у відношенні до його маси в дитини більша, ніж у дорослої людини, та й механізми терморегулювання у період інтенсивного росту працюють гірше, як у дорослих людей. Діти порівняно швидко мерзнуть, особливо в тих випадках, коли перебуваючи у воді, вони мало рухаються. Тому температура води й

повітря у басейнах для занять повинна бути вища, ніж на базах для занять із дорослими. Під час занять із дошкільнятами та школярами першого класу бажано підігрівати воду до 27-29 °, а з юнаками й дівчатами – до 24-25°. Якщо немає можливості створити такі умови, то можна проводити заняття і при нижчій температурі, але тоді скорочують час перебування в ній та підвищують інтенсивність роботи учнів [3, с. 83-101].

Загальна схема навчання плавання має такий вигляд:

1. Пояснюють початківцям мету курсу навчання і те, як його будуть здійснювати. Демонструють техніку плавання тими способами, які належить вивчити. Знайомлять із значенням підготовчих вправ, правилами поведінки на тренуванні тощо. Запевняють новачків, що вони навчатимуться плавати.

2. Початківці виконують різні вправи, що допомагають їм подолати страх перед водою та викликають у них упевненість у своїх силах.

3. Навчають окремих плавальних рухів, використовуючи підвідні вправи на суші й на воді, а також різні підтримуючі засоби.

4. Навчають поєднувати окремі плавальні рухи між собою та з диханням.

5. Закріплюють й вдосконалюють плавальні навички [7, с. 33-54].

Послідовно переходячи від легких і доступніших вправ до складніших і важчих, новачок засвоює техніку плавання. Однак слід пам'ятати, що захоплюватись підготовчими та підвідними вправами не варт. Коли ми вивчаємо окремі елементи техніки плавання (наприклад, роботу лише ногами), то їх завжди виконують трохи не так, як при плаванні з повною координацією всіх рухів. Твердо засвоювати ці рухи не треба. Коли їх роблять загалом задовільно, можна переходити до наступної вправи. Періодично можна повертатися до вивчених раніше підготовчих вправ, наприклад, коли потрібно виправити якісь помилки в техніці плавання новачка.

Те ж саме можна сказати і про підтримуючі засоби. Вони допомагають новачкові триматися на поверхні води, виконувати рухи не поспішаючи, не боячись зануритись у воду. Та зловживати цими засобами не слід. Плавець звикає до підтримки і не вчиться робити гребки так, щоб утримати себе біля

поверхні води. При спробах пливти без плавального пояса виникає невпевненість у своїх силах. Вправи з підтримуючими засобами чергують з вправами без них.

Вправи, за допомогою яких навчають плавати, поділяють на загальнопідготовчі, спеціальнопідготовчі та плавальні.

Загальнопідготовчі вправи використовують з метою підготовки організму до спеціальнопідготовчих вправ, щоб підвищити загальний фізичний рівень, а також для розвитку якостей, потрібних, щоб засвоїти техніку плавання (сили, спритності, витривалості, швидкості).

Спеціальнопідготовчі вправи застосовують для навчання техніки плавання, а при роботі з плавцями-розрядниками – для розвитку тих якостей, які особливо потрібні для досягнення високих спортивних результатів (сили певних груп м'язів, спеціальної витривалості тощо). Спеціальнопідготовчі вправи, якими користуються при навчанні техніки плавання, готують учня до оволодіння цією технікою. Так, наприклад, ми вчимо новачка плавати кролем. Для цього його треба навчити правильно виконувати рухи ногами, руками й т. ін. Однак навіть робота лише ногами може виявитись для новачка надто складною вправою. Тоді перед нею дають вправи легші: імітація роботи ногами, сидячи на лавці (на суші); рухи ногами у воді з опорою руками на плавальну дошку тощо. Але щоб новачок певніше почував себе, йому треба дати освоїтись з водою. Для цього використовують ще простіші вправи. Вправи, що застосовують при навчанні плавання, можна поділити на ті, якими користуються з метою освоєння учнів з водою; при навчанні плавання кролем на грудях; на спині; брасом; батерфляєм; способом на боці поворотам; при навчанні старту [2, с. 45-65].

В одному уроці можна використовувати вправи з різних груп, наприклад, вправи для освоєння з водою та вправи для навчання елементам техніки плавання кролем на грудях і кролем на спині або вправи для навчання плавання кролем на грудях, кролем на спині й брасом тощо.

Кожну вправу спочатку добре пояснюють і показують і лише після цього учні виконують її.

Є багато способів плавання: брас на грудях, на спині, «саженки», «пожаб'ячому», на боці, кроль на грудях та ін. Всі їх можна поділити на дві групи: першу – спортивні й другу – самобутні способи плавання. Техніку спортивного плавання старанно вивчали й удосконалювали відповідно до законів гідромеханіки та можливостей людського організму. Спортивні способи плавання значно швидкісніші та економніші, ніж самобутні, тому їх варт використовувати й тоді, коли виконують якесь прикладне завдання: переправа вплав, плавання з вантажем, одягненим тощо. При цьому, звичайно, форма рухів трохи зміниться, але основу техніки прикладного плавання становитиме техніка спортивного плавання. До спортивних способів плавання належать: кроль на грудях, на спині, брас і батерфляй. Батерфляй майже ніколи не використовують у прикладній обстановці, плавання цим способом швидко стомлює. У піонерських таборах, у секціях колективів фізкультури, при підготовці до складання норм нормативів по ЗФП, при готуванні людей до переправ плавом, як звичайно, навчають плавання кролем на грудях і на спині та брасом.

Батерфляй включають до програми навчання плавання у підготовчих групах ДЮСШ (з метою різнобічної плавальної підготовки дітей). При підготовці дорослих людей до складання нормативів по ЗФП, переправ уплав та при транспортуванні потопаючих використовують також спосіб плавання на боці.

Для того, щоб повністю виключити можливість захворювань, травм та нещасних випадків при заняттях плаванням, треба суворо дотримуватися відповідних правил. Викладач повинен завжди пам'ятати про те, що він несе цілковиту відповідальність за безпеку занять плаванням [5, с. 44-67].

Не потрібно забувати, що плавання є одним з найважливіших ланок у системі загартовування і фізичного виховання будь-якої людини. Постійний контакт з водою гартує, є кращим засобом профілактики простудних

захворювань, сприяє вихованню сили волі і фізичної витривалості. Під час плавання створюються прекрасні умови для поліпшення роботи системи органів кровообігу: збільшується кількість кисню, що поглинається всіма органами і тканинами організму, посилюється венозний відтік від ніг, скорочуються майже всі м'язи тіла. Розвиває дихальну і серцево-судинну системи і значною мірою зміцнює весь організм.

Плавання корисно як здоровим, так і хворим людям. Здорові отримують прекрасну загартовування, покращують свої фізичні можливості, а ті, хто страждає різними захворюваннями, знаходять у плаванні і водних процедурах прекрасне дозоване лікувальний засіб. Плавання допомагаєвилікувати такі хвороби, як неврози, неврастенії, пошкодження хребта, наслідки травм і хвороби опорно-рухового апарату, сколіоз. При хворобах обміну речовин, бронхіальній астмі і хронічних запальних захворюваннях системи органів дихання плавання є незамінним засобом оздоровлення.

Плавання збільшує загальну витривалість організму, підвищує імунітет і загальний тонус організму. Сприяє загартовуванню організму, людина стає менше схильний до простудних захворювань. Під час плавання вдосконалюється механізм терморегуляції, поліпшуються імунологічні властивості, підвищується адаптація до різноманітних умов зовнішнього середовища [8, с. 89-104].

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Алабін В.Г. Дослідження засобів і методів початкової спортивної підготовки дітей і підлітків. – М.: ФіС, 1966.
2. Булгакова Н.Ж. Плавання. – М: Фізкультура і спорт, 1984.
3. Васильєв В.С. Навчання дітей плаванню. – М: Фізкультура і спорт, 1989.
4. Волков Л.В. Методика виховання фізичних здібностей учнів. – К.: Радянська школа, 1980.
5. Годик М.А. Спортивная метрология: Учебник для институтов физ. культуры. – М.: Физкультура и спорт, 1998. – 192 с.

6. Дворник Л.С., Хабаров А.А., Евтушенко С.Ф. Использование отягощений на тренировках // Физкультура и спорт. – № 3. – 1999. – С. 4-9.
7. Завацький В.І. Курс лекцій з фізіології: В 2-х частинах: Навчальний посібник. – Рівне: ППФ “Волинські обереги”, 2002.
8. Зверев А.С., Н.П.Гуринова. Як навчити плавати дітей. – К., 1974.
9. Каплинський В.С. Витривалість – важливий показник здоров'я людини // Фізична культура в школі. – 1989. – № 3.
10. Келлер В.С. Система спортивных соревнований и соревновательная деятельность спортсменов // Теория спорта. – К.: Вища школа, 1987. – С. 66-100.
11. Келлер В.С., Платонов В.Н. Теоретико-методические основы подготовки спортсменов. – Львов, 1993. – 270 с.

Олена Хомик

(Київ)

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ У ЗМІ

Однією із особливостей людського соціуму є прагнення до розваг. Втамувавши першочергові потреби, людство вимагає "видовищ". Одним із таких "видовищ" і став професійний спорт, який сьогодні еволюціонував у самодостатній та досить прибутковий вид бізнесу. Спорт у наш час є соціально поширеним явищем, невід'ємною частиною культури та способу життя людини. Активний розвиток спорту в Україні та закордоном актуалізував дослідження його як окремого соціокультурного явища, а також його зв'язки з іншими компонентами суспільства. Зв'язки ж спорту зі ЗМІ мають давнє коріння, саме медіа послуговують основним засобом популяризації професійного спорту. Сьогодні професійний спорт і ЗМІ – це нерозривний тандем: одні регулярно забезпечують інформаційні приводи, інші – доносять інформацію до публіки.

Об'єктом дослідження є взаємодія спорту та ЗМІ. **Предмет дослідження** – стратегія формування позитивного образу професійного спорту, в цілому, та його учасників окремо, у ЗМІ.

Мета дослідження – з'ясувати основні цілі та механізми просування професійного спорту у медіа.

Завдання дослідження полягають у 1) проведенні теоретичного аналізу особливостей функціонування професійного спорту; 2) визначення взаємозв'язків між спортом і ЗМІ; 3) розробці основних механізмів створення позитивного іміджу професійного спорту у ЗМІ.

Перш ніж аналізувати стратегії просування професійного спорту в мас-медіа, варто дати визначення поняттю та розібратися, в чому полягає ключова різниця між професійним, олімпійським та аматорським спортом. Спорт – це організована за певними правилами діяльність людей, що полягає в зіставленні їх фізичних та інтелектуальних здібностей, а також підготовка до цієї діяльності та міжособові стосунки, що виникають в процесі гри. Зазвичай прийнято розділяти усіх тих, хто займається спортом на професіоналів та аматорів. Розподіл відбувається за досить очевидними ознаками: "професіонали" – обирають спорт у якості професії, тоді як для "аматорів" – це лише хобі. Чим же тоді є олімпійський спорт? Згідно Закону України "Про фізичну культуру і спорт", олімпійським спортом називають напрям, що пов'язаний з організацією та проведенням спортивних змагань з олімпійських видів спорту та підготовкою спортсменів до цих змагань [2]. Проте на практиці це поняття набуває більш ширшого значення, коли під олімпійським спортом мають на увазі некомерційні змагання професіоналів. Отже, на основі усього вищесказаного спробуємо дати власне визначення професійному спорту. **Професійний спорт** – це комерціалізована діяльність людей, яка полягає у зіставленні їх фізичних та інтелектуальних здібностей, а також проведення видовищних спортивних заходів на високому організаційному рівні з метою отримання прибутку.

Визначивши професійний спорт як сферу діяльності націлену на отримання прибутку можна віднести його до звичайної бізнес-діяльності. А щоб стати популярнішим, просунути свої товари чи послуги, бізнес використовує рекламу. Чому ж ми, говорячи про спорт, використали термін "популяризація" замість поняття "реклама"? Варто зазначити, що обидва ці методи функціонують у сфері спорту, відрізняються лише випадки їх використання. Реклама – це спеціальна інформація про осіб чи продукцію, що розповсюджується в будь-якій формі та в будь-який спосіб з метою прямого чи опосередкованого одержання прибутку, тоді як популяризація – це, в першу чергу, пропаганда, діяльність, мета якої, зробити що-небудь широко відомим, поширеним [1].

Спорт – це масовий продукт. PR в спорті необхідний для досягнення таких цілей, як позитивний імідж, репутація спортивного клубу, спортсмена або спортивної організації. Тоді як популяризація спорту життєво необхідна будь-якій державі у якості пропаганди фізичної культури та здорового способу життя, крім того, вона сприяє збільшенню потенційної аудиторії спорту професійного. Саме останній фактор і є відповіддю на запитання навіщо популяризувати саме професійний спорт, адже прибутки спортивних клубів і професійних спортсменів напряму залежать від кількості вболівальників, які забезпечують не тільки відвідуваність змагань та рейтинги телепоказів, а й впливають на спонсорські контракти клубів та їх членів. Та коли мова йде про популяризацію спорту в цілому, а не про PR конкретного клубу чи атлета, найбільшу зацікавленість проявляють спортивні об'єднання, такі як професійні ліги чи федерації. Вони є консолідуючими структурами, які поєднують в собі дрібніші структурні одиниці. Їх основне завдання полягає в уніфікації, регламентації та контролі за змаганнями, а також у популяризації того чи іншого виду спорту.

Спробуємо розібратися, які фактори роблять змагання професійних атлетів такими популярними по всьому світу та чому одні види спорту

популярніші за інші. Можна виділити шість основних причин, що впливають на рівень популярності спорту:

- **Видовищність** є одним з основних факторів успіху того чи іншого виду спорту. Як вже зазначалося раніше, спортивний бізнес відноситься до індустрії розваг, де видовищність має ключове значення. Видовищності сприяють великі стадіони та велика кількість спортсменів (саме тому часто командні види спорту популярніші за одиночні). Проте сьогодні значну популярність спорту забезпечує телебачення, а щоб задовольнити потреби телеаудиторії змагання повинні бути телегенічними, масштабними та потужними. Крім того, сьогодні підвищити видовищність спорту можуть нові технології, які допомагають вирішувати спірні моменти, моделювати ситуації тощо.

- **Результати** – це те, заради чого організуються усі спортивні змагання, які покликані виявити слабкіших і сильніших. І в професійному спорті результат стоїть на першому місці. Саме тому, чим кращі результати, тим зазвичай популярніший той чи інший вид спорту.

- **Емоційність** – це той фактор, що сприяє формуванню прихильності індивідуумів до спортивних змагань. Емоції від вболівання за своїх фаворитів, драматизм напружених моментів, неочікувана розв'язка, азарт – усі ці емоції змушують вболівальників прив'язуватися до професійного спорту.

- **Масовість** – фактор, що визначає дійсний рівень популярності того чи іншого виду спорту. Спорт стає по-справжньому популярним тоді, коли звичайні люди не тільки спостерігають за змаганням професіоналів, а й можуть самі долучитись до нього. Тут неабияку роль відіграє доступність спорту: чим менше затрат, як фінансових, так і організаційних, він потребує, тим більше має шансів стати популярним у суспільстві.

- **Зрозумілість** є важливим фактором успіху будь-якого виду спорту. Чим простіші і зрозуміліші правила, тим легше їх досягти та запам'ятати далекій

від спорту людині. Це значить, що заплутані правила не стануть на заваді залученню нових вболівальників.

- **Культурні традиції** є причиною популярності тих чи інших видів спорту в різних регіонах. Вони є визначальними не тільки в контексті історичних вподобань жителів регіону, а й в адаптації нових видів спорту та в просуванні вже існуючих.

Як державні, так і комерційні структури, в тому числі і в спорті, використовують для реклами і пропаганди своїх ідей і призначень ЗМІ, які мають різні механізми впливу на людей та різноманітні способи поширення тих чи інших відомостей.

ЗМІ виражають інтереси суспільства, різних соціальних груп, окремих особистостей. Їх діяльність має важливі суспільні наслідки, так як характер інформації, що адресується аудиторії, визначає її ставлення до дійсності і напрям соціальних дій. Тому, ЗМІ не просто інформують, повідомляють новини, а й пропагують певні ідеї, погляди, вчення, різні програми і тим самим беруть участь у соціальному управлінні. Шляхом формування громадської думки, вироблення певних соціальних установок, формування переконань ЗМІ підштовхують людину до певних вчинків, дій [3].

Медіа в будь-якому суспільстві виконують важливу інформаційну роль, тобто стають своєрідним посередником між журналістом і аудиторією. Причому в процесі функціонування ЗМІ здійснюється двосторонній зв'язок між комунікатором - журналістом, і реципієнтом - аудиторією, де повинні задовольнятися інформаційні запити суспільства. Проте також своєю діяльністю ЗМІ підвищують ступінь популярності продукції, фірми, заходу, особистості і т.д., створюють необхідний імідж [4].

ЗМІ можуть розглядатися як інструмент у здійсненні шести з восьми найбільш важливих видів діяльності в області маркетингу в спорті, а саме: «створення позитивного образу спортивної організації», «досягнення цілей спонсорів у плані їх популяризації», «стимуляція реалізації квитків», «максималізація подання в ЗМІ спортивних заходів, спортсменів та спонсорів»,

«підтримання тісних зв'язків з громадськістю, владою та партнерами» і «розвиток спеціальних просувань»[3, 5].

Преса змінила вигляд всього спорту і різних його видів зокрема. Багато видів стали такими, яким ми їх знаємо сьогодні. Деякі види спорту, наприклад теніс, з традиційно елітарних перетворилися на масові. Змінилася екіпірування, імена гравців спеціально для трансляцій стали наноситися на футболки. З тих пір як почали будувати закриті стадіони, матчі вже рідше переносять або відкладають через дощ, що заважає телевізійній трансляції.

Сучасні мас-медіа покликані популяризувати різні види спорту, формувати ставлення до позитивних аспектів і проблем спорту, пропагувати його ідеали і цінності, забезпечувати фінансування, а також просувати видатних атлетів.

Проаналізувавши симбіотичну діяльність спортивних організацій та ЗМІ, було виділено такі основні технології, що покликані популяризувати спорт за допомогою медіа:

- Інформаційні технології;
- PR-технології;
- Технічні нововведення;

Під інформаційними технологіями у процесі популяризації спорту мається на увазі основний вид діяльності ЗМІ, що полягає в тому, щоб надавати своїй аудиторії інформацію про події, в даному випадку про спортивні змагання. Проте сьогодні індустрія спорту стала проактивним постачальником контенту для усіх видів медіа. Телебачення купує права на телетрансляції змагань, веде репортажі зі спортивних подій в прямому ефірі, газети збирають коментарі спортсменів, тренерів, різноманітних експертів до змагань і після, публікують аналітичні матеріали, інтернет-видання надають можливість передивлятися відеоповтори найяскравіших моментів спортивних змагань, публікують оперативні, як спортивні, так і навколоспортивні, новини – вся ця величезна частка контенту у сучасному інформаційному просторі не може

пройти повз споживачів медіапродукту і не залишити свій слід в їхній свідомості.

Крім трансляції змагань та інформаційного забезпечення, ЗМІ також відіграють певну просвітницьку роль, забезпечуючи роз'яснення правил змагань та популяризацію неприбуткових видів спорту чи змагань людей з певними вадами. Така діяльність може бути віднесена не тільки до інформативних технологій, а й до рекламних.

PR-технології не є по своїй суті частиною діяльності медіа, проте ЗМІ зазвичай є їх учасником, виступаючи ретранслятором певного рекламного повідомлення. PR-технології у спорті зазвичай використовують прес-служби спортивних клубів чи організацій, аби не тільки напряму розмістити рекламу в пресі, а й для того, аби впливати на ЗМІ опосередковано. Основне завдання прес-служб спортивних організацій полягає у правильному налагодженні співпраці з медіа, підігрівання їх інтересу до організації і її членів, створення інформаційних приводів, сприяння комунікації спортсменів і тренерів з пресою задля забезпечення постійної присутності членів організації в інформаційному просторі. Все це допомагає не тільки рекламувати окремий спортивний клуб чи організацію, а й сприяє популяризації спорту в цілому.

Ще одним не менш важливим успіхом професійного спорту є технічний прогрес, який дозволив підняти індустрію на новий щабель. Технічні нововведення дозволяють робити прямі трансляції змагань, надаючи глядачу можливість повністю «окунутися» в атмосферу протистояння, залишаючись вдома. Крім того, сучасні технології дозволяють у прямому ефірі використовувати моделювання та повтори, що надають ще більшої видовищності змаганням. Розвиток інтернету також має неабияке значення для популяризації спорту. Тепер онлайн-видання дають можливість не тільки споживати контент, а й можливість відчутти себе частиною спільноти. У більшості спортивних видань є форуми, де вболівальники групуються за своїми вподобаннями та інтересами. Це дає їм відчуття приналежності до спільноти та дозволяє асоціювати себе з певним видом спорту. Саме такі активні

вболівальники перебирають на себе функції популяризації спорту, а ЗМІ у цьому випадку стають лише майданчиком для цього.

Загалом, взаємодія спорту із засобами масової інформації визначила початок нової ери в його історії. Зрозуміло, що спортивні змагання як ігри, що засновані на стародавніх ритуалах, були відомі в усіх куточках Землі ще з давніх часів. Та й не мас-медіа, варто відзначити, поклали початок поширенню різних видів спорту по всьому світу. Однак саме з подачі нових засобів масової комунікації (спочатку преси, пізніше радіо, телебачення, інтернет) з'явилася нова концепція спорту не тільки як комплексу фізичних вправ, спрямованих на зміцнення здоров'я, але і як видовища.

Засоби масової інформації перетворили спорт в світову розважальну індустрію, до якої залучено мільйони людей по всьому світу: атлети, вболівальники, функціонери, журналісти, – усі вони працюють у складній симбіотичній системі задля популяризації професійного спорту, що допоможе збільшувати прибутки, як спортивних організацій, так і засобів масової інформації.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вільна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.
2. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>.
3. Менеджмент и маркетинг в спорте: Краткий словарь-справочник / Авторы-составители М.И. Золотов, В.В.Кузин, М.Е. Кутепов. – М.: Союз менеджеров СССР (Моск. отдел), Школа спортивного бизнеса ГЦОЛИФК, 1991. – 112 с.
4. Спорт и образ жизни / Сб. статей. – М.: Физкультура и спорт, 1979. – 278 с.
5. Степанова О.Н. Маркетинг в сфере физической культуры и спорта / О.Н. Степанова. – М.: Советский спорт, 2003. – 256 с.

*Науковий керівник – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
Андрійчук Микола Тарасович*

Світлана Чернишева

Марина Супрун

(Ірпінь)

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В ЖИТТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

На сучасному етапі розвитку країни в умовах якісного перетворення всіх сторін життя суспільства зростають вимоги до фізичної підготовленості наших співгромадян, необхідної для успішної їхньої трудової діяльності.

Перед вищою школою стоїть задача корінного і всебічного поліпшення професійної підготовки і фізичного виховання майбутніх фахівців.

У нових умовах підвищується соціальна значимість фізичного виховання у формуванні всебічно і гармонійно розвиненої особистості випускника вузів з високим ступенем готовності до соціально-професійної діяльності.

Рівень культури людини виявляється в її умінні раціонально, повною мірою, використовувати вільний час. Від того як він використовується, залежить не тільки успіх у трудовій діяльності, навчанні і загальному розвитку, але і саме здоров'я людини, повнота її життєдіяльності. Фізична культура і спорт тут займають важливе місце. Тому що фізична культура – це здоров'я.

В даний час з'явився цілий ряд професій, для яких характерним є обмеження рухів. Рухова гіпокінезія є причиною порушень фізіологічних ритмів в організмі. Слід зазначити, що одночасно з тривалим обмеженням рухів, зросла схильність людини до різноманітних стресових факторів. Вчені в галузі фізіології вважають, що цьому може протистояти заняття фізичною культурою і спортом. Ніякі ліки не можуть замінити надлишкове нагромадження структурно-енергетичних потенціалів, що виникають при руховій активності. Кожна людина повинна усвідомлювати першорядну необхідність руху.

Однак, як думає І.І. Брехман (і багато дослідників в галузі фізичної культури і здоров'я), є всі підстави припускати, що здебільшого люди не знають щирого значення руху. Багато хто думає, що це важливо головним чином для

гарної постави і красивої мускулатури; про здоров'я думають найменше і зовсім мало знають про роль визначеного обсягу рухової активності.

Цей недолік у знаннях торкається сфери загальної культури людини. Важливо пояснити, що недолік руху необхідно компенсувати свідомими заняттями спортом. В університетах, клубах, секціях на заняттях фізичною культурою інформація повинна надаватися не у вигляді дешевої пропаганди «спорт – це добре», а з поясненням у доступній формі фізіологічної ролі руху.

Сутність використання спорту полягає в підвищенні енергетики організму, що є передумовою до підвищення адаптації організму до навколишнього середовища.

Фізичним вихованням у вузах охоплені практично всі студенти, оскільки цей вік людини найбільш сприятливий для розвитку й удосконалювання фізичних можливостей організму.

Фізична культура і спорт у навчально-виховному процесі вузів виступають як засіб соціального становлення майбутніх фахівців, як засіб активного розвитку їхніх індивідуальних і професійно значимих якостей, як засіб виховання в дусі колективізму і взаємодопомоги, з почуттям відповідальності і гордості за свій колектив, країну, як засіб досягнення фізичної досконалості.

Фізичне виховання і спорт у вузі сприяють підготовці майбутніх фахівців до високопродуктивної праці, протидіяти негативним факторам, що впливають на здоров'я і навчання у вузі, умінню самостійно використовувати засоби фізичної культури в праці і відпочинку, формувати загальну і професійну культуру здорового способу життя і т.д.

Нашій країні необхідні високоосвічені фахівці, виховані і свідомі, здатні до активної діяльності в різних галузях суспільного і державного життя, у науці, на виробництві.

Фізичне здоров'я – найважливіша складова частина будь-якого нашого успіху.

Правильна фізична освіта повинна підготувати кожну людину так, щоб вона не боялась жодної роботи, напруження сил, що сприятимуть набуттю фізичної самостійності. Вона повинна сприяти засвоєнню кожною окремою особою тих навичок, які виявляться для неї найкориснішими.

Таким чином, фізична освіта являє собою засвоєння людиною в процесі спеціального навчання системи раціональних способів керування своїми рухами, необхідного в житті фонду рухових умінь, навичок і пов'язаних з ними знань. Ця сторона фізичного виховання має першорядне значення для раціонального використання людиною своїх рухових можливостей у життєдіяльності.

Другою стороною фізичного виховання є цілеспрямований вплив на комплекс природних властивостей організму, що належить до фізичних якостей людини. З допомогою фізичних вправ і інших засобів фізичного виховання можна в певному діапазоні змінювати функціональний стан організму, що веде до прогресивних адаптаційних змін у ньому. Впливаючи таким чином на фізичні якості, при певних умовах досягають суттєвої зміни рівня і спрямованості їх розвитку. Це виражається в прогресуванні тих або інших рухових здібностей (силових, швидкісних та ін.), підвищенні загального рівня працездатності, зміцненні здоров'я, поліпшенні будови тіла.

Одночасно, слід зауважити, що оскільки фізичний розвиток обумовлений природними задатками, які передаються за спадковістю, можливості виховання не безмежні. Вони визначаються вродженими здібностями, тому кожен може досягти лише обумовленого ними результату. Виходячи з вищезазначеного, можна стверджувати, що мета фізичного виховання полягає в тому, щоб кожна людина засвоїла доступний їй зміст і обсяг фізичної культури. Будучи тісно взаємопов'язаними, фізична освіта і виховання фізичних якостей ніколи не зводяться одне до одного і по-різному співвідносяться на різних етапах фізичного виховання. В раціонально організованій практиці фізичного виховання ці сторони завжди поєднуються з іншими сторонами загальної

системи виховання. При цьому фізичне виховання набуває значення одного з основних факторів всебічного розвитку особистості.

Насправді, процес фізичного виховання характеризується, крім іншого, такими особливостями:

- по-перше, це добре продуманий, спроектований, завчасно підготовлений процес вчителя (викладача), який передбачає активну діяльність, засоби, методи і форми навчання, адекватні поставленим завданням;

- по-друге, це процес свідомої й активної участі учнів (студентів) у вирішенні поставлених завдань шляхом виконання фізичних вправ, формування навичок, удосконалення фізичних якостей, придбання знань. При цьому цей процес базується на фізіологічних, психологічних, загально-педагогічних закономірностях. Більше того, на певному рівні цей процес стає творчим, торкається інтелектуальної сфери учнів;

- по-третє, фізичне виховання пов'язане з подоланням труднощів, що вимагають і сприяють розвитку моральних і волевих якостей.

Таким чином, у світі спостерігається стійка тенденція підвищення соціальної ролі фізичної культури і спорту. Величезний соціальний потенціал фізичної культури і спорту необхідно повною мірою використовувати на благо процвітання України.

Навчальні заняття (обов'язкові і факультативні) – основна форма фізичного виховання у вищих навчальних закладах. Самостійні заняття дозволяють збільшити загальний час занять фізичними вправами й у сукупності з навчальними забезпечують оптимальну безперервність і ефективність фізичного виховання.

Фізична культура і спорт у вузі виступає як невід'ємна частина здорового засобу життя студентів.

Очевидною є величезна роль, яку відіграє фізкультура, спорт і фізичне виховання у людському житті, житті суспільства, ширше – цілої країни. Але продовження тієї лінії, яку провадив у фізичній культурі та її застосуванні у суспільному житті Радянський Союз, може бути згубним для України. Нам

давно вже необхідно перейти до загальносвітових стандартів, робити фізкультуру демократичною, загальноприйнятною, пропагувати здоровий спосіб життя. Для освітніх закладів це насамперед виявляється у необхідності зробити образ фізичного виховання привабливим, позитивним для учнів, змусити їх займатися своєю фізичною культурою «мирним» шляхом. Ані примусова медицина і охорона здоров'я, ані примусова фізична культура не є прийнятними для незалежної країни. Це в жодному разі не є заклик до скасування обов'язкового предмету «фізична культура» у системі середньої та вищої освіти. Необхідний особистий підхід, демократичні і педагогічні методи роботи з учнями. І останнє – фізичне виховання не повинне проходити без урахування реального стану здоров'я конкретної людини, інакше воно може зашкодити її фізичному та психічному здоров'ю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України "Про фізичну культуру і спорт".
2. Должиков И.И. Учитель работает по своей системе / И.И. Должиков // Физическая культура в школе. – М, 1993. – № 5. – С.10.
3. Ільницький В.І. Фізичне виховання у навчальних закладах / В.І. Ільницький, Є.А. Ясінський. – Тернопіль, 2000.
4. Шиян Б. Теорія і методика фізичного виховання / Б. Шиян. – К., 2000. – Ч.1.
5. Аршавський І.А. Фізіологічні механізми і закономірності індивідуального розвитку / І.А. Аршавський. – М: Наука, 1982. – 270 с.

*Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, професор
Терещенко Валерій Іванович*

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

*Валентина Березняк
(Ніжин)*

**ДІАЛЕКТНА МІКРОСИСТЕМА м. КОРЮКІВКИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ В СКЛАДІ СХІДНОПОЛІСЬКОЇ МАКРОСИСТЕМИ**

Дослідження говірок української мови – багате джерело етнографічних та історичних відомостей про явища й особливості традиційної матеріальної та духовної культури народу, його історичні зв'язки з іншими сусідніми та несусідніми народами. Діалектні особливості на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях є результатом мінливих процесів їх внутрішнього впорядкування. Але вся система значень слів, будова місцевих понять про предмети та явища дійсності й відповідні їх найменування у говірках зумовлені у своїй сукупності та реалізації всім тим, що характерне для побуту, занять, духовного світу нашого народу протягом його історії. Можна сказати, що сьогодні утвердився погляд на діалектну мову як на окрему форму буття мови із притаманною їй складною варіативною структурою та окремим функціональним полем.

Лексика східнополіських говірок має свої місцеві відмінності. Це стосується й говірки м. Корюківки Чернігівської області, якій характерні вузько локальні діалектизми, своєрідні за лексичним значенням.

Районний центр Корюківку засновано 1657 року переселенцями з Правобережної України, серед яких був козак Омелян Карука (звідки й назва). Перші жителі – козаки й кріпаки – займалися кустарними промислами: майстрували вироби з дерева, гнали дьоготь, виготовляли поташ та ін.

У роки Великої Вітчизняної війни в Корюківці організовано підпільний райком, пізніше обком партії. Звідси розпочинало свої дії партизанське з'єднання О.Ф. Федорова. Гітлерівці розстріляли сім тисяч жителів міста, а в березні 1943 року повністю спалили його.

З 1958 року Корюківка є населеним пунктом районного підпорядкування. Тут відкрито фабрику господарських виробів, технічного паперу, меблеву фабрику [1, с. 348].

Говірки м. Корюківки входять до складу східнополіських, які межують з південно-білоруськими та південно-західними російськими говірками. Вони є цікавими з лінгвістичної точки зору. Якщо східнослов'янські говірки певною мірою вивчали Т. Назарова, Ф. Жилко, О. Курило, С. Бевзенко, П. Лисенко, В. Куриленко, В. Бережняк, О. Холод'юн, то діалектне мовлення Корюківщини лишилося поза увагою дослідників.

Лексичний склад конкретної говірки дає уявлення про способи називання реалій, відображення в назвах тонких видозмін мислення мовця в процесі називання.

Характерною особливістю лексики корюківської говірки є те, що значна частина діалектизмів уживаються мовцями, які є корінними жителями міста, а частина – мовцями, які є вихідцями з сіл Корюківського району і проживають на території міста протягом довгого часу. У свою чергу останні діалектизми вжилися в мовну практику інших носіїв говірки, тому й варто розглядати ці назви як складову частину лексичного рівня.

Уживання вузьколокальних діалектизмів охопило різні сфери діяльності людини, тобто вони детермінують різні за своїм значенням номінації:

к'ехлик 'глиняний кухоль для пиття';

вер'ейка 'корзина середніх розмірів для господарських потреб';

каш'уля 'велика лозяна корзина з ручками по боках';

барк'ан 'дерев'яна огорожа навколо будівлі';

с'інци 'вхідна кімната в селянській хаті';

палав'ік 'килимова доріжка';

захал'од 'страва з м'яса або риби, яка заливається гарячим бульйоном, згодом застигає';

халад'еу 'страва із зеленої цибулі, яєць, ковбаси, яка заливається сироваткою';

квасал'яники 'картопляні млинці, начинені потовченою квасолею з маком';

калин'яники 'картопляники з начинкою калини та маку';

вереб'ей 'горобець';

бук'ас 'маленька річкова рибка';

вес'елка 'лелека';

лисап'ета 'двоколісний засіб пересування – велосипед';

рекеза́ 'неслухняна дитина';

ши́тік 'шкіряний ремінь';

сіркó 'вовк';

грибне́ 'холодний суп, який готують з грибів, м'яса, консерви, томату' та ін.

Серед лексичних діалектизмів, крім вузьколокальних, варто виділити русизми. Носії говірки використовують повністю запозичені русизми:

во́здух 'невидима газоподібна речовина (головним чином із суміші азоту й кисню), яка оточує земну кулю і якою дихають люди, тварини';

цвіто́к 'квітка';

о́чередь 1) 'певна послідовність, порядок у діях, русі, прямуванні, слідуванні кого -, чого -, чого-небудь'; 2) 'група людей, які стали один за одним для одержання або здійснення чого-небудь';

же́нщина 1) 'особа жіночої статі'; 2) 'доросла особа жіночої статі'; паралельно вживається лексема *жу́бка*;

абіза́тельно 'беззастережно треба дотримуватися, не можна нехтувати';

знару́жи 1) 'із зовнішнього боку'; 2) 'на зовнішній вигляд'; 3) 'за межами чого-небудь';

карто́шка 1) 'однолітня трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль'; 2) 'бульби цієї рослини, що вживаються як їжа і як корм для тварин' та ін.

Крім повністю запозичених, у мовленні корюківчан уживаються трансформовані русизми:

ніззя́ ‘нема умови, можливості для здійснення чого-небудь’;

строк ‘установлення, визначення для кого-, чого-небудь; певного відрізка часу’; у даній лексемі спостерігається фонетичне явище епентези, тобто поява звука [т];

вабще́то 1) ‘у загальному, стосовного до всього’; 2) ‘за будь-яких умов, у всіх випадках’; 3) ‘в цілому без вирізнення частин, подробиць’;

желе́зо 1) ‘проста речовина хімічного елемента феруму; блискучий, сріблястий пластичний метал’; 2) ‘залізні вироби, конструкції, сукупність залізних крутенів, машин та ін.’; поряд з цією лексемою спостерігається вживання назви *залізо*;

разгава́рювать 1) ‘усно обмінюватися думками, вести розмову, бесіду з ким-небудь’; 2) ‘мати здатність, уміти говорити, висловлювати свої думки, почуття’; у цьому ж значенні зафіксовано лексеми *гамоніть*, *гаваріть*;

нара́вителься, *нра́вителься* ‘викликати симпатію, прихильність до кого-небудь; справляти на когось приємне враження’; у корюківській говірці перша форма зазнала впливу фонетичного явища епентези;

адарва́ть ‘тягнути, смикаючи, відділити, відокремити частину від цілого або щось прикріплене, приклеєне тощо’ та ін.

Отже, більшість лексем мають суто локальне значення й водночас відбивають світогляд носіїв говірки. Уживання русизмів говорить про давні зв'язки України з Росією: близьке сусідство, торгівельні стосунки, Україна входила до складу СРСР. Усе це сприяло проникненню русизмів в українську мову та входженню в мовну практику українців.

Мікросистема говірки м. Корюківки має свої особливості на фонетичному рівні. Найбільш поширеним фонетичним явищем є процес переходу фонем /о/ /в/ /а/ в ненаголошеній позиції. Він виникає під впливом білоруської мови. Як уважає Ю. Виноградський, на досліджуваній території акання почало з'являтися з XVIII ст. [2, с. 47].

У сучасній системі вокалізму Корюківщини поряд з іншими голосними вживаються дифтонги, що є характерною рисою північної діалектної групи і не

притаманною іншим діалектам. Відповідно до етимологічного о в так званих нових закритих складах у наголошеній позиції виступають дифтонги [уо], [уи], [уі]: [куон], [стуил], [муост], [нуіж], [нуиж]. Наголошений етимологічний е в новозакритих складах перед твердими приголосними заступається дифтонгами [уо], [уе], [уи], [уі] або монофтонгами [у], [ỳ], [і], перед якими виступає м'який приголосний, а перед наступним колишнім м'яким приголосним, після якого занепасть, – дифтонгом [іе]: [сієнци], [лієсница], [діед]. У ненаголошеній позиції зберігається [е]: [надметат], [нóпел]. Як наслідок занепаду дифтонгів уживаються монофтонги: [вин], [стил], [кин], [кит], [нич].

Відповідно до давнього ятя у наголошеній позиції виступає дифтонг [іе]: [чалавієк], [расцвієў].

Фонема / и / в ненаголошеній позиції реалізується в звуках [и^е], [е]: [ви^еребі́], [ни^ересá], [гри^ебешо́к], [гребешо́к].

Фонема / у / заступає етимологічний і : [гуро́к].

Зафіксовано відсутність двофонемної структури з ненаголошеним особовим закінченням, де відповідно до давнього ятя виступає [е]: [рóбет], [ку́пет] [3, с. 120].

У системі консонантизму корюківська говірка характеризується такими особливостями: фонема / ф / реалізується у звуках [х], [хв]: [кóхта], [хварту́х], [хвóртачка]; наявне чергування зубних приголосних з шиплячими, зокрема [дж] заступається звуком [ж]: [хажу́], [дз], [дз] - [з], [з]: [кукуру́за]; спостерігається ствердіння [р'], [ц]: [ву́лица], [бураки́]; після префіксів, які закінчуються на голосний, відбувається втрата середньоязикового [j]: [пришли́], [зашли́]; дзвінкі приголосні в кінці слів та перед глухими зберігають дзвінку вимову: [колóдез], [гóрад], [гриб].

Крім того, в говірці мають місце й інші фонетичні процеси: дисиміляція [какл'эта], [кал'ідор], [лабалатор'іја]; асиміляція [хавáјец:а], [с:áпат]; гіперизми [паўна́чи^е], [паўтарá], [пудні́суват]; протеза [ірва́т], [ізм'ір'áт], [ју́лица].

Отже, корюківській говірці властивий широкий спектр фонетичних процесів, які мають стійкий або спорадичний характер і відбулися під впливом суміжних мов – російської та білоруської.

Морфологічна будова говірки має значно менше особливостей, ніж фонетична та лексична. Спостерігаються типові для північної діалектної групи відмінності: у давальному відмінку однини в іменниках чоловічого роду закінчення -у: [п^ап^у], [к^ан[’]у], [д^убу], [хл^оп^цу]; в орудному відмінку однини іменники І відміни мають закінчення -ою, яке може під впливом аналогії або внаслідок процесу акання заступатися закінченням -аю: [душ^об^ю], [земл[’]о^ю], [саб[’]а^ка^ю]; у називному відмінку множини іменників розповсюджене закінчення -и: [гр^уши], [м^іши], [н[’]і^мци]; поширені вказівні займенники [с^еје], [с[’]а^{ја}],[сеї]; спостерігається часте вживання дієслівного суфікса -ава-: [таргав[’]т[’]], [купав[’]т[’]], [танцав[’]т[’]] [4, с. 175].

Щодо синтаксичних особливостей, то слід відмітити, що носії говірки використовують у своєму мовленні конструкції зі сполучниками дак, дек, дик, да, дай, ну, шо, шоб, к, ік: *пашлаб пагулять, дик мати не пускає; зайнялась побілкою к насті*. Зафіксовано поєднання простих синтаксичних структур зі складними. При організації складних структур чиста підрядність трапляється рідко. Вона переважно поєднується із сурядними конструкціями. Для підвищення експресивності тексту застосовують інверсійний порядок слів.

Таким чином, корюківська говірка має свої особливості на різних мовних рівнях, які, з одного боку, вирізняють її з-поміж інших діалектних систем, а з іншого – вказують на приналежність до східнополіського діалекту північно-українського наріччя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / [за ред. А.В. Кудрицького]. – К., 1990. – 1006 с.
2. Виноградський Ю.С. Про деякі фонетичні особливості менських і сосницьких говірок на Чернігівщині в пам’ятках XVII – XVIII ст. /

- Ю.С. Виноградський // Українська діалектологія і ономастика / [ред. кол.: К.К. Цілуйко, Ф.Т. Жилко та ін.]. – К., 1964. – С. 46-49.
3. Бережняк В.М. Визначні українські діалектологи / В.М.Бережняк. – Ніжин, 2007. – 205 с.
4. Жилко Ф. Т. Перехідні говірки від української до білоруської мови в північно-західних районах Чернігівщини / Ф. Т. Жилко // Діалектологічний бюлетень. – 1953. – Вип. 4.

Альона Зінченко

(Київ)

СТАРΟΣЛОВ'ЯНІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Останні двадцять років символізували для України відродження державної соборності, здійснення давньої мрії нашого народу про незалежне й щасливе життя. Українці стали будувати самостійну державу, а отже, і відновлювати історичну пам'ять, без якої нація не може повнокровно розвиватися, впевнено дивитися в майбутнє.

Актуальність дослідження визначається необхідністю подальшої розробки питань, пов'язаних із процесом архаїзації лексики, потребою створення тематичної та структурно-семантичної класифікації застарілих слів.

Мета роботи – вивчення особливостей застарілої лексики зі стилістичного погляду.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких основних **завдань:**

- виявити старослов'янізми в досліджуваних текстах;
- дослідити особливості використання застарілої лексики в художніх текстах;
- встановити стилістичну роль старослов'янської лексики в розглянутих творах.

Об'єктом дослідження є старослов'янськи в українській літературній мові (на прикладі літописного оповідання „Слово о полку Ігоревім”, творів Т.Г.Шевченка), а його **предметом** – семантичне, граматичне та стилістичне значення старослов'янської лексики в текстах художніх творів.

1. Поняття застарілої лексики

Застарілі слова – слова, які є невживаними у сучасній лексиці (волока, сестринець) або ж такими, що використовуються рідко, задля підкреслення чи увиразнення того, про що йдеться (брань, принагідний). Тобто це слова та словосполучення, які належать до пасивної лексики.

Науковці розглядають три основні різновиди застарілої лексики: архаїзми, історизми та старослов'янськи.

За етимологічним словником української мови, **архаїзми** – (грец. *archaios* – старий, давній) застарілі слова, сполучення слів, морфологічні форми слів і синтаксичні конструкції на позначення тих явищ, реалій, предметів, які вже застаріли [1].

Іншими словами, архаїзми становлять пережиток минулого і використовуються лише з певною стилістичною, функціонально-виражальною метою. Останні дуже часто використовуються поетами, авторами та іншими митцями, оскільки вони додають мові пишності, звеличеності або ж навпаки, підкресленої заниженості, як-от слова **вольний, глас, пійт, вражий, ректи** і т.д.

Крім архаїзмів, розрізняють ще **історизми** – слова застарілі або ті, що старіють, які перейшли чи переходять до пасивної лексики через дуже обмежене використання їх у мові у зв'язку з припиненням існування предметів, явищ, понять, які вони позначають [1].

Історизми зазвичай використовуються як стилістичні елементи, які відтворюють історичний відтінок якоїсь певної доби. Останні найчастіше зустрічаються в історичній, навчальній, або ж художній літературі. Наприклад, слова **раб, плебей, холоп, цар, писар, князь, фрейліна, меч, крамола, жупан, очіпок** вже практично вийшли з ужитку; так само як і специфічні терміни та

абревіатури, котрі притаманні лише певній добі або періоду: НЕП, жданівщина, продподаток, комнезами і т.д.

Особливу групу архаїзмів становлять *старослов'янізми* (церковнослов'янізми) – лексичні, фразеологічні або фонетичні запозичення зі старослов'янської мови: *...як бувало во дні они возвістили свій Божий глас, Німим отверзуться уста...* (Т. Шевченко) [2, с. 411].

2. Старослов'янізми

Старослов'янізмами називаються слова, запозичені зі старослов'янської мови, що є найдавнішою формою слов'янського книжного мовлення, запровадженого в IX столітті Кирилом та Мефодієм з метою зробити зрозумілими всім слов'янам переклади текстів грецьких книг. Цю мову називають іще давньоболгарською, тому що в основу її був покладений солунський діалект болгарської мови [2, с. 640]. А оскільки розроблялася вона з метою перекладу книг релігійного змісту, її ще називають церковнослов'янською, а слова, запозичені з неї – церковнослов'янізмами або слов'янізмами.

У лексичному складі слов'янських мов старослов'янізми посідають особливе становище, з одного боку, співвідносячись за певними ознаками з архаїзмами та варваризмами, але, з іншого боку, не збігаючись із ними цілком. З архаїзмами церковнослов'янізми споріднює те, що значна частина їх застаріла й перейшла до пасивного лексичного запасу мови, отримавши синонімічні відповідники з активно діючої лексики [3, с. 285].

Не можуть бути ототожненими церковнослов'янізми з варваризмами, хоча формально ті й інші належать до слів іншомовного походження. Якщо варваризм сприймається як чужомовне вкраплення в національну мову, то слов'янізм не викликає враження чужомовної стихії насамперед тому, що слов'янізми були й залишаються більш-менш зрозумілими всім носіям слов'янських мов.

У літературі XVIII-XIX століть старослов'янізми найчастіше використовувалися з метою надання мові урочистого, піднесеного звучання,

яке старослов'янізмам забезпечувало, з одного боку, їхнє церковне, а отже, „високе” в емоційному і смисловому відношенні забарвлення, з іншого боку – архаїзованість їхнього звучання, яка створювала більш-менш різкий контраст між ними та їхніми відповідниками в побутовому мовленні [4].

Розглянемо детальніше старослов'янізми на прикладі творчості Т.Г.Шевченка та визначній пам'ятці української писемності - „Слово о полку Ігоревім”.

Наведемо приклад вживання старослов'янізмів із метою надання мові урочистого, піднесеного звучання:

Все упованіє моє
На тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє твоє,
Все упованіє моє
На тебе, мати, возлагаю.

(Т.Шевченко „Марія”) [5, с. 827].

Семантико-стилістичні властивості старослов'янізмів полягають у тому, що деякі з них до цього часу утримують свою стилістичну віднесеність – книжні слова й абстрактні значення є засобом створення урочистості або іронічно-сатиричного забарвлення, наприклад: Подякував панотець за доброчинність і пішов із дому (М.Свидницький); Благословенне слово, що гартує (Леся Українка); Од молдаванина до фіна На всіх язиках все мовчить, бо благоденствує (Т.Шевченко).

У художньому творі старослов'янізми можуть використовуватись із протилежною метою – створення комічного ефекту. В українській літературі одним із перших до старослов'янізмів у цій їх функції звернувся І.Котляревський: „Що ти тут, старосто мій, – тее-то, як його – розглагольствуєш з пришельцем?” (мова Возного з „Наталки Полтавки”).

Особливою стилістичною категорією є церковнослов'янізми в текстах, що імітують стиль Біблії. У цій функції вони називаються *біблеїзмами*. При зверненні до Біблії, яка відома переважно в церковнослов'янському перекладі,

у поезії використовували церковнослов'янізми. Лексика в таких творах збігається з передачею певних біблійних образів, особливо тих образних виразів східного походження, які відрізнялися від образної системи європейської поезії. Характерною формою поезії, насиченої біблеїзмами, були так звані „оди духовні”, які представляли собою переробку псалмів.

Біблеїзми досить часто трапляються у віршах Т.Шевченка, пов'язаних тією чи іншою мірою з біблійною тематикою або образами:

Трудящим людям, всеблагий,
На їх окраденій землі
Свою ти силу ниспошли.
Злоначинающих спини,
У пута кутії не куй,
В склепи глибокі не муруй.
А доброзичдущим рукам
І покажи, і поможи,
Святую силу ниспошли.
А всім нам вкупі на землі
Єдиньомисліє подай
І братолюбіє пошли.
Т.Шевченко, „Молитва” [5, с. 864].

Старослов'янізми в уривках твору „Царі” виступають у функції стилістичного засобу, який надає висловлюваній думці зниженого, іронічного або сатиричного забарвлення. Це досягається поєднанням старослов'янізмів зі звичайними побутовими словами: „хотілося б зогнать оскому на коронованих главах, на тих помазаниках божих” (зогнать – преф. зо-, зак. -ать, оскома – у знач. -злість, проблема, збіг приг. -ск-, коронованих – неповног. звукоспол. -ро-, главах – збіг пригол. гл-, помазаниках – у знач. підлабузбузники, помилувані), „ту вінценосную громаду покажем спереду і ззаду” (вінценосную – компоненти складних слів – вінце...носную, зак. -ую, громада – збіг пригол. гр-, покажем – слово зак. на -ем).

Детальніше розглянемо поему „Слово о полку Ігоревім” ритмічного перекладу Леоніда Махновця [6].

Найяскравіше відображається в мові „Слова..” лексика і фразеологія військового побуту й озброєння: крамола (**звукосполучення -ола**), забрало (**звукоспол. -ало**), ратище (**фонетичні ч - щ (рать)**), сайдаки (**запозичення зі старосл. мови**: стяги, труби, списи, шаблі, бунчуки, харалужні, полки, сріберні (**компоненти скл. Слів**), шолом (**звукоспол. -оло-**); назви звань, посад та кличів: буй-тур, яр-тур, бояри, топчаки, князь, вої, дружина, ратаї – **запозич. зі старост. мови**. Використовуються і церковнослов’янізми, особливо тоді, коли в руській мові немає слова для позначення певного поняття: поряд із прикметником хоробрий уживається його церковнослов’янський відповідник храбрый: храбрія плькы, храбрія русичи, храбрія сердца, храбрая дружина. Однак повноголосні форми все ж переважають: ворон, голова, дорога, болота, ворота, сороки і под. Автор послідовно дотримується старослов’янської традиції уживання глухих голосних після плавних приголосних: волк, полки і под.

З військово-дружинним побутом поєднується термінологія землеробського побуту: „снопи стелять головами, молотять чепа харалужними”; „по Руській землі рідко ратаї ратаї гейкали”. Слід виділити такі ознаки старослов’янізмів, що є в цих словах: **1) закінчення дієслів: -ять: молотять, стелять; 2) компоненти складних слів: гей: гейкали.**

Дуже часто величається і прославляється Руська земля: „О Руськая земле, уже за горами єси!” (**-єси – церковнослов’янізм**). За досить простими фразами автор у прихованому контексті оспівує воїнів, які загинули як герої, захищаючи рідну землю: „полягли за землю Руськую” (**полягли – префікс по- (словотворча ознака)**).

У поемі також згадано гідроніми (назви рік, морів), на яких відбувалися ті чи інші події. Вони оспівані як учасники чи очевидці історичних битв: „синій Дін” (**старослов. назва Дін - Дон**), „бистра ріка Каяла” (**бистра – суфікс прикм. -стр- ; ріка – річка суфікс -ч-**), „Чорне море”, „буйний Дунай”

(суфікс **-н(ий)**), „О Дніпре-Славутичу!”, „малий Донець” (**малий – закінчення -ий**), „по Сулі городи ділили”.

У досліджуваних текстах виявлено великий пласт аналізованої лексики: архаїзми, історизми та старослов'янізми. Найбільше було знайдено та проаналізовано старослов'янізмів у творах Т.Г. Шевченка та писемній пам'ятці «Слово о полку Ігоревім», що свідчить про потребу створення тематичної та структурно-семантичної класифікації застарілих слів, зокрема старослов'янізмів. У матеріалі дослідження такі лексичні одиниці використані з метою показати їх стилістичні, граматичні та семантичні властивості. Стилiстична роль полягає у тому, що певні старослов'янiзми є вживаними i сьогодні: їх використовують аби додати лексиці більшого піднесення або іронічно-сатиричного відтінку. Таким чином, ми встановили роль старослов'янської лексики в розглянутих творах.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Етимологічний словник української мови. В семи томах. – К., 1982-1989. – Т.1-3.
2. Плющ М.Я. Сучасна українська літературна мова: підручник / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Трипас та ін. / За ред. М.Я. Плющ. – К.: Вища школа, 1994. – 414 с..
3. Томашевський Б. В. Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови / Б. В. Томашевський/ – Ч. 1. – К., 1959; Ч. 2. – К., 1961.
4. Станівський М. Ф. Старослов'янська мова / М. Ф. Станівський. – К., 1983. – 262с.
5. Шевченко Т.Г. Кобзар / Т.Г. Шевченко. – Донецьк: ТОВ ВКФ „БАО”, 2007. – 960 с.
6. Слово о полку Ігоревім : давньоруський текст і ритмічний переклад / [упорядкув., ст., пер. і прим. Леонід Махновець]. – К.: Рад.школа, 1986. – 309 с.

Науковий керівник – доцент Сегол Радміла Ігорівна.

Наталія Качкалда

(Черкаси)

МОТИВАЦІЯ ПСЕВДОНІМІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Практика псевдонімів почалася з давніх часів у культурах різних народів, принаймні користувалися псевдонімами вже давньогрецькі письменники. Це потрібно було для того, щоб автор міг приховати своє справжнє ім'я, коли йому це з тих чи тих причин ставало потрібно. Псевдоніми молодші від антропонімів, бо в невеликих людських колективах (родах, малих племенах) важко, а то й неможливо сховатися за новим, прибраним іменем. Ім'я особі здебільшого дають інші люди, а псевдоніми самі собі «привласнюють» [3, с. 33]. Специфіка псевдоніма полягає насамперед у його особливому призначенні. Основною причиною, що спонукає людину тимчасово чи назавжди брати нове ім'я (не те, з яким її знають у суспільстві) є прагнення особи уникнути відповідальності за свої вчинки та висловлені думки, конкретно сховатися за псевдонім від переслідувачів, ворогів, правосуддя [Там само].

Псевдонім – це приbrane ім'я, прізвище або авторський знак, яким користується письменник, журналіст, актор і т. ін. замість власного прізвища [1, с. 1001].

Псевдоніми часто ототожнюють з прізвиськом, але вони мають достатньо ознак, аби зараховувати їх до окремого різновиду онімів. Визначаючи псевдоніми як самоназви, що факультативно використовує творча особа поряд із її справжнім прізвищем чи іменем з метою приховати своє авторське “я” або для маніфестації свого ідеологічного кредо, мовознавець П. П. Чучка виокремлює шість таких ознак: 1) псевдонім є самоназвою, яку обирає собі сам іменованим; 2) псевдоніми були й лишаються факультативними знаками; вони не регламентуються законодавством; 3) майже всі псевдоніми є неофіційними назвами; 4) псевдоніми не належать до спадкових іменувань; 5) псевдонімів у тої самої особи може бути безліч; 6) майже кожен псевдонім є мотивованою,

промовистою назвою, якою денотат не просто називає, але й характеризує себе [4, с. 82].

Питання псевдонімії увійшли в коло наукових інтересів О. І. Дея, П. П. Чучки, В. В. Німчука, М. П. Лесюк, О. В. Петрова, М. М. Торчинського, Н. М. Павликівської, Н. В. Подольської, І. Ф. Масанова, Ю. І. Масанова, В. Г. Дмитрієва, О. В. Суперанської, Т. І. Суркова, Л. М. Щетиніна, В. В. Чичагова та ін.

Українська псевдонімія представлена двома групами – псевдоніми літературно-мистецькі (іменування письменників, журналістів, художників, музикантів, співаків, акторів) та псевдоніми громадсько-політичні (іменування партійних, військових, молодіжних діячів і т. ін.)

Мета статті – дослідити мотивацію псевдонімів письменників України.

Джерельною базою стали псевдоніми українських письменників, зареєстровані в Словнику українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) О. І. Дея [2].

Псевдоніми використано діячами культури, зокрема письменниками-полемістами, ще з XVI століття. Це один із перших гострих етапів у відстоюванні української культури і народності в боротьбі проти католицизму, Ватикану та унії. Другим етапом був період із середини XIX століття і до Жовтня, коли проти української культури виступали урядові кола й шовіністична реакція царської Росії та цісарської Австрії. Переслідування передових діячів культури в кінці XIX і на поч. XX століття набрало такого розмаху, що доводилось користуватись псевдонімами в життєвому спілкуванні та в листах [1, с. 13–22]. У XIX столітті жінки-письменниці, зважаючи на тогочасні погляди на місце жінки в суспільстві, широко використовували чоловічі імена-псевдоніми. Вони намагалися цим полегшити собі шлях у літературу. То ж, суспільно-політичні причини були основним ґрунтом для використання псевдонімів діячами культури.

Основною причиною величезного розвитку псевдонімності серед українських письменників XIX ст. були акції царського уряду, скеровані проти

української культури (Валуєвське розпорядження 1863 р. і Емський указ 1876 р.), які до краю обмежили друкування українською мовою. Друкуючись за кордоном (загалом у Галичині), українські письменники мали всі підстави ховати своє ймення, а в самій Галичині автори брали псевдонімами тому, що поліція віддавала часом їх під суд за той чи той художній або публіцистичний твір. Так, відсидів у тюрмі за свою *«Робенщуківу Тетяну»* М. Павлик. Письменники водночас дуже часто змінювали свої псевдоніми, щоб не виявити себе, коли попередні поліція розшифрує. О. Кониський, наприклад, послуговувався 141 псевдонімом. Він був і *О. Верниволя*, і *Ф. Горovenko*, і *Буркун*, і *Перебедня*. П. Куліш – 47: *Панько Казюка*, *Павло Ратай*, *Хуторянин*. І. Франко – 99, серед яких : *Джеджалик*, *Брут Хома*, *Мирон*, *Живий*, *Кремінь* та ін..

Тарас Шевченко мав псевдонім *Кобзар Дармограй*. Ім'я *Кобзаря Дармогряя*, звичайно ж, нагадує нам про інший сильний образ Шевченкової самоідентифікації – *Кобзар*.

Кобзар – символічна персоніфікація його поетичного генія. Міфогенна потуга цього образу надзвичайно сильна і глибока. У порівнянні з ним *Кобзар Дармограй* явно вказує на профанну та самоіронічну символіку характеру (Дармограй – той, що грає задарма, безплатно, задля розваги). Дармогряями називали людей, які грали на різних музичних інструментах непрофесійно для власного задоволення, заради творчості, а так само для друзів і родичів, але не для заробляння грошей.

Іван Тобілевич увійшов в українську літературу під псевдонімом *Карпенко Карий*, *Карпенко* – від імені батька, а *Карий* – від улюбленого героя Гната Карого з п'єси Тараса Шевченка «Назар Стодоля».

Псевдонім *Іван Нечуй-Левицький* (справжнє прізвище Левицький) має досить кумедну мотивацію : батько Івана був сільським священником, тому, щоб батько не чув, що його син – письменник, він обрав собі такий псевдонім *«Нечуй»* , а потім *«Нечуй-Левицький»*.

Леся Українка, вона ж Лариса Косач, псевдонім «Українка» з'явився в 1884 році, коли дівчині було всього тринадцять, від псевдоніма дядька М. Драгоманова. Можливо, він був обраний на основі дитячої наївності та палкої любові до дядька, проте в історію Лариса Косач увійшла саме як *Українка*. А *Лесею* її лагідно називали в сім'ї, тож не дивно, що тверде «*Лариса*» вона замінила на тендітне та ніжне «*Леся*».

Оном *Олександр Олесь* (Олександр Кандиба) виник так: *Олесь* – це псевдонім дуже романтичного походження – так поета пестливо називала його наречена, а згодом і дружина.

Павло Губенко, якого ми знаємо як *Остана Вишня* має досить загадкову мотивацію. Очевидно, *Вишня*, тому що плід вишні солодкий і смачний, але водночас терпкий і кислуватий, саме таким і повинен бути доброзичливий сміх, а в разі потреби кісточкою з вишні, затиснувши її у двох пучках, можна влучно стрільнути. А *Остан* – від головного героя гумористичного оповідання «Чудака, їй-богу».

Походження псевдоніму *Марко Вовчок*, справжнє ім'я та прізвище Марія Вілінська, двояке. Перша версія виникнення псевдоніму М. Вілінської – письменниця вгадала сама, за прізвищем першого чоловіка (*Маркович*). Друга версія – «*Марко Вовчок*» народився з вуст П. Куліша, який поєднав прізвище чоловіка Марії з її «вовчкватістю» в спілкуванні. Про нього казали: хвилюється і хвилює.

Справедлива й доречна етимологічна мотивація псевдоніму відомого українського письменника *Миколи Хвильового* (справжнє прізвище Фітільов). Про нього казали: хвилюється і хвилює. Справедлива й доречна етимологічна асоціація. Літературний псевдонім – *Хвильовий*. Відповідне й прізвище — Фітільов (від рос. «фитиль» (гніт) – піднеси вогонь – спалахне). Вогонь спалахне і вихопить із тьми бурхливі хвилі. Промовистий асоціативний ряд. Його художня творчість була і лишається для читача буйною стихією. Такою ж є і публіцистика, життєвий шлях, пройдений сміливо, неспокійно. І обірваний – ніби з розгону – падінням у прірву.

Також під псевдонімами ховали свої власні імена Іван Лозовягін – *Іван Багрянний*, Освальд Бурггард – *Юрій Клен*, Василь Очерет – *Василь Барка*, Олександра Білозерська – *Ганна Барвінок*, Леонід Глібов – *Дідусь Керин*, Борис Грінченко – *Борис Чайченко*, Юрій Яновський – *Георгій Ней*, Улас Самчук – *Ф. Грак*, Іван Владю, В. Данильчук, В. Перебедня; Василь Стус – *Василь Петрик*, Олександр Довженко – *Сашко*, Юрій Шевельов – *Юрій Шерех*, Микола Вороний – *Віщий Олег*, Іван Мойся – *Іван Ле* та багато інших.

Частина українських письменників увійшла в літературу під своїми власними іменами, хоч і послуговувалися багатьма псевдонімами (*І. Франко*, *М. Павлик*, *О. Кониський*, *О. Маковей*), деякі ввійшли в літературу із з'єднаними псевдонімами та власними прізвищами (*Г. Квітка-Основ'яненко*, *І. Нечуй-Левицький*), а дехто тільки під псевдонімами (*Леся Українка*, *Ганна Барвінок*, *Марко Вовчок*, *І. Білик*, *Панас Мирний*).

Багато гумористичних літературних псевдонімів, не претендуючи на глибокий зміст, мали чисто розважальний характер (*Зоотехнік історичних наук Фріц Мазня*; *Дід Василь недобитий*; *Параска з-під солом'яної стріхи*; *Професор скотарства Омелько Буц* й ін.). Створюючи свої псевдоніми, письменники зазвичай використовували поширені типи особових і прізвищевих імен рідної і рідше іноземної мов. Матеріалом для псевдонімів слугували загальні і власні назви, які існують у мові. Достатньо багато псевдонімів, утворених від географічних назв, указують на місце народження своїх носіїв (*Київський*, *Луганський*, *Миргородський*, *Ірпінський*, *Гайсинський*, *Чернігівський*, *Слобідський*, *Федорівський* й ін.). Для більшості псевдонімів діячів української культури ХХ століття притаманна інформативність, експресивність, оцінність. За допомогою псевдонімів представники мистецьких кіл не тільки самоідентифікували, а й позиціонували себе в суспільстві.

Особливим видом псевдонімів є так звані колективні псевдоніми. Так *Г. Р. Молодик* – не що інше, як *галицько-руська молодь*, *А. Гурт* – *М. Комаров*, *О. Косач*, *М. Старицький* та інші, упорядник літературної збірки «Веселка» *Андрій Молодченко* – це група київських студентів, що цю збірку видавала.

У 90-х роках ХІХ ст. в Умані в приміщенні українського письменника, бібліографа та лексикографа М. Комара сходився щосуботи гурток, який працював над укладанням російсько-українського словника, що вийшов згодом у 4 томах під псевдонімом *Уманець* та *Спілка*. *Уманець* – це і був М. Комаров, родом із Умані, а *Спілка* – це товариство, що йому допомагало. Невеликий гурток Волинський, що видав уперше твори С. Руданського, підписався на титульній сторінці, як *Н. В. Волинський*.

Інколи співавтори з'єднували свої прізвища в своєрідні ребуси. Так, псевдонім *Мубал* розшифровували: «Микола Угрин-Безгрішний та Антін Лотоцький», а прізвище на японський лад *Рокувабо* – Роман Купчинський і Василь Бобинський.

Письменники Черкащини також не оминали можливості сховати своє лице під маскою. Зокрема, це вищезгаданий Тарас Шевченко – *Кобзар Дармограй*, Василь Симоненко – *Симон*, *В. Щербань*, *С. Василенко*; Онопрій Василенко – *Варнак Охрім*, Грудницький Олександр – *Грудницький Олелько*, Рисятова Любов – *Зоряна Любов*, Шелухин Сергій – *Павленко Сергій*, Варавва Олексій – *Кобець Олекса*, Лагодзинський Валентин – *Лагода Валентин*, Варавва Григорій – *Стеблик В.*, Тадей Францович – *Зелінський Тадеуш*, Ворушило Андрій – *Легіт Андрій*, Ольга Петрова-Дорошенко – *Ольга Мак*, Мойсей Новомиський – *Ольгін М.*, *Йосип Нейман*, Пугач Лілія – *Блискавиця Лілія*, Котова Олена – *Журлива Олена*, Іван Мойся – *Іван Ле*,

Гончаренко Лук'ян – *Недоля Леонід*, Барчук Олександр – *Де Олександр*.

Серед сучасних письменників – *Люко Дашвар* – Ірина Чернова (псевдонім *Люко Дашвар* письменниця вигадала, зібравши склади і літери імен дорогих для неї людей), *Любо Дереш* – Любомир Дереш, *Лесь Подерев'янський* – Олександр Подерев'янський (пестлива форма імені *Любомир та Олександр*).

Отже, псевдонімам характерні ознаки, які дають змогу вирізнити їх в окремий клас. Вони мають ряд спільних і відмінних ознак з іншими антропонімами – іменами, прізвищами, іменами по батькові, прізвиськами. Щодо функціональних ознак псевдоніма, то варто зазначити, що, як і кожна

власна назва, псевдонім виконує передовсім номінативну функцію. Проте в псевдонімії номінація має особливий езотеричний характер, тобто той, що містить внутрішній, глибинний або таємний, прихований сенс, відоме лише вузькому колу обраних осіб. Щодо інформативності українських псевдонімів, то її ступінь дуже високий, і тому псевдоніми заслуговують значно більше уваги з боку мовознавців та літературознавців.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.- Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2001. – 1426 с.
2. Дей О. І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI–XX ст.) / О. І. Дей. – К.: Наукова думка, 1969. – 559 с.
3. Павликівська Н. М. Питання української псевдонімії XX століття / Н. М. Павликівська. – Вінниця : Глобус-прес, 2011. – 386 с.
4. Чучка П. П. Українські псевдоніми: статус, структура і функції / П. П. Чучка // Наукові записки Кіровоградського держ. педуніверситету ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство). – 2001. – Вип. 37. – С. 82–83.

Світлана Косенко
(Черкаси)

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В «КОБЗАРІ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Проблема односкладного речення не є новою в сучасному мовознавстві. Речення лише з одним предикатом здавна привертали увагу мовознавців. Виокремлення формально-граматичного, семантико-синтаксичного і комунікативного аспектів синтаксису сприяє уточненню поняття односкладності з формально-граматичного і семантичного погляду.

Дослідженню односкладних речень приділено багато уваги різних науковців, зокрема: І. Вихованець [1], В. Горяний [2], А. Загнітко [3], М. Каранська [4], І. Слинко [7] та ін.

Актуальність роботи визначено необхідністю в сучасному українському синтаксисі опрацювання речень односкладної будови на матеріалі поезій Тараса Шевченка.

Проблема вивчення синтаксичної системи Тараса Шевченка набуває особливої актуальності у зв'язку з посиленням інтересу в сучасній науці до вивчення функціонального аспекту мови крізь призму ментальності українського народу.

Різноманітність однопредикативних речень зумовлює мету статті – дослідження використання односкладних речень в поетичному добутку Тараса Шевченка.

Об'єктом дослідження є односкладні конструкції в поезії Тараса Шевченка.

Односкладні речення не протиставляються двоскладним і не є їхніми варіантами з опущеним підметом чи присудком, не вимагають вони відновлення другого головного члена і не можуть бути доповнені ним без зміни змісту висловленого. Їх розглядають на сучасному етапі розвитку синтаксису як тип простого речення, структурно-предикативна основа якого ґрунтується на функціонуванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами головного члена, що є засобом вираження предикативності [9, с. 395]. Головний член односкладного речення формально може уподібнюватися до одного з членів односкладного речення, хоча не співвідносний ні з підметом, ні з присудком.

У сучасному синтаксисі також існує термін «однойдерні речення», який запропоновано в праці І. Слинко, Н. Гуйванюк і М. Кобилянської [6]. Названі вчені «однойдерні речення» поділяють на однойдерно-двокомпонентні і однойдерно-однокомпонентні.

До цього односкладні речення класифікували на основі головних членів речення, з якими був співвідносний головний член односкладного речення, або їхньої відсутності. За цим принципом виділено безпідметові речення, безприсудкові односкладні речення.

У праці В. Горяний класифікує односкладні речення на особові та безособові. Такий поділ ґрунтувався на семантиці та значенні суб'єктів як носіїв предикативної ознаки, наявності чи відсутності граматичної особи. Односкладні особові речення за формами вираження головного члена В. Горяний поділяє на: 1) речення з означеним суб'єктом (означено-особові); 2) речення з неозначеним суб'єктом (неозначено-особові); 3) речення з узагальненим суб'єктом (узагальнено-особові). Безособові речення з погляду наявності / відсутності в них суб'єкта як носія предикативної ознаки у свою чергу поділяють на: 1) речення з нульовим суб'єктом; 2) речення з непрямим суб'єктом; 3) речення з синкретичним суб'єктом. Однак наведена класифікація не є поширеною і загальноприйнятною в українському мовознавстві [2].

У праці І. Вихованця за сукупністю структурних і семантичних ознак виокремлюють такі основні типи односкладних речень: означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні та вокативні. Семантичними особливостями односкладних речень є спосіб репрезентації двох логічних компонентів думки – предмета мовлення й предикативної характеристики. Головний член односкладного речення використовують у такій формі, яка здатна викликати потрібне уявлення про лексично не виражений логічний компонент [1].

І. Вихованець в «Граматичі української мови. Синтаксис» виокремлює декілька основних класів односкладних речень: 1) дієслівні; 2) інфінітивні; 3) іменникові речення (серед них виділяючи і вокативні речення); 4) прислівникові речення. Науковець зараховує односкладні означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові до двоскладних речень [1].

В академічному синтаксисі української мови використано усталену в сучасному слов'янському мовознавстві класифікацію односкладних речень, за

якою виокремлюють односкладні означено-особові, неозначено-особові, узагальнено-особові, безособові, інфінітивні, номінативні [4].

А. Загнітко означено-особовими односкладними реченнями називає такі односкладні речення, у яких головний член виражений дієсловом із вказівкою особовим значенням на означену (конкретну) особу, якою може бути мовець або його співрозмовник: я/ ти/ ми/ ви. Головний член виражений дієсловом у формі 1-ї або 2-ї особи однини чи множини теперішнього чи майбутнього часу дійсного або наказового способу [3, с. 8].

В односкладному означено-особовому реченні є лише головний член (присудкового типу) та особа-діяч (я, ти, ми, ви), яку легко встановити. Головний член такого речення виражений дієсловом у 1-й або 2-й особі дійсного та наказового способів, напр.: *Побачимо, почуємо...* [9, с. 25].

Неозначено-особове речення представлено конструкцією, що складається з дієслова 3-ї особи множини або минулого часу множини та неназваної особи-діяча, що мислиться як хтось із певного кола людей. Завдяки неназаному підметові приєднано комунікативне значення суб'єкта, хоча він і залишається діяльним, натомість увиразнюється предикат, напр.: *Поки сонце з неба сяє, тебе не забудуть* [9, с. 20]; *Не накличу собі долі, коли так не маю* [9, с. 32].

Узагальнено-особовими односкладними реченнями є такі односкладні речення, дія яких стосується узагальненої особи, а головний член представлений дієсловом 2-ї особи, зрідка в інших особових формах [3, с. 83]. У таких реченнях невербіалізований предмет комунікативно наближує названу реченням ситуацію до кожного, хто слухає, сприймає. Це, зазвичай, прислів'я, приказки, афористичні висловлювання, сентенції, що називають типові, узвичаєні ситуації, напр.: *Не дуріте самі себе, учітесь, читайте, і чужому научайтесь, й свого не цурайтесь!* [9, с. 166]; *Та читайте від слова до слова, не минайте ані титли, ніже тії коми, все розберіть* [9, с. 166].

Семантико-кваліфікаційна межа межа між означено-особовими, неозначено-особовими та узагальнено-особовими реченнями є динамічною:

вона пов'язана з явищем фразеологізації та свідчить про певну умовність цієї семантичної диференціації, водночас підтверджує наявність особи-виконавця дії – семантичного суб'єкта, формально-граматичного підмета.

Безособові – це такі односкладні речення, у яких виражено дію або стан, що виникають та існують незалежно від витворювача дії та носія стану. Безособові речення – найрізноманітніша та найуживаніша група односкладних речень [4, с. 86]. Головний член у такому реченні може бути виражений:

а) безособовим дієсловом або особовим, що має безособове значення, напр.: *Хочеться дивитись, як сонце засяє...* [9, с. 44]; *Не розкажу серед ночі, а то ще присниться* [9, с. 49];

б) безособовою формою на -но, -то, напр.: *За що тебе сплюндровано, за що, мамо, гинеш?* [9, с. 108]; *Нема кому запитати, за що їх убито?* [9, с. 17]; *Навішано трупу – тільки старших, а так шляхта купую на купі* [9, с. 54].

Ці форми, за словами М. Сулими, утворилися від дієприкметників переємного стану на -ний, -тий [8];

в) прислівником, напр.: *Ох, аж душно!..* [9, с. 45];

г) словом немає (нема), при якому є додаток у родовому відмінку, напр.: *Все йде, все минає – і краю немає* [9, с. 40]. *У гаю-гаю вітру немає* [9, с. 46]; *Нема Гонти, нема йому хреста, ні могили* [9, с. 73]; *Ой нема, нема ні вітру, ні хвилі із нашої України* [9, с. 99];

д) дієсловом на -ло, напр.: *«Добре, батьку, отамане! – Кругом заревіло* [9, с. 167].

Конструкції з такою моделлю дієслова позначають також і фізичний чи фізіологічний стан особи, напр.: *Занудило коло серця, Заколело в боку* [9, с. 40].

Такі конструкції позначають стан довкілля, природи. І. Огієнко зазначає, що таку дієслівну форму українська мова витворила під впливом релігійних вірувань. На його думку, безпідметовість таких конструкцій можна пояснити явищем табу на вживання назв деяких демонологічних сил [6, с. 145].

е) безособовим дієсловом, яке формально є 3 особою однини, на позначення стану природи, напр.: *Ходім, сину, смеркається* [9, с. 77]; *І смеркає, і світає, день Божий минає* [9, с. 113].

є) особовим дієсловом у формі 3-ї особи множини з невизначеним суб'єктом, напр.: *Його б'ють і дають, закутують в неволю* [9, с. 78]. Такі речення є схожими на неозначено-особові за формально-граматичним аспектом, проте семантично ми не можемо їх ототожнити.

Серед односкладних речень виокремлюють також інфінітивні. В такому реченні йдеться тільки про дію. Головний член такого речення виражений інфінітивом – неозначеною формою дієслова без допоміжних слів, напр.: *Заховать з собою?* [9, с. 40]; *Ні з ким говорить* [9, с. 71].

При інфінітиві може вживатися частка *б (би)*, напр.: *Сидіть би вам на печі та жувать калачі* [9, с. 167].

До односкладних речень також відносять називні речення. У називному реченні називається підмет, але нічого не називає дію. Головний член (підметового типу) у ньому виражений іменником називного відмінка, напр.: *Отаке-то лихо, бачите, дівчата* [9, с. 26].

Отже, в нашому дослідженні виокремлено односкладні речення, найуживанішими з яких є безособові структури. Саме такі конструкції найповніше відображають національну специфіку мови, її колорит, дух народу.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вихованець І. Граматика української мови: Синтаксис / І. Вихованець. – К., 1993. – 368 с.
2. Горяний В. Синтаксис односкладних речень / В. Горяний. – К., 1984. – 128 с.
3. Загнітко А. Основи українського теоретичного синтаксису. Ч. 1. / А. Загнітко // Новітні обшири синтаксичної теорії. – Горлівка, 2004. – 228 с.

4. Каранська М. Синтаксис сучасної української літературної мови : Навч. посібник. / М. Каранська // Дослідження з синтаксису української мови – К., 1995. – 312 с.
5. Лонська Л. Синтаксична система Тараса Шевченка крізь призму української ментальності / Л. Лонська // Актуальні проблеми металінгвістики : зб. наук. пр. – Черкаси, 2013. – С. 61–63.
6. Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) / Митрополит Іларіон // Дохристиянські вірування українського народу. – К., 1992. – С. 145–146.
7. Слинько І. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання / І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська. – К., 1994. – 670 с.
8. Сулима М. Українська фраза : Коротенькі начерки / М. Сулима. – Харків, 1929. – 96 с.
9. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – Харків, 2009. – 352 с.

*Науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент
Лонська Людмила Іванівна.*

*Тетяна Кротевич
(Київ)*

**ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ЛЕКСИЧНИХ ВІДПОВІДНИКІВ
ПРИ ПЕРЕКЛАДІ СЕРІАЛУ
(НА ПРИКЛАДІ СЕРІАЛУ «НАДПРИРОДНЕ»
(«SUPERNATURAL»))**

Мовлення особистості формує враження про неї, її освіту, соціальний статус, мовленнєві звички, належність до тієї чи іншої етнічної групи. Мовний портрет будь-якого персонажа кінострічок так само унікальний та неповторний і відтворення цього портрету іншою мовою призводить до складностей на шляху опрацювання та пошуку відповідників, які б не тільки не викривили

враження реципієнта, але й допомогли краще зрозуміти продуцента первинного повідомлення.

Об'єктом нашого дослідження став дубляж українською мовою 1, 3 і 5 серій англomовного серіалу «Надприродне» («Supernatural»), предметом – відповідність лексичних і стилістичних засобів у оригіналі та перекладі й процес опрацювання одиниць друготвору.

Актуальність дослідження полягає в сучасних неякісних перекладах. Серіалів стає все більше, кожен герой в них потребує індивідуального підходу, персоналізації завдяки перекладу, сучасного мовного оформлення. Натомість пошук лексичних та стилістичних відповідників для дубляжу серіалу не завжди закінчується вдало. Українські варіанти стрічок майорять помилками і ріжуть вухо невдалими лексемами, що зменшує кількість аудиторії, яка прагне дивитись серіали, перекладені рідною мовою.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні, яким чином лексична та стилістична невідповідність між оригіналом і друготвором викривляє первинне повідомлення, і як цього можна позбутися.

Завдання: охарактеризувати, як змінюється зміст тексту оригіналу при перекладі, дослідити, чим обумовлюється вибір певних лексичних одиниць, виявити позитивні й негативні аспекти дубляжу і його впливу на реципієнтів, запропонувати влучніші варіанти перекладу.

Міжмовний переклад – перетворення повідомлення, вираженого засобами будь-якої однієї знакової системи, у повідомлення, виражене засобами іншої знакової системи. Об'єкт нашого дослідження – дубляж серіалу «Надприродне» («Supernatural») – належить до типу повного бінарного міжмовного перекладу, тобто це переклад, який передає смисловий зміст оригіналу без пропусків і скорочень та відбувається з однієї природної мови на іншу (з англійської на українську) [5].

У нашому дослідженні ми спиралися на принципи перекладу з поділом на концептуальний та лінгвістичний [4, с. 102]. Лінгвістичний дозволяє зробити точний переклад слів, тому його вважають більш об'єктивним. Але при такому

перекладі може втратитися думка автора, тому потрібно вважати й на значення слів та контекст, у якому вони звучать. Тому до перекладу як процесу творення друготвору та його сприйняттю треба підходити зовсім з іншої позиції – концептуальної, для того, аби передати не лише форму і зміст, а ідею мовця, його концепцію.

Саме тому між теорією і практикою перекладу є глибоке й широке провалля: теоретики аргументовано доводять можливість збереження оригіналу для іншомовного читача, а практики перекладу наочно демонструють, що перекласти дослівно неможливо практично нічого [4, с. 102]. Розглянемо декілька прикладів. Дівчину переслідує прокляття, головні герої запевняють її: «*And we're gonna stop it*». Лінгвістичний переклад звучав би так: «І ми це зупинимо». Нічого сперечатись, український варіант повністю відповідає англійському, передає його зміст і форму, але в той же час виступає занадто тривіальним. У дубляжі використали набагато влучніший варіант «*Але ми покладемо цьому край*», створений завдяки фразеологізму, що надає йому українського звучання. Інший приклад - фраза «*Nobody lives here*» («Тут ніхто не живе»), інтерпретована українською як «*Це ж пуста*». Такий дубляж робить смисловий наголос на об'єкті (тобто місцевості), ніж на суб'єкті (тих, хто може там проживати), що виграшно підкреслює і описує місцевість. Ще один доказ переваги концептуального підходу розглянемо на перекладі фрази «*You think mom would have wanted this for us?*». Дослівний переклад «Ти думаєш, мама хотіла б цього для нас?» не порушує канонів української мови, але в той же час не звучить. Набагато кращим є такий дубляж: «*Наша мама зичила б нам такого?*», що робить фразу компактнішою, простішою і милозвучнішою.

При виборі варіантів перекладу потрібно зважати на такі поняття як «багатообразність» та «багатозначність» оригіналу, тобто закладений зміст повідомлення може не бути одиничним, а виражати мовні особливості персонажа, прихований зміст, додаткову стилістичну функцію та інше. Усе це має бути збережене й у перекладі. При цьому переклад виступає як

репродукція, тільки не механічна, а така, яка створюється перекладачем завдяки «творчій інтерпретації».

Творча інтерпретація - це такий переклад, який переносить у друготвір усі закладені в оригіналі можливі інтерпретації. Щоб виконати такий переклад, перекладачу потрібно повністю зрозуміти, досягнути текст і його зміст. Без цього неможливо передати його правильно і без викривлень іншою мовою [1]. Наприклад, герої часто питають «*Okay?*» або «*You okay?*». У різних ситуаціях це одне і те саме питання перекладається по-різному («*Як ти?*», «*Ти живий?*», «*Не проти?*», «*Добре?*»), з урахуванням контексту і ситуації, в яких ця репліка вимовлялась. Необхідність встановлювати при перекладі еквівалентність на рівні ситуації пов'язана з тим, що в багатьох випадках одні й ті самі лексеми описують різні ситуації. Особливо це стосується стандартних мовних формул, попереджувальних написів, загальноприйнятих побажань і т.д., до яких можна віднести і вислів «*You okay*» [5]. Якби переклад був скрізь однаковий, він не відображав би того змісту, який герої у відповідній ситуації вкладають у ці слова.

Творча інтерпретація притаманна також для перекладу фразових англomовних дієслів. Наприклад, попереджаючи брата про прихід поліції, герої каже «*Dude, take off*». Вислів «*to take off*» перекладається як «знімати, видаляти, скидати, втратити, зменшувати, злітати». Жоден варіант дослівного перекладу сюди не підходить, адже у такій ситуації герої має на увазі, що брату потрібно рятуватися швидкою втечею. Тому у дубляжі ми маємо вислів «*Тут поліція. Линяй*» – дієслово «*линяй*» хоча й притаманне російській мові, проте в цьому випадку воно більш емоційно забарвлене, ніж синонім «*тікай*» і виступає маркером мовної культури героя. Таку ж функцію виконує переклад іншої фрази, сказаної цим же героєм: «*Mind if I say hi?*» – «*Я поздоровкаюсь*». Дослівно вона звучала б «*Ви не проти, якщо я привітаюсь?*» і була б задовга, чого не можна допускати при дубляжі, і надто формальна. Заміна складнопідрядного речення коротким «*Я поздоровкаюсь*», знов ж таки, виступає маркером мовної культури героя, якої потрібно дотримуватись, і

робить цей варіант розмовним. Багато слів розмовної лексики не лише називають предмет, явище або їхню характеристику, а й дають або позитивну, або негативну експресивно-емоційну оцінку, але при цьому можуть виконувати функцію характеристики героя, його поведінки, освіченості та культури. Саме цим пояснюється вибір перекладача таких лексичних одиниць.

Не потрібно також забувати й про таке поняття, як «експресивність» – «семантико-стилістичну властивість мовних одиниць, психологічно і соціально вмотивовану, яка забезпечує цим одиницям повноцінне функціонування і створення стилістичного значення, фону, ефекту» [3, с. 189]. Емоційний переклад полягає в тому, щоб зміст слова, яке використовують для вираження змісту образу, ніс у контекст той емоційний тон або настрій, який супроводжує названий цим словом зміст у реальній дійсності [1]. Наприклад, невдалий переклад фрази «*And now you're taking off the middle of the night to spend the week-end with them*» – «*І от глупої ночі їдеш вихідні з ними провести*» аж ніяк не відтворює тієї емоційності і ситуації, в якій вона говорила. По-перше, вислів «глупої ночі» – це калька, яку не можна вважати навіть просторіччям, тому краще такого словосполучення уникати. По-друге, основне дієслово «to take off», на якому лежить все змістове навантаження, виражене нейтральним відповідником «їхати». Ліпше цю фразу було б перекласти так: «**І ти зриваєшся посеред ночі**, щоб вихідні з ними провести». Потрібно, щоб у того, хто сприймає і оригінал, і друготвір виникали ідентичні емоції і враження (тобто, щоб підібрані слова відповідали том діям, які їх супроводжують).

Ще одна особливість перекладу полягає в тому, що, порівнюючи переклад з оригіналом (до того ж абсолютно не важливо, в якому функціональному стилі існує текст), практично завжди можна помітити їхню невідповідність одне одному. Це відбувається згідно з принципом асиметричного дуалізму мовного знака, який полягає у тому, що «форма мовного знака може набувати іншого значення, а значення намагається втілитися в іншу форму» [2, с. 8]. Таким чином розбіжності можна спостерігати як у змісті, так і у формі, водночас переклад завжди буде синонімічним

першотвору на всіх рівнях відтворення тексту іншою мовою, адже повторити той самий текст іншою мовою без відхилень неможливо навіть з огляду на те, що переклад можливий з будь-якої мови на будь-яку іншу. Також у кожній мові можна виділити власну схему побудови речень, смислових наголосів у ньому, тому певна невідповідність може спостерігатися й у враженні від прочитаного одного й того ж тексту тільки різними мовами. Ця теза дає нам змогу зробити припущення, що об'єктивний переклад (тобто, повний стовідсотковий дубляж) оригіналу неможливий. До того ж автор і перекладач мають певні запаси слів, які можуть розходитись у кількості або значенні, що спричиняє неминуче перекручування.

Частіше за все такі перекручення стосуються змісту і виникають внаслідок невдало обраної лексеми. Наприклад, переклад фрази «*When I told dad I was scared of the thing in my closet, he gave me a .45.*», який звучить як «Коли я сказав татові, що боюсь того, що в комірці, він сорокап'ятку мені дав», – неправильний. По-перше, якщо навіть не зачіпати семантичного змісту, слово «сорокап'ятка» не відоме широкій аудиторії. По-друге, сама лексема вибрана не вірно: сорокап'ятка – це гармата ближнього бою, яку використовують при стрільбі з дистанції півкілометра. Герой мав на увазі «.45 АСР» – автоматичний пістолет Кольта калібру 0,45 дюйма. Тому влучніше було б замінити лексему «сорокап'ятка» на «пістолет».

У перекладі фрази «*I slowed the message down and ran it through a goldwave*» – «Я уповільнив запис і прогнав його через голдвейв» безпідставно застосовується транслітераційний переклад слова «goldwave». Gold Wave – це назва програми, яка працює з аудіофайлами, так званий «звуковий редактор». Глядачу лексема «голдвейв» навряд чи про щось скаже. Тому краще було б замінити її на «аудіоредактор» чи «звуковий редактор».

Наведемо ще декілька прикладів невдалих лексем у перекладі і варіанти їх покращення:

Оригінал	Переклад	Власний варіант
<i>dad was checking out this two-Lane blacktop</i>	<i>Тато промацував шосе</i>	<i>Тато перевіряв шосе</i>
<i>Sorry, I can't hear you. The music's too loud</i>	<i>Вибач, я не чую за музикою</i>	<i>Вибач, не чую. Музика занадто голосно!</i>
<i>The way Troy disappeared... Something's not right</i>	<i>Трой зник якимось не по-людськи</i>	<i>Те, як зник Трой.. Щось тут не так.</i>
<i>A local woman who died nasty</i>	<i>Якась місцева, що негарно вмерла</i>	<i>Місцева, яку спіткала страшна смерть</i>
<i>I had this boyfriend</i>	<i>Я мала хлопця</i>	<i>Я зустрічалась з хлопцем</i>
<i>A woman in white or sometimes a weeping woman</i>	<i>Ви чули про жінку у білому або ще плакучу жінку</i>	<i>Ви чули про жінку у білому або про ту, що плаче</i>

Отже, можна зробити висновок, що при виборі невдалих лексем змінюється зміст друготвору, виникає семантична невідповідність. Будь-яке повідомлення будується з мовних одиниць, кожна з яких репрезентує певну інформацію, має власне значення. Зміст висловлювання не існує без значень мовних одиниць, з яких воно складається, хоча він не зводиться лише до простої суми таких значень. Крім того, що лексеми у дубляжі виражають функціонально-ситуативні аспекти його змісту, вони вносять у нього додатковий зміст, який також входить до переданого повідомлення. У різних ситуаціях, в яких герої вживають одні й ті самі репліки, на перший план можуть виступати окремі інтерпретації перекладу, і тоді вибір того чи іншого слова або синтаксичної структури набуває важливої ролі і може бути ключовим для передачі змісту всього повідомлення.

Також при дубляжі особливого важливого значення набуває перенесення на іншу мову індивідуального контексту, а не форми сказаного, відображення у перекладі того емоційно-експресивного навантаження, яке закладалося продуцентом первинного повідомлення. Потрібно пам'ятати, що дослівний переклад оригіналу не завжди призводить до адекватного його відтворення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Джваршейшвили Р. Г. Психологическая проблема художественного перевода [електронний ресурс] / Р. Г. Джваршейшвили. – 2008. – Режим доступу: http://samlib.ru/w/wagapow_a_s/dzhvarshvili.shtml.
2. Зарицький М. С. Переклад: створення та редагування: Посібник / М. С. Зарицький. – К.: Парламентське видавництво, 2004. – 120 с.
3. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; За ред. Л. І. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 462 с.
4. Науменко А. Перевод как дидактика и как наука, или перевод лингвистический и концептуальный / А. Науменко // Наукові записки. Випуск 81 (4). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 4 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – 430 с.
5. Паршин А. Теория и практика перевода. [електронний ресурс] / А. Паршин. – 2000. – Режим доступу: http://teneta.rinet.ru/rus/pe/parshin-and_teoria-i-praktika-perevoda.htm.
6. Серіал «Наприродне» («Supernatural») [електронний ресурс]. – 1, 3, 5 серії. – Режим доступу: <http://sverhestestvenoe.ru/ukr/1-season>.

*Ірина Липовецька**(Київ)*

ГЕНДЕРНЕ РЕДАГУВАННЯ ЯК ПІДВИД ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО РЕДАГУВАННЯ

Редагування – складний і багатоступіньний процес, який передбачає роботу редактора на усіх рівнях текстового матеріалу (граматичному, лексичному, апаратному, художньому, технічному, науковому, психолінгвістичному та ін.). Сьогодні існує тенденція до автоматизації роботи редактора (наприклад, на етапі граматичного редагування), проте повністю замінити такого спеціаліста неможливо, оскільки поки що не створено комп'ютерної машини з людським, більш гнучким і креативним, інтелектом.

Цікаво, що людський фактор однаково сприяє і заважає максимально якісному виконанню професійних обов'язків, особливо під час редакторського опрацювання літературних та публіцистичних творів, почасти заважає. Людський трудовий ресурс має свої переваги і недоліки під час виконання будь-якої не матеріальної (інтелектуальної) роботи. Ж. Крістеноен, Д. Мейстер та ін. у своєму багатотомнику «Людський фактор» виділяють такі групи причин, які сприяють підвищенню ризику виникнення помилок під час робочого процесу:

- недоліки інформаційного забезпечення, відсутність обліку людського фактора;
- помилки, викликані зовнішніми факторами (шум, погане освітлення та ін.);
- помилки, викликані фізичним і психологічним станом і властивостями людини (проблеми зі здоров'ям, поганий настрій, емоційна збудженість та таке інше);
- обмеженість ресурсів підтримки і виконання прийнятого рішення [4, с. 526-599].

Ці групи людських факторів є характерними також для спеціалістів видавничої справи і редагування, а особливо для редакторів. Проте, ми вважаємо, що редакторська діяльність є особливою з огляду на свою специфіку, адже передбачає суб'єктивне втручання в готовий комунікативний продукт, який характеризується авторською стилістикою, автентичним синтаксисом і лексичним складом. Тому під час редакторського опрацювання авторського рукопису людські фактори спеціаліста відіграють дуже важливу роль, особливо хочеться виділити наступні:

- емоційний і психологічний стан;
- індивідуальний характер;
- фізичний стан (втома, погане самопочуття);
- стилістичний смак редактора;
- рівень освіченості, ерудованості;
- гендерна розрізненість фахівця.

Ми хочемо присвятити увагу саме останньому людському фактору – ролі гендеру, тобто статевої приналежності, під час редагування, оскільки стать людини має значний вплив на її когнітивні процеси, мовну картину, характер, інтелектуальні особливості, індивідуальні вподобання, фізичну витривалість і т.д.

Поняття «гендер» походить від англійського gender - «стать» та від латинського genus - «рід», використовується для позначення соціально-біологічної характеристики, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка»[1, с. 224], психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, на відміну від статі, яка позначає біологічні відмінності [1, с. 223] та цілісну психічну репрезентацію статі, сповненої неповторним динамічним глибинним, когнітивним та поведінковим поняттям жіночого та чоловічого, здобутої індивідом у результаті набуття індивідуального гендерного досвіду [2, с. 6-12].

Однією із найважливіших вимог до роботи редактора є дотримання нейтралітету і опосередкованості під час опрацювання авторського матеріалу.

Висококваліфікований спеціаліст повинен зробити матеріал, який потрапив у його руки, досконалим з літературної, стилістичної, художньої та ін. точок зору, при цьому, не зіпсувавши авторську індивідуальність у редагованому матеріалі. На практиці цього зробити неможливо, редактор завжди залишає свій слід, особливо якщо необхідно було зробити велику кількість редакторських правок задня удосконалення тексту. Тому професійні характеристики редактора оцінюються не лише наскільки якісно за усіма нормами (літературними, художніми, технічними і т. д.) було виконано роботу, але й ступенем збереженості авторської автентичності.

«Одне з провідних місць у професіограмі редактора посідає спрямованість його особистості. Спрямованість особистості редактора – це мотиваційна зумовленість його дій, вчинків, усієї поведінки конкретними життєвими цілями, джерелом яких є потреби, суспільні вимоги. Виявляючи в діалозі, співпраці повагу і толерантність до автора, редактор тим самим захищає свободу особистості, продовжує культурну спадщину, творить нові цінності» [3, с. 122].

Проте редактор також повинен бути хорошим другом потенційному споживачу друкованої продукції: розуміти його смаки, інформаційні, літературні та художні бажання. Єдиним інструментом для того, щоб втілити у життя цю професійну функцію, за умови, що автор не зміг задовольнити у повній мірі потреби реципієнта, є редакторська правка, яку, проте, вносити треба дуже обережно і максимально непомітно.

Ступінь і роль вираження особистості редактора під час виконання його професійних обов'язків досить дискусійне і недостатньо вивчене питання, яке, на нашу думку, є дуже важливим для дослідження і застосування результатів дослідження у практичну діяльність. Особливо заслуговує уваги особистісний фактор, у статевому аспекті, під час редагування гендеро маркованої журнальної періодики (чоловічих та жіночих журналів), де основна роль редактора – задоволення принципово різних за статевою ознакою інформаційних, мовностилістичних та ілюстративних бажань реципієнтів. При

цьому, слід звернути увагу, що почасти редакторами чоловічих журналів є жінки і навпаки, тому відкритим залишаються декілька запитань:

1. Чи може якісно виконувати свою роботу жінка-редактор чоловічих журналів і чоловік-редактор жіночих?

2. Які особливості редагування гендеро маркованої періодики?

Сучасні тенденції у видавничій справі та редагуванні спричинили необхідність для виникнення нових напрямків редагування. Український дослідник, який працює переважно у сфері видавничої справи та редагування Тимошик М. С. виділяє два основних види редагування – загальне (універсальне) та спеціальне [7, с. 120].

Універсальне редагування передбачає роботу редактора над фактичним матеріалом, тематикою, композицією, підбором ілюстративних матеріалів та технічною стороною редакційної підготовки видання, натомість спеціальне, вважає дослідник, вимагає залучення особливих умінь та навичок, оскільки є більш поглибленим. М. Тимошик виділяє декілька підвидів спеціального редагування - літературне, наукове, політичне та художньо-технічне. Дослідник зазначає: «У науковій літературі нині пропонується до вживання на практиці цілий ряд різновидів редагування. Це, зокрема, загальне, літературне, наукове, спеціальне, титульне. Зустрічається ще й лінгвістичне, логічне, композиційне, психолінгвістичне, комп'ютерне, видавниче, поліграфічне» [7, с. 121].

Зважаючи на сучасні потреби читачів літературних та публіцистичних творів, а також вимоги до роботи редактора, пов'язані з гіпотезою нашого дослідження, ми вважаємо, доцільним розширити загальноновживаний список підвидів спеціального редагування і звернути особливу увагу на психолінгвістичне редагування, яке передбачає гендерний підхід до процесу редагування.

Основними завданнями контролю за дотриманням психолінгвістичних норм, на думку З. В. Партико, полягають у тому, щоби з'ясувати, чи відповідають психолінгвістичні характеристики повідомлення психічним можливостям реципієнтів сприйняти й опрацювати його [6, с. 190].

Оскільки психічні можливості читачів багато в чому залежать від статевої приналежності, то дуже важливо враховувати психолінгвістичні норми редагування під час редакторського опрацювання авторського рукопису. Проте роль статі під час редагування почасти недооцінюють, адже фахівець сам того не розуміючи пропускає комунікативне повідомлення автора через свою картину світу, яка суттєво відрізняється у жінок та чоловіків. Гендер впливає на основні психолінгвістичні норми сприйняття будь-яких текстів, серед таких можна виділити:

- продуктивність (максимальна кількість сприйнятого і зрозумілого для читача тексту);
- обсяг (кількість сторінок, абзаців, речень, слів, букв (залежно від методу оцінки) сприйнятого друкованого матеріалу);
- механізм (те як саме реципієнт сприймає написане (наприклад, людина читає з ліва на право, чи з права на ліво));
- увагу читача (редактор повинен знати як привернути за допомогою слова увагу реципієнта, має зробити так, щоб він читав з цікавістю);
- уяву і точність сприймання (такому фахівцю необхідно слідкувати і, в разі необхідності, виправляти недоліки в тексті, пов'язані з порушенням точності слововживання, редактору слід вносити правки, якщо порушується взаємозв'язок того, що хотів сказати автор і того, як це, вірогідно, сприйме читач);
- інтелектуальний рівень реципієнта (редактор завжди працює на попередньо окреслену аудиторію, тому повинен допомогти автору «достукатись» до свого читача за допомогою слова, яке буде йому зрозумілим);
- стать реципієнта (цей пункт особливо важливий під час редакторської підготовки гендеро маркованих періодичних видань (чоловічих та жіночих журналів) та художньої літератури), оскільки існують суттєві відмінності між психолінгвістичним сприйняттям чоловіків та жінок) [6, с. 190-203].

Як бачимо гендерний аспект під час роботи над психолінгвістичними нормами текстового матеріалу відіграють важливу роль, адже охоплюють досить велику і впливову нішу журнальної преси – чоловічі і жіночі журнали, та практично усі види художньої літератури. Тому ми вважаємо доцільним в аспекті роботи з цими періодичними і неперіодичними виданнями виокремлювати вид редагування – гендерне редагування (надалі ГР).

ГР – підвид спеціального редагування, який вводить при роботі з гендеро маркованими періодичними виданнями і певними видами художньої літератури (жіночими, детективними романами, еротичною літературою і т. д.), ґрунтується на відмінностях у підході до фахового сприйняття текстово-візуальних даних людьми різної статі та адаптивних можливостей опрацьованої ними інформації для сприйняття універсальними читачами або статево протилежними реципієнтами, залежно від першочергової мети комунікативного продукту.

Тобто, з одного боку гендерне редагування є поняттям на позначення відмінностей у фаховій діяльності представників різної статі (редактора-чоловіка і редактора-жінки), а з іншого – адаптація авторського рукопису до інформаційних, стилістичних, тематичних та візуальних потреб читача, які почасти залежать від статевої приналежності. Ми вважаємо, що введення терміну ГР і розробка гендерних підходів до редакторської підготовки гендеро маркованих видань (періодичних і неперіодичних) є важливим для створення максимально якісного і зрозумілого комунікативного продукту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Берн Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2004. – 320 с.
2. Боровцова М.С. Гендер як неповторна репрезентація статі / М.С. Боровцова // Вісник Одеського національного університету. Психологія. – Одеса : Астропринт, 2012. – 286 с.

3. Жирун О. А. Деякі аспекти професійної майстерності редактора / О. А. Жирун // Викладання психолого-педагогічних дисциплін в технічному університеті: методологія, досвід і перспективи : матеріали IV наук.-метод. конф. – К. : Політехніка, 2005. – 338 с.
4. Крістеноен Ж., Мейстер Д., Фоулі П. та ін. Людський фактор. – Т.1.: Ергономіка – комплексна науково-технічна дисципліна / пер. В. П. Зінченко, В. М. Муніпов. – М. : Світ, 1991. – 880 с.
5. Ільїн Є. П. Стать і гендер / Є. П. Ільїн. – СПб. : Питер, 2010. – 688 с.
6. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи: навчальний посібник / З. В. Партико. – Л. : ВФ Афіша, 2006. – 416 с.
7. Тимошик М. С. Видавнича справа та редагування: навчальний посібник / М. С. Тимошик. – К. : Наша культура і наука, 2004. – 224 с.

*Науковий керівник – доктор наук із соціальних комунікацій, професор
Трищук Ольга Володимирівна.*

*Катерина Лисенко
(Київ)*

ФЕНОМЕН «МЕРЕЖЕВОГО ПРЕС-РЕЛІЗУ»

Активний розвиток PR-комунікацій в українському суспільстві спричинив появу різних текстових форматів подачі PR-інформації, створення та функціонування яких зумовлено необхідністю вирішення тих чи інших завдань впливу на громадськість. Прес-реліз можна вважати основним жанровим різновидом PR-тексту, він є простим та ефективним засобом передачі точної оперативної інформації. Ще зовсім недавно крім самого автора, журналістів та редакторів початковий текст прес-релізу майже ніхто не бачив. Приводом для друку прес-релізу на газетній або журнальній шпальті могла б стати лише істотна новина, на додаток до якої обов'язково наводилися б коментарі

покупців, аналітиків, експертів тощо. Сьогодні із розвитком інтернету прес-реліз стає доступним широкій аудиторії, оскільки інтернет перетворився на основний канал поширення інформації, випереджаючи традиційні ЗМІ за швидкістю реагування на події, оперативністю викладу інформації, інтерактивністю, зручністю використання, мультимедійністю. Прес-реліз для інтернету дещо відрізняється від прес-релізу, розрахованого для друкованих ЗМІ.

Актуальність теми полягає в тому, що в PR-науці ще досі немає чіткого та однозначного трактування терміну, який характеризував би такий феномен як мережевий прес-реліз.

Теоретичним підґрунтям нашої публікації стали праці російських науковців М. А. Шишкіної, О. Д. Кривоносова, М. В. Хлопкової, Д. І. Карпушина, С. А. Чикирової та ін. В українській науці поки бракує системних розвідок, присвячених цьому питанню. Лише зрідка можна знайти згадки про цей феномен у ході досліджень на дотичні теми. Відтак, наукова новизна нашої статті є цілком об'єктивною.

Мета дослідження – сформулювати дефініцію «мережевий прес-реліз». Для її досягнення треба виконати декілька завдань, зокрема такі:

- сформулювати визначення поняття «мережевий прес-реліз»;
- розділити поняття друкований прес-реліз та мережевий визначивши характерні особливості кожного ;
- з'ясувати переваги мережевого прес-релізу над друкованим;
- визначити основні різновиди мережевого прес-релізу.

Об'єктом дослідження виступає «мережевий прес-реліз», а *предметом* – сукупність відомостей про це явище.

Для того, щоб дати визначення феномену мережевий прес-реліз, потрібно з'ясувати, що таке взагалі прес-реліз.

Прес-реліз – це інформаційне повідомлення для преси, яке містить інформацію про організацію, подію, новий продукт і т. д. [7, с. 15]. Основна суть цього жанру – це новина, яку потрібно донести засобам масової інформації

для подальшого використання її у статті чи для залучення працівників преси до висвітлення певного заходу.

О. Д. Кривоносоз зазначає, що «прес-реліз – основний жанр PR-текста, що має призначену для преси актуальну оперативну інформацію про подію, що стосується базисного суб'єкта PR» [3, с. 123]. У свою чергу науковець М. В. Хлопкова зауважує, що PR-текст – це текст особливого типу, що функціонує в різних сферах публічних комунікацій і забезпечує процес інформаційного обміну зі значущими для суб'єктів сфер публічних комунікацій сегментами громадськості [8].

Мережевий прес-реліз має власні специфічні особливості, що відрізняють його від друкованого прес-реліза.

Особливістю мережевого прес-реліза є його оперативність. Основні правила подання інформації в мережеві ЗМІ – це новизна, об'єктивність, релевантність, достовірність, швидка подача тощо. Поява он-лайнових ЗМІ спричинила зростання ролі оперативності як основної вимоги до нової інформації. Мережевий прес-реліз має перевагу перед традиційним, оскільки він значно швидше може дійти до потенційного читача та його легше виправити, доповнити та оновити, ніж перевидати традиційний прес-реліз.

Для мережевого прес-релізу характерна також гіпертекстова організація матеріалів. Варто зазначити, що гіпертекст (англ. hypertext) – текст для перегляду на комп'ютері, який містить зв'язки з іншими документами («гіперзв'язки» чи «гіперпосилання»); читач має змогу перейти до пов'язаних документів безпосередньо з вихідного (первинного) тексту, активізувавши посилання [1]. Тобто гіпертекст дозволяє читачу мережевого прес-релізу перейти на інші сторінки видання з публікаціями на ту саму тему або навіть звернутися до новин інших інтернет-ЗМІ, щоб дізнатися деталі й подробиці або ознайомитися з іншою точкою зору.

Мережевий прес-реліз відрізняється від друкованого тим, що він може містити більше позатекстових компонентів, до них ми відносимо не тільки фото, ілюстрації, діаграми, інфографіку, а й аудіо та відео елементи.

Аудіовізуальне подання матеріалу включає в систему сприйняття та запам'ятовування образну та емоційну пам'ять, в якій матеріал зберігається довше, ніж у словесно-логічній пам'яті, і, таким чином, суттєво впливає на формування уявлень, які займають центральне місце в образному мисленні та надходять як найважливіший елемент до словесно-логічного мислення.

На основі вищесказаного можемо запропонувати визначення феномену **мережевий прес-реліз** як основного жанру PR-тексту, що являє собою інформаційне повідомлення для інтернет-ЗМІ, містить актуальну оперативну інформацію про подію, організацію, новий продукт тощо, складається з мультимедійних елементів та організований за принципом гіпертексту».

Існує багато різновидів прес-релізів, усі вони зі своїми правилами, форматами й іншими відмінностями в подачі інформації. За функціональним призначенням і терміном подання відносно події мережеві прес-релізи як і друковані можна поділити на такі види:

Прес-реліз-анонс – інформація в ньому про подію, яка тільки має відбутися (наприклад бізнесова вечірка-шоу, фінансовий договір, поява нового продукту на ринку).

Прес-реліз-новина (ньюз-реліз) – інформує про подію, яка вже відбулася. Тут важливо додатково коментарі впливових осіб та зацікавленої публіки.

Інформаційний прес-реліз – інформує про поточну, ще не завершену подію.

Прес-реліз-резюме – використовується для підбиття підсумків події, яка вже відбулася та перспектив на майбутнє [2, с. 9-10].

А.Д. Кривонос виділяє два основні різновиди прес-релізів за ознакою оперативності інформування: анонс і ньюс-реліз [3, с. 130].

З огляду на різноманіття тем прес-релізів, зумовленими соціальними факторами та культурними традиціями, ми наводимо таку класифікацію мережевих прес-релізів:

Загальний ньюз-реліз – повідомляє певну новину засобом масової інформації для її подальшого поширення. Наприклад, цей вид прес-релізу може

використовуватися, коли компанія оголосила певний конкурс, отримала нагороду або містить іншу загальну новину про компанію, організацію чи людину.

Прес-реліз започаткування – дещо відповідає формату попереднього прес-релізу, але його функція є більш визначеною. Цей вид використовується, коли потрібно привернути увагу до виникнення нової компанії, веб-сайту чи організації.

Прес-реліз продукту. Цей вид дещо відмінний від двох попередніх, адже він докладно інформує про певний продукт. У випадках повідомлення про виникнення нового продукту на ринку цей вид може частково накладатися на структуру попереднього. У прес-релізах цього виду використовуються фотографії.

Адміністративний прес-реліз. Цей вид використовується, коли в компанії відбуваються зміни в штатному складі, переважно на керівних посадах. Основна відмінність такого прес-релізу – те, що він може містити біографічні відомості про нового співробітника.

Експертний прес-реліз. Цей вид дещо подібний до першого, але відрізняється меншою терміновістю. Він надає інформацію про компанію, пропонуючи статистику чи висвітлення певних досягнень, при цьому доречними є цитати. Такі прес-релізи також використовуються під час проведення експертизи з певного питання та поширення результатів у засобах масової інформації.

Прес-реліз події – має дещо відмінну структуру, оскільки дає чітку відповідь на запитання – Хто?, Що?, Коли?, Де?, Чому?

Визначимо певні правила написання мережевих прес-релізів:

- **Простота речень.** Речення мають містити в собі не більш як одну ідею і не більш як один образ. Так, речення із 8 слів і менше читати дуже легко, а із 29 слів і більше – дуже складно. Вдалою є: довга, коротка, дуже коротка, трішки довша будова речень. Найкраще, якщо речення складається із 12–15 слів.

- **Прості слова.** Використовувані в тексті слова мають бути простими і зрозумілими для визначеної цільової аудиторії. Що менше у тексті довгих і складних слів, то краще сприймається текст.
- **Переконливість.** Позиція автора тексту має бути підкріплена фактами, цифрами, документами, аби читач міг переконатися в точному відображенні подій.
- **Природність стилю.** Подія і повідомлення про неї мають бути узгодженими. Потрібно розуміти те, про що ви готуєте матеріал. Під час написання успішних інформаційних повідомлень бажано використовувати відомий у журналістиці спосіб “перевернутої піраміди”, згідно з яким найважливіша інформація має бути подана на початку тексту – у перших фразах або абзацах. Наступну інформацію розмішують у порядку зниження її значущості [6, с. 93].

Зрозуміло, що ці правила подання інформації не нові, проте при підготовці мережових прес-релізів на них потрібно зважати. Не можна залишати поза увагою і зазначені нижче чинники, які слід урахувати під час підготовки мережових прес-релізів.

Інформація, подана в тексті, краще сприймається, якщо безпосередньо стосується представників цільової аудиторії. Що більше повідомлення торкається інтересів, потреб, мотивів споживачів, то більше воно приверне їхню увагу.

Не варто забувати про актуальність повідомлення. Вона визначається поширенням події, тобто її географічним і соціальним масштабом, типовістю. Незвичні речі привертають увагу і можуть довго утримуватися в пам’яті, що також треба враховувати.

Зацікавленість аудиторії може бути зумовлена популярністю особи, про яку готується матеріал. Називання прізвищ відомих людей у текстах привертає увагу до цих текстів.

Незалежна інформація сприймається краще. Вона не повинна мати рекламного відтінку.

Нарешті, важливими є емоційні аспекти комунікації. Зазвичай увагу привертає інформація, що викликає у споживача певні емоції. І цим дуже вдало користуються ЗМК, драматизуючи певні події. Ці самі прийоми можна застосовувати і в мережевому рес-релізі. Але тут є одна особливість, на яку не завжди зважають фахівці. Важливо не лише привернути увагу споживача до тексту, сприяти його запам'ятовуванню, а й ураховувати такий механізм психологічного захисту, як витіснення. Не завжди інформацію, що викликала негативні емоції, приємно пригадувати. Саме ця помилка досить поширена в процесі подання повідомлень громадськості, що в подальшому зумовлює неефективну комунікацію.

Наступним важливим моментом здійснення PR-комунікації є оцінювання її ефективності. Тому ігнорування досліджень, систематичного аналізу ситуації, що часто спостерігається у професійній діяльності вітчизняних PR-фахівців, іноді призводить до зовсім інших результатів, ніж очікувалися.

Як зазначає В. Королько, для процесу комунікації особливе значення має зворотний зв'язок. Комунікатор має знати зворотну реакцію адресата, аби переконатися, що інформація надійшла до нього, дізнатися про те, який вплив вона мала і як за потреби змінити майбутню комунікацію. Трапляються випадки, коли професійні комунікатори нехтують зворотним зв'язком – і це одна з великих помилок [4, с. 225].

На всіх етапах підготовки і написання мережевих прес-релізів важливо пам'ятати, як зазначав Г. Почепцов, що PR-тексти володіють інструментарієм, котрий може бути використаний для добра, і не може, тому важливими є певні етичні параметри, яких мають дотримуватися професіонали [5, с. 89].

У статті на вдалося дати визначення поняття «мережевий прес-реліз», виокремити його особливості та різновиди.

Наше дослідження може бути частиною наукового дискурсу щодо створення і функціонування мережевих прес-релізів; подальших наукових публікацій з цієї теми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Эпштейн В. Л. Введение в гипертекст и гипертекстовые системы / В. Л. Эпштейн [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ipu.rssi.ru/publ/epstn.htm>.
2. Карпушин Д. И. Пресс-релиз : правила составления / Д. Карпушин, С. Чикирова. – СПб. : “Питер”, 2007. – С. 9–10.
3. Кривоносов А. Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций / Алексей Дмитриевич Кривоносов. – СПб. : Петербургское востоковедение, 2002. – 279 с.
4. Королько В. Г. Паблік рілейшнз. Наукові основи, методика, практика: підручник для студ. вищ. закл. освіти / Валентин Григорович Королько. – К. : Вид. дім “Скарби”, 2001. – 400 с.
5. Почепцов Г. Г. Паблік рілейшнз : навч. посібник / Георгій Георгієвич Почепцов. – К. : Знання, 2006. – 327 с.
6. Резепов И. Ш. Психология рекламы и PR: учеб. пособие / Ильдар Шамильевич Резепов. – М. : Изд.-торг. корпорация “Дашков и Ко”, 2010. – 224 с.
7. Шишкина М. А. Паблік рілейшнз в системе социального управления / Шишкина М. А. – СПб. : [б. и], 1999. – С. 67.
8. Хлопкова М. В. Типология и сравнительный анализ ПР-текстов и текстов смежных коммуникационных сфер: в рекламе и журналистике: автореф. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dissercat.com/content/tipologiya-i-sravnitelnyi-analiz-pr-tekstov-i-tekstov-smezhnykh-kommunikatsionnykh-sfer-v-re>.

Науковий керівник – доктор політичних наук, професор

Смола Лідія Євстахіївна

*Надія Пасік**(Ніжин)*

**ЛІНГВОЕСТЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НЕПОВНИХ
СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР У “МАР’ЯНІ-ЧЕРНИЦІ”
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

У контексті концепцій мовленнєвої діяльності ідіолект мовця трактується як системну єдність поняттєвого та лінгвального, що виявляє закономірності використання мовних засобів у прагматичному, власне формальному та семантичному аспектах [1, с. 193]. Вибір потрібної лексичної одиниці чи синтаксичної моделі детермінований прагматичним задумом, концептуальною структурою висловлення. При цьому важлива роль низки мовних і позамовних чинників, здатних зумовлювати характер поверхневої синтаксичної структури, що, на думку Ф. Бацевича, є результатом попередніх етапів вербалізації – розчленування початкового задуму, категоризації та пропозиціонування [Там само]. Унаслідок актуалізації цих факторів вербалізація окремих фрагментів дійсності в синтаксичній структурі стає зайвою, тому окремі елементи мовленнєвого ланцюга опускаються. “У цьому разі випадає лише словесна оболонка, звукова форма, а лексична одиниця, яка виконує номінативну функцію в процесі спілкування, залишається” [8, с. 3], формується неповне речення.

Через відсутність однаковості у визначенні цього наукового поняття, потребу обґрунтування мовленнєвої семантики неповних речень та специфіки їх уживання в мові проблема формально- й семантико-синтаксичної неповноти конструкцій досі залишається в полі зору українських лінгвістів, про що свідчать праці П. Дудика, К. Шульжука, Л. Кадомцевої, І. Вихованця, А. Загнітка, Н. Дзюбак, Т. Марченко та ін. Лінгвостилістичний аспект функціонування названих структур дає змогу глибше розкрити особливості категоризації світу мовцем, виявити зв’язок редукованих побудов зі стильовими домінантами, інтенціями автора. У цьому плані актуальним

уважаємо дослідження специфіки функціонування неповних речень у художньому мовленні Тараса Шевченка.

Мета статті – проаналізувати основні моделі неповних синтаксичних структур, актуалізованих у художньому мовленні незакінченої поеми Тараса Шевченка “Мар’яна-черниця”, і виявити їх прагматичну й текстотвірну роль.

Загальновідомо, що народнорозмовна основа поетичної мови Тараса Шевченка виразно заявлена на лексичному, фонетичному, морфологічному й синтаксичному рівнях [9, с. 49; 4, с. 142–143]. Активне функціонування неповних структур детерміноване передовсім орієнтацією на традиційні форми та вироблені естетичні цінності народнорозмовного й фольклорного синтаксису, про що неодноразово зазначали дослідники [2, с. 190; 9, с. 47, 49].

Для естетики синтаксичної організації поетичного мовлення Кобзаря, позначеної епічно-розмовним характером, доступністю, емоційністю й проникливістю, поряд із діалогізацією, парентезою, апострофою показова редукція структур, репрезентована переважно контекстуально неповними, еліптичними, парцельованими та обірваними реченнями.

Під неповними реченнями прийнято розуміти мовленнєво видозмінені синтаксичні структури, у яких пропущений, матеріально не виражений один чи кілька зі структурно необхідних синтаксичних членів [5, с. 178; 7, с. 330]. Специфічна елімінація якогось одного елемента компенсується більшим семантико-стилістичним навантаженням інших компонентів цієї структури, адже актуальне членування речення моделює сама комунікативна ситуація. При цьому мовець намагається передати найбільш суттєву, на його погляд, інформацію, яка містить нові значення (рему), тоді як тема менш значуща й задається засобами контексту чи ситуації [8, с. 3]. Тож редукована побудова концентрує увагу на прагматичному спрямуванні висловлення чи окремих його складників і є однією з форм реалізації рефлексій та естетики мовної особистості.

Найчастіше мовленнєву компресію актуалізованих у згаданому тексті Шевченка неповних речень уможлиблює структурно незаміщена позиція,

семантична сутність якої зрозуміла з попереднього контексту. Скажімо, у блоці *“Мар’яна-дитина / Не знає, як треба на сім світі жити. / Думала – ні люди, ані домовина / З Петром не розрізнять... **уміла любить.** / Думала, що тільки кобзарі співають”* [10, с. 251] простежуємо чіткий граматичний і змістовий зв’язок другого й третього речень із першим, у якому редукований далі компонент наявний. Безсумнівно, елімінація члена через уникнення мовної надлишковості та одноманітності в побудові висловлення сприяє внутрішній естетичній упорядкованості, формує ефект невимушеності, показовий для усно-розмовного мовлення. Водночас у зв’язку з прискоренням темпу оповіді спостерігаємо динамізацію ритміко-інтонаційного малюнка. На такому увиразненні тексту за допомогою неповних структур, наділених емоційно-експресивними можливостями, які *”саме завдяки своїй граматичній специфіці спроможні глибше відбити почуттєвий бік мови, всі вібрації людського голосу“*, наголошує О. Клименко [6, с. 149–150].

Смислові й емоційні глибини актуалізує контекстуальна елімінація головних членів двоскладного речення, зокрема підмета, скажімо: *“Дивились дівчата, / Не питали, **чого плаче**”* [10, с. 251]; *“**Нехай спочиває,** / Тільки його й долі, **що рано заснув**”* [10, с. 246]; *“**Наплакався. Струни рвані / Три перебирає**”* [10, с. 257]. Фактичний зміст і формальні ознаки вербально не представленого підмета з’ясовуються з попереднього контексту, що містить корелят компонента, який потребує компенсації. Редукція підмета – компонента теми – акцентує члени групи присудка, які характеризують, зображують. Особливо потужний цей прийом у комплексі з ампліфікацією, повтором, епанафорою, наприклад: *”**Вітер в гаї нагинає / Лозу і тополю. / Лама дуба, котить полем / Перекотиполе**“* [10, с. 246]; *”**А молодий мене любить, / Долі не шукає. / Не шукає, не блукає / Чужими степами**“* [10, с. 253]. Очевидно, що в такий спосіб забезпечується навмисне підкреслення послідовності дій чи ступеневого формування думки, при цьому зображувані картини, помічені ознаки стають більш рельєфними. Переміщення присудків у

сильну смислову позицію і пов'язані з таким синтаксичним ладом слів інтонації вносять у художнє мовлення природний народний струмінь.

Пропуск присудка двоскладного речення або головного члена односкладної структури за контекстуальної неповноти, що менш показово для досліджуваного мовленнєвого масиву, як правило, продиктований не тільки усно-розмовною чи фольклорною настановою на мовну економію. Ущільнення змісту пов'язане з ритмічною організацією строфи та прагненням образотворення: “Люблю вас і досі, **як діточок мати**” [10, с. 251]; “Що б вам **заграть? постривайте... / Черницю Мар'яну – / Чи чували? ” – “Ні, не чули**” [10, с. 248]; “Хіба сю ніч кинеш? / **Хіба зараз?..**” [10, с. 258]. Усуненням предикатів автор переносить акцент на рему, динамізує картину, досягає єдності синтаксичної форми, ритму й змісту.

Естетично промовиста ампліфікація не лише контактна, а й дистантно розташованих контекстуально неповних речень, граматично й семантично пов'язаних із першим, опорним, наприклад: “**Тяжко мені. Тяжко, мамо! / Нащо дала вроду? / Нащо брови змальовала, / Дала карі очі? / Ти все дала, тільки долі, / Долі дати не хочеш! / Нащо ж мене годувала? / Нащо доглядала?**” [10, с. 254]. Ампліфікація присудковості витісняє підметову форму, робить її художньо зайвою. Розширення текстової інформації забезпечують перчислювально-з'єднувальні відношення складання між реченнями, що деталізують, поглиблюють повідомлення про єдиний предмет мовлення й пов'язані переважно з формуванням текстових єдностей аналітичного змісту. Провідним експліцитним засобом зв'язності при цьому слугує синтаксична неповнота.

Творчо-естетична робота в синтаксичній організації поетичних текстів у Тараса Шевченка репрезентована різними видами міжреченневої редукції компонентів. Так, ступінь семантичної та граматичної зв'язності тексту зростає за умови переходу семантичного компонента з вербалізованої граматичної позиції додатка в позицію підмета при його пропуску, як-от: “**Бодай його в світі нікому не знать – / Того, що я знаю... Минуло, дівчата!**” [10, с. 251].

Елімінація члена, дистантні асоціативні зв'язки між компонентами повідомлення сприяють зміщенню уваги з теми на рему, підсилюють психологічну й емоційно-рефлексивну напругу роздуму.

Подекуди фіксуємо й такі ампліфіковані ланцюги неповних структур, граматичні й семантичні зв'язки яких сягають різних корелятивів. Переконливим виявом згаданої моделі є фрагмент із редукованими суб'єктами *Мар'яна і серце*: *”Не питала б мати, де ходиш гуляти, / З ким коли стояла. Питала б сама, / Сама свого серця; дала б йому волю / Любить, кого знає. Я б тебе сховав“* [10, с. 257]. Синтаксична редукція підметів забезпечує ущільнення змісту, психологізацію та інтимізацію фрагмента.

Художньо-естетичній семантико-синтаксичній і ритміко-інтонаційній гомогенності поеми сприяють еліптичні речення, зміст яких зрозумілий поза контекстом і поза конкретною комунікативною ситуацією. Зазвичай у них можна відновити не конкретне еліміноване слово, а лише його тематичну групу. В аналізованому фактичному матеріалі як данина усно-розмовній та народнопоетичній традиції органічно функціонує мовленнєва модифікація структур із лексично не вираженою синтаксичною позицією присудка. Зокрема, найбільш типові речення з еліпсами предикатів із семантикою буття: *“Аж ось з хлопцем старий кобзар / В село шкандибає. / В руках чоботи, на плечах / Латана торбина / У старого; а дитина!”* [10, с. 247]; *“І мати не знала, / Де Мар'яна до півночі / І з ким розмовляє?”* [10, с. 250]. Подібна синтаксична й стилістична опозиція до повних структур робить рему більш рельєфною, актуалізує стильову домінанту емоційної активності, схвильованості.

Іноді елімінований компонент корелює зі складнішою семантикою, що включає зміну стану, як-от: *“Росла дочка Мар'яна, / А виросла, як панна, – / Кароока / І висока, / Хоч за пана гетьмана”* [10, с. 249]. У такий спосіб мовець динамізує текст, виражає цілеспрямованість, енергійність дії.

Серед інших семантико-функціональних типів еліптичних неповних конструкцій у Шевченковій poemі активно функціонують речення з опущеним додатком, наприклад: *“Вона гляне, усміхнеться: / “І сама не знаю...”* [10, с.

249]; *“Отак, серце, обнімемось, / Отак поцілую, / Нехай вкупі закопають... / Умру... не почую. / Не почую...”* [10, с. 250]; *“Посідали. / Розв’язав торбину, / Вийняв кобзу, разів зо два / Ударив по рваних”* [10, с. 248]. Тут лексично не виражені члени не потребують контекстуальної або ситуативної компенсації, комунікативну завершеність забезпечує сам внутрішній контекст [3, с. 378]. В останньому реченні актуалізована ознака, що може мислитись як об’єкт. Подібних конструкцій, які містять оцінну семантику, в ідіостилі Тараса Шевченка багато. Елімінація опорного члена синтаксичної структури за вербалізації залежного означення є специфічним прийомом мовомислення Кобзаря.

Комплекси неповних структур різного характеру визначають, крім семантико-синтаксичної, ще й композиційну організацію тексту, становлячи основу надфразних і діалогічних єдностей, беруть участь у монтажі цілих змістових фрагментів. Зокрема, у блоці *“Учора був на базарі, / Кобза зопсувалася... / Розбилася...”* – *“А струни є? ” / “Тільки три осталося”*. / *“Та хоч на трьох яку-небудь”*. / *“На трьох... Ох, дівчата! / І на одній колись-то грав, / Та ба, вже не грати...”* [10, с. 248] елімінація підмета, присудка, додатка або й кількох цих компонентів водночас компенсується тісними смисловими зв’язками елементів у межах повідомлення й комунікативної ситуації. Неповнота забезпечує експліцитну й логічну зв’язність та емотивно-аксіологічну цілісність текстового відтинка.

Ланцюг із контекстуально неповних речень моделює комунікативну ситуацію, дає змогу компактно й емоційно виразно відтворити деталі картини. Актуалізація низки редукованих структур з елімінованими елементами в кількох синтаксичних позиціях згущує експресію роздуму, психологізує авторське мовлення, як-от: *“І мати не знала, / Дивувалася, що се таке / Мар’яну спіткало, / Чи не пристрїт? / Сяде шити — / Не те вишиває, / Замість Гриця, задумавшись, / Петруся співає. / Часом сонна розмовляє, / Подушку цілує...”* [10, с. 252]. Пропуск підмета, підсилений властивою стилістиці народної пісні ампліфікацією однорідних присудків, динамізує зображуване,

візуалізує художній образ, сприяє подачі кожної ситуації як послідовності сповнених драматизму дій.

Подібне формальне ущільнення через уникнення повторів й акцентовані логічні зв'язки між словами підвищує зв'язність тексту, сприяє конденсації розлогого змісту в малій формі, актуалізує ключові слова, формує природний інтонаційний лад мовлення. Такого ефекту досягнуто і в наступному прикладі, де пропущені додатки й присудок: *“Діду, серце, голубчику, / Заграй яку-небудь. / Я шага дам”*. – *“Я – черешень”*. / *“Всього, чого треба, – / Всього дамо...”* [10, с. 247–248]. Очевидно, що в подібних семантико-синтаксичних моделях зміст розкривається глибоко, повноцінно, з усіма психологічними нюансами й водночас економно, що характерно для усно-розмовного мовлення.

Формою актуалізації емотивно-оцінних значень уважаємо обірвані, незакінчені речення – маркери усно-розмовної стихії. Такі структури відбивають процес формування думки, моделюють широкий діапазон почуттів, передбачають можливість продовження вислову, доповнення раніше сказаного. Частина таких речень виражає міркування персонажа, які вказують на незавершений процес мислення, що, відповідно, викликає і в читачів роздуми, можливість передбачити не виражений словесно варіант думки героя: *“Я вже думаю, що, бачиш... – / Насилу сказала, – / Що вже й заміж, коли теє...”* / *“А за кого, мамо?! ”* / *“Хто вподоба, тому й оддам”* [10, с. 252]; *“Будеш, дочко Мар'яно, / За сотником Іваном”*. / *Заплакала, заридала / Сердешна Мар'яна. / “За старого... багатого... / За сотника Івана...”* – / *Сама собі розмовляла”* [10, с. 253–254]; *“Дивіться на мене: я виплакав очі. / Мені їх не шкода, мені їх не жаль. / Ні на що дивиться: ті очі дівочі... / Що колись... колись-то...”* [10, с. 256]. Спостерігаємо експлікацію емоційної стильової домінанти, вираження екзальтованого стану розгубленості персонажів або оповідача, переповнення почуттями під час міркувань. Подібні синтагматичні ряди типові в ідіостилі Тараса Шевченка, вони виразно унаочнюють тенденції розмовного стилю.

Комунікативне навантаження лакун охоплює і авторські роздуми-припущення про майбутню нещасливу долю героїні, й емоційно-оцінний план, наприклад: *“А сльози дівочі / І серед дня лихо роблять. / А що ж серед ночі?”* [10, с. 258]. Контекстуальний пропуск головних членів у логічному ланцюгу легко поновити самому читачеві, тому немає потреби наголошувати на них. Акцентування ж окремих деталей нагнітає емоції, програмує антиципації, драматизує картину.

Таким чином, мелодика фраз у поемі “Мар’яна-черниця” Тараса Шевченка перегукується з усно-розмовною та фольклорною. Таку гармонію забезпечує синтаксичне оформлення думок, зокрема редукція синтаксичних структур, репрезентована контекстуально неповними, еліптичними та обірваними реченнями. Техніка лаконізації вислову підпорядкована принципам мовної економії та художнього текстотворення. Неповні структури забезпечують експліцитну зв’язність тексту, естетизують художнє мовлення, надаючи йому невимушеності, динаміки, оцінності, емоційності, психологізму, підкреслюють його природний лад, сприяють зближенню читача з автором.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології : навч. посіб. / Ф. С. Бацевич. – К. : ВЦ «Академія», 2006. – 248 с.
2. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка : [монографія] / В. С. Ващенко. – Х. : Вид-во ХДУ ім. О. М. Горького, 1963. – 252 с.
3. Грищенко А. П. Неповне речення / А.П.Грищенко // Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 377–378.
4. Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова : [монографія] / С. Я. Єрмоленко. – К. : Наукова думка, 1987. – 248 с.
5. Загнітко А. П. Український синтаксис (науково-теоретичний і навчально-практичний комплекс). Ч. 1 : навч. посіб. / А.П.Загнітко. – К.: ІЗМН, 1996. – 202 с.

6. Клименко О. З творчої лабораторії Шевченка: Ритміко-інтонаційні зміни / О. Клименко // зб. праць двадцять сьомої наукової Шевченківської конференції. – К., 1989. – С. 148–154.
7. Лисенко Ю. В. Неповні речення / Ю. В. Лисенко // Сучасна українська мова : підручник / [О. М. Григорєв, С. Є. Долман, Ю. В. Лисенко та ін.] ; за ред. О. Д. Пономарева. – Вид. 3-тє, перероб. – К. : Либідь, 2005. – С. 330–334.
8. Марченко Т. В. Семантика й прагматика неповних речень в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. степеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Т. В. Марченко. – Луганськ, 2007. – 22 с.
9. Русанівський В. М. У слові – вічність : (Мова творів Т. Г. Шевченка) : [монографія] / В. М. Русанівський. – К. : Наукова думка, 2002. – 240 с.
10. Шевченко Тарас. Поезії : у 2-х кн. / Тарас Шевченко. – К. : Рад. письменник, 1989. – Кн. 1. – 513 с.

Наталія Романенко

(Київ)

ФУНКЦІЇ СИНТАКСИЧНОГО ПОВТОРУ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В ТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

Актуальність даної роботи пов'язана з необхідністю подальшої розробки проблеми повторюваності в новому аспекті і в світлі нових теоретичних підходів. Адже, це одна з найважливіших сторін роботи мовознавців в області синтаксису англійської мови.

Принципу повторюваності у творах художньої літератури приділялося багато уваги. Н. Д. Гусарова досліджує функції лексичного повтору в тексті народної билини; Л. В. Зубова відзначає вплив різних видів тавтології (до якої відносить і синтаксичний повтор) на художні твори; Л. Г. Невська розглядає повторюваність як невід'ємну частину художнього тексту [2, с. 68].

Предметом виступають функціональні та стилеві особливості синтаксичних повторів у художньому мовленні.

Об'єктом є відрізки художнього тексту, що містять синтаксичний повтор різного типу.

Мета роботи – вивчити характер структурної та функціональної реалізації синтаксичних повторів у художньому тексті.

Синтаксичні повтори у тексті художньої прози використовуються для реалізації певної функції, як наприклад: 1) *функція посилення виразності (емфаза)*; 2) *функція послідовності передачі інформації*; 3) *функція висловлювання багатократності або тривалості дії*; 4) *функція наростання*; 5) *функція виділення неповторюваного елемента*; 6) *функція створення ритму тексту*; 7) *функція додання ясності тексту через надмірність (тавтологію)*; 8) *функція стилізації розмовної емоційної промови* [1, с. 32], [2, с. 11].

Розглянемо кожну з них детальніше, проілюструвавши функцію прикладами з художньої літератури.

Функція *посилення виразності* є найбільш загальною функцією повтору, для реалізації якої можуть використовуватися будь-які стилістичні прийоми, засновані на синтаксичному повторенні. Емфатичні повтори, як правило, композиційно прості: повторювані слова або словосполучення розміщені контактено, тобто являють собою неодноразове вживання матеріально тотожних мовних одиниць, як-от, наприклад: *soon, soon; not, not* (2). Відокремленням прислівника *soon* в прикладі (1) досягається його експресивне виділення, яке актуалізує нетерплячість героїні.

Повторення може бути анафоричним, тобто неодноразове вживання ініціальної частини суміжних відрізків мовлення, як у прикладі (3), (4), (5). Повтор певного мовного елемента акцентує його значення, сприяє появі образних асоціацій, виділяє ключові моменти. Наприклад:

(1) *She ought to be there, soon, soon she ought to be there* [10, с. 21].

(2) *She seemed to try and put her hands out, like an infant in the womb, and she could not, not yet* [10, с. 5].

(3) *It was her destiny she should come to this land. It was her destiny she should see it for the first time thus, alone, lost, without light* [10, с. 25].

(4) *He had been hugged by a complete stranger. He also thought he had been called a Muggle, whatever that was* [8, с. 1].

(5) *"Right here," Tyler said. "Right now."* [5, с. 20-21].

Повтор також може виконувати функцію *послідовності передачі інформації*. Так, епіфоричний повтор слова **like** у прикладі (6) покликаний створювати не лише ефект послідовності, а й впевненості й емоційної стабільності героїні. Асиндетон у прикладі (7), (8), (9) надає авторському та персонажному мовленню ефекту компактності та стислості. Наприклад:

(6) *"I work hard, and I like it. I like helping people, and working with someone like you"* [13, с. 75].

(7) *Professor McGonagall opened her mouth, changed her mind, swallowed, and then said, "Yes—yes, you're right, of course* [8, с. 3].

(8) *Could I—could I say good bye to him, sir?* [8, с. 3].

(9) *'Why don't you—why don't you stay for supper? I wouldn't be surprised if some other people dropped in from New York.'* [11, с. 110].

У ряді випадків повтор служить для вираження *багатократності або тривалості дії*. Анафоричним повторенням поліпредикативного утворення S when S (*Rain was falling when I woke up*) у прикладі (10) реалізується ефект тривалості одного явища, незважаючи на мінливу природу інших. Наприклад:

(10) *Rain was falling when I woke up for my connection in Stapleton. Rain was falling when I woke up on our final approach to home* [5, с. 28].

Так само часто повтор виконує функцію *наростання*. Повторення слів сприяє більшій силі висловлювання, більшій напруженості розповіді. Ця функція споріднена з першою функцією, різниця полягає в тому, що наростання виражає поступовість збільшення сили емоцій. Тавтологічний анадиплозис іменника *fools* у прикладі (11) створює ефект наростання напруженості висловлення. Аналогічну ситуацію можемо спостерігати у прикладах (12) –

тавтологічне повторення слів yeah, yeah та (13) – тавтологічне повторення одноразової дії. Наприклад:

(11) *I'm surrounded by fools! Fools, fools, fools!* [1, с. 133].

(12) *I say, yeah, yeah, yeah, yeah, yeah* [5, с. 48].

(13) *So, Marla, get out. Get out. Get out* [5, с. 24].

Часто повтор вживається для виділення неповторюваного елемента. Трапляються випадки, коли повторювані одиниці, слова і словосполучення служать лише фоном, на якому чітко виділяються інші, неповторювані одиниці мовленнєвого відрізка. Так у прикладах (14), (15) повторювані слова є другорядними, менш важливими порівняно з не виділеними одиницями. Таке вживання особливо характерно для полісиндетона (15). Наприклад:

(14) *“For a long time it had been difficult to decide if he had disappeared on trips because her mother **drank**, or if she **drank** because Papa was always gone”* [14, с. 10].

(15) *“She loved the peace **and** the pressure **and** the frenzy”* [12, с. 13].

Функція створення ритму тексту властива для повторів, який забезпечується не лише простим помітним дублюванням певної одиниці у тексті, а насамперед завдяки кільком спеціально організованим повторюваним одиницям.

Повторення одних і тих же одиниць (слів, словосполучень і цілих речень), сприяє більш чіткій ритмічній організації висловлювання, часто наближає таку ритмічну організацію до віршованого розміру.

Мова йде про хіазм (16), полісиндетон (17), підхоплення (18) та паралельні конструкції (19). Хіазм та паралельні конструкції за своєю природою є складними, тобто такими, що містять у своєму складі більше однієї повнозначної одиниці, повторення яких за певним принципом і забезпечує відчуття ритму. Хіазм створює ефект ритмічності завдяки своїй побудові, тобто перехресному розташуванню однакових членів двох суміжних конструкцій за схемою: 1 2 - 2 1. Паралельні конструкції, навпаки, передбачають акуратне відтворення схеми повторюваного фрагмента, як-от [Det [A [N]]] [Det [A [N]]] a

heavenly day, a heavenly moment (19). Синтаксичний паралелізм, у даному випадку, додає емоційності висловлюванню, робить його більш ритмічним та динамічним. Наприклад:

(16) *Ask not **what the country can do for you**, ask **what you can do for the country**.* [Proverb]

(17) ***And** one time, in the bunch of us, there was this boy who was fifteen, **and** he had killed his mother with a shotgun some years before — accidentally, completely accidentally, without even an unconscious motivation, I have no doubt, no doubt at all—**and** this one evening this boy went with us, **and** we ordered our drinks, and when it came his turn he said, I'll have bergin ... give me some bergin, please ... bergin and water* [6, с. 29].

(18) *She was a sturdy woman with a round face, **like an obstinate girl of fourteen**. **Like an obstinate girl of fourteen** she sat there devouring her unease* [10, с. 21].

(19) *"It was **a heavenly day, a heavenly trip, a heavenly moment** in a lifetime"* [15, с. 58].

Повтор може бути використаний не тільки в стилістичних цілях, він може бути і засобом додання ясності висловлення через надмірність, що допомагає уникнути туманності викладу (20).

(20) *"A **casual observer**, adds the secretary to whose notes we are indebted for the following account, **a casual observer** might have noticed nothing extraordinary in the bald head of Mr. Pickwick ..."* [4, с. 60].

Періодичне поєднання а ***casual observer*** служить не цілям емфази, а використовується для надання ясності викладу. Такі повторення зазвичай з'являються в складнопідрядних реченнях, які містять ланцюг придаткових визначальних речень, або за наявності розгорнутої авторської ремарки. Повтор, який нічого до змісту висловлювання не додає, прийнято називати тавтологією. Це відноситься тільки до логічного змісту повідомлення. Конотативний план висловлювання тавтологія передає достатньо ефектно. Вона

може, наприклад, використовуватися для мовної характеристики персонажів (21).

(21) ... *I DON'T WANT ANY ... I DON'T WANT THEM.... GO 'WAY.... [Begins to cry] I DON'T WANT ... ANY ... CHILDREN.... I... don't... want... any ... children. I'm afraid! I don't want to be hurt.... PLEASE!* [6, с. 53-54].

Від повтору як засобу посилення виразності слід відрізнити повтор як засіб стилізації розмовної емоційної промови. Відомо, що збуджена, експресивно-забарвлена мова характеризується не тільки фрагментарністю і деякою алогічністю побудови, але і повторенням окремих частин висловлювання. Таке повторення слів і цілих поєднань в емоційному, збудженому мовленні є закономірністю. Наприклад:

(22) *"By the Lord," he suddenly cried, "you're pale. You - you, Hilma, do you feel well?"* [7, с. 148].

(23) *"No," said Hilma, at length. "I - I - I can say it for myself. I -" All at once she turned to him and put her arms around his neck* [7, с. 51].

У цих прикладах повторення займенника потрібно не для посилення виразності, а для передачі емоційно-збудженого стану мовця.

(24) *Mrs. Conant paused, with streaming eyes. "I must, I _must_ see him once before I go," she murmured in anguish* [9, с. 62]. Аналогічно, у вище наведеному прикладі, повторення модального дієслова **must** служить не цілям посилення виразності, а цілям мовної характеристики персонажа.

Таким чином, для художнього мовлення є характерним широкий спектр значень синтаксичного повтору і менша їх конвергенція в рамках закінченого за змістом відрізка тексту.

Отже, можемо зробити висновок, що прагнення до максимальної експресивності виступає одним із головних та обов'язкових мотивів мовленнєвої творчості митців при створенні художніх текстів, зокрема прозових.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Коробейникова О.Ю. Мовна еквівалентність як фактор організації художнього тексту: Дис. ... канд. філол. наук. – СПб., 1996.
2. Разинкина Н.М. Функциональная стилистика / Н.М. Разинкина. – М., 1989.
3. Arthur Hailey. Hotel. 1965. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.literaturecollection.com.
4. Dickens C. The Posthumous Papers of the Pickwick Club. 1837. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.literaturecollection.com.
5. Chuck Palahniuk. Fight Club. – W. W. Norton 2005. – 224 p.
6. Edward Albee. Who's afraid of Virginia Woolf. 1996.
7. F. Norris. The Octopus: A story of California, 1901 – 434 p.
8. J.K. Rowlin. Harry Potter and the Philosopher's Stone. – 1997.
9. O. Henry. The World of The Door . (<http://classiclit.about.com/library/bl-etexts/ohenry/bl-ohenry-world.htm>)
10. Lawrence David Herbert. The Princess and other Stories / David Herbert Lawrence. – Moscow: "TSITADEL", 2002. – 239 p.
11. Scott Fitzgerald. Great Gatsby. – 1925.
12. Steel Danielle. Lightning / Danielle Steel. – L. : Corgi Books ; Bantam Press, 1996. – 430 p.
13. Steel Danielle. Miracle / Danielle Steel. – NY : A Dell Book, 2006. – 225 p.
14. Steel Danielle. Summer's End / Danielle Steel. – NY : Dell Publishing, 1979. – 383 p.
15. Steel Danielle. Wanderlust / Danielle Steel. – NY : A Dell Book, 1986. – 506 p.
16. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.literaturecollection.com>.
17. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://classiclit.about.com/library/bl-etexts/ohenry/bl-ohenry-world.htm>.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук

Калитюк Лілія Петрівна.

*Яніна Смилова**(Київ)*

ПРАГМАСЕМАНТИЧНІ ВІДТІНКИ РЕКВЕСТИВУ НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Ця наукова розвідка присвячена прагмасемантичним особливостям реквестивних мовленнєвих актів (далі МА) на прикладі їх конкретної реалізації в сучасній англійській мові. Реквестивні МА, до яких відноситься "прохання" ("благання"), репрезентують найбільш частотний тип МА в англійській мові. Такого роду висловлення спонукають адресата виконати певну дію в інтересах адресанта. Відтак актуальним є вивчення реквестивних висловлень (об'єкт дослідження), які реалізують прагмасемантичні відтінки прохання (предмет дослідження).

За О. О. Філатовою до групи реквестивів відносяться спонукальні акти, які виконують наступні функції: прохання, благання (наполегливе ласкаве прохання), заклинання (настійне прохання), прохання про пораду, прохання про дозвіл, упрошування (дуже просячи, домагатися чиеї-небудь згоди на щось) [2, с. 96].

О. І. Беляєва виділяє в групі реквестивів – прохання, благання, пораду. Так, в прагматичній ситуації прохання дія, до якої мовець закликає того, хто слухає, вигідна для першого інтерактанта, але не має пріоритетності для другого. Крім того, виконання цієї дії не є обов'язковим для слухача. Адресат вправі "відповідати" або "невідповідати" на прохання. При пораді (або проханні про пораду) той, що говорить має пріоритет, оскільки має більший досвід або знання. Тому адресатові вигідне виконання дії, до якої його закликає адресант, але ця дія не є облігаційною для першого інтерактанта [1, с. 128]. Запрошення ж входить, за класифікацією О. І. Беляєвої, до групи реквестивів на тій основі, що мовцю вигідна каузативна дія, але він не має пріоритету, а виконання дії є необов'язковим для адресата. Проте, неможна не визнати, що запрошення може бути й вимушеним. У такому разі воно вигідніше адресатові, ніж адресантові.

Взявши за основу класифікацію О. О. Філатової, нам видається слушним доповнити її наступними прагмасемантичними відтінками реквестивних МА. Перший з них – **прохання-благання**, що базується на пресупозиції відсутності бажання адресата виконати дію, а також сильній мотивації спонукання зі сторони адресанта. Основними засобами вираження реквестивності тут слугуватимуть маркер прохання "please", форми імперативу – "let's...", власне дієслово, яке несе в собі спонукання до дії, а також транспоноване питальне речення. Наприклад: "I've got something to tell YOU, old sport," began Gatsby. But Daisy guessed at his intention. 'Please don't!' she interrupted helplessly. 'Please let's all go home. Why don't we all go home?" [4, с. 193]. У цьому прикладі головний герой Джей Гетсбі намагається розкрити свої почуття та наміри чоловіку Дейзі. Вона, відчуваючи наближення конфліктної ситуації, намагається уникнути її. Дейзі виголошує ласкаве наполегливе прохання, в якому дійсно благає припинити це й повернутися додому.

Другий прагмасемантичний відтінок – **прохання-запрошення**, виражає ввічливу пропозицію до виконання сумісної дії або прибуття в певне місце. Використовуючи імперативну аналітичну форму "let's...", яка залучає до виконання дії й самого мовця, таким чином зменшуємо комунікативний тиск на слухача: "Let's go to Coney Island, old sport. In my car.' 'It's too late.' 'Well, suppose we take a plunge in the swimming pool? I haven't made use of it all summer.' 'I've got to go to bed.' 'Allright." [4, с. 87] Гетсбі просить Ніка проїхатись у його машині до Коні Айленд, чи хоча б поплавати в басейні, але запрошення відхиляється адресатом.

Третій – **прохання-інструкція** – сукупність вказівок по здійсненню певних видів діяльності. У проханні-інструкції продуцент мовлення просить про виконання якої-небудь дії, пропонуючи для цього певний алгоритм. Дуже часто як засіб вираження прохання вживаються розділові питання, які надають йому більш ввічливого відтінку, як-от: "'Come on,' said Mr.Sloane to Tom, 'we're late. We've got to go.' And then to me: 'Tell him we couldn't wait, will you?" [4, с. 111].

Четвертим відтінком є **прохання-порада**, ілокутивне призначення якого полягає в спонуканні до здійснення необов'язкової, але доцільної дії, на думку того, хто її висловлює. У наведеному прикладі Тайлер просить офіціанта подати їм з Марлою страви, без сміття й непотребу, який кухарі цього ресторану "полюбляють" кидати в їжу. Офіціант у відповідь радить замовити клем-чаудер, цим самим виконує благаання Тайлера. Варто зазначити, що у даному випадку мають місце два прагмасемантичні відтінки реквестиву: прохання-благаання та прохання-порада. Для вираження відтінку прохання використовується маркер ввічливості "please", а для висловлення поради модальне дієслово "may" та перформативне дієслово "to advise": "I tell the waiter, give us clean food, please. Please, don't be doing any trash to the stuff we order. "In that case, sir," our waiter says, "may I advise against the lady, here, eating the clam chowder." [6, с. 129].

До п'ятого відносимо **прохання-вибачення**, яке може включати виправдання й роз'яснення стану речей, або визнання звинувачень. Слід додати, що існує також поняття формального прохання-вибачення, яке передається за допомогою виразів "to beg a pardon", "excuse me", та більш глибока контекстна форма – "to be sorry", порівняємо: "Keep your hands off the lever,'snapped the elevator boy. 'I beg your pardon,' said Mr. McKee with dignity" [4, с. 42]. Глибоким, щирим вибаченням є наступна форма: "I'm... I'm sorry; I didn't mean to ...Forget it. I suppose you don't quite know what to make of me,eh?" [3, с. 10]. Пітер просить пробачення, шкодує, що образив свого співбесідника.

Прохання про послугу – відтінок реквестивного МА, призначенням якого є спонукання адресата зробити послугу чи надати допомогу: "I need you to do mean other favor," Tyler says. This is about Marla isn't it? "Don't ever talk to her about me. Don't talk about me behind my back. Do you promise?" Tyler says." [6, с. 49]. Адресант звертається с проханням про послугу – більше ніколи не згадувати Марлу.

Прагматичним типом реквестиву є також прохання про дозвіл, суть якого полягає в отриманні згоди на виконання бажаної дії. У даному випадку для зменшення категоричності висловлювання можуть використовуватись наступні

формули ввічливості: "Don't you mind...? Why don't you...?" Розглянемо приклад: "Do you mind if I eat with some people over here?" he said. 'A fellow's getting off some funny stuff.' 'Go ahead,' answered Daisy genially, 'And if you want to take down any addresses here's my little gold pencil...' [4, с. 113]. Том просить свою дружину дозволити йому повечеряти та поспілкуватися з гостями на прийомі у Гетсбі, на що отримує дозвіл з відтінком іронії.

Прохання-пропозиція має місце, коли адресант ввічливо пропонує свої послуги або закликає до виконання дії. В англійській мові одним із найпоширеніших способів вираження реквестивності серед питальних речень є конструкція *Will (Would) + Inf.*; такі ж конструкції вживаються на означення фраз увічливості: "Misty shakes his hand and says, "Would you like some coffee?" And he says, "Please." [5, с. 44]. Місті пропонує детективу Стілтону випити чашку кави, він же приймає пропозицію, виражену модальним дієсловом "would".

Варто відзначити, що крім прагмасемантичних характеристик, реквестивні МА мають тонально-жанрові відтінки, які, як правило, визначаються контекстно та відносно певної комунікативної ситуації. Іноді вони можуть супроводжуватися авторськими ремарками (прохання-жарт, прохання-іронія, прохання-докір, прохання-погроза та ін.). Наприклад: "If you want to kiss me any time during the evening, Nick, just let me know and I'll be glad to arrange it for you. Just mention my name. Or present a green card. I'm giving out green." [4, с. 112]. У даному контексті має місце прохання –жарт, адже Дейзі жартівливо просить свого кузена Ніка дати їй знати, якщо він захоче раптом поцілувати її.

Реквестивний МА та його прагмасемантичні відтінки, такі як пропозиція, вибачення, вимога, звернення, благання, переконання, вмовляння, виявляють певну схожість, зумовлену спільними прагматичними особливостями та часто однаковою вербальною репрезентацією. Таким чином, різні відтінки реквестивного МА в дискурсі спрямовані на виконання бажань адресанта, управління свідомістю слухача, якого переконують прийняти рішення:

виконати чи не виконати дію; погодитися чи не погодитися з точкою зору пропонента. Прагнучи реалізувати свою комунікативну мету й отримати бажаний результат, комунікант повинен вміти вибрати необхідний прагмасемантичний відтінок прохання.

Значення реквестивного МА в англійській мові неоднорідне. Його іллокутивне наповнення практично завжди залежить від контексту. Проаналізовані вище приклади показують, що прагматичне поле реквестиву в сучасній англійській мові є досить широким, тому проілюстрована класифікація прагмасемантичних відтінків реквестиву потребує подальшого розширення й доповнення.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: английский язык / Е.И. Беляева. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1992. – 168 с.
2. Филатова Е. А. Побудительные высказывания как речевые акты в современном русском языке : дис. ... докт. филол. наук. : 10.02.01 / Елена Алексеевна Филатова. – М., 1997. – 243 с.
3. Ed. Albee. The Zoo Story: pdf. – 14p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lem.seed.pr.gov.br/arquivos/File/livrosliteraturaingles/zoostory.pdf>.
4. F. Scott Fitzgerald. The Great Gatsby: pdf. – 193p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lem.seed.pr.gov.br/arquivos/File/livrosliteraturaingles/zoostory.pdf>.
5. Ch. Palahniuk. Diary: pdf. – 91p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.altbook.ru/index.php/site/en_diary.
6. Palahniuk. Fight Club: pdf. – 157p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gobookee.org/fight-club-palahniuk>.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук

Калитюк Лілія Петрівна

Олена Хомик

(Київ)

СТАЛІ ВИРАЗИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ НА СТОРІНКАХ СПОРТИВНИХ ВИДАНЬ

Спортивна періодика з початку свого існування виокремилася в окремий жанр ЗМІ. Саме тематика стала основою для формування особливостей мовленнєвого та методичного оформлення таких видань.

Мова спортивних видань є досить образною і характеризується не тільки активним використанням слів іншомовного походження, але й вживанням сталих виразів – фразеологічних зворотів, фразем, кальок, більшість яких є також запозиченими.

Сталий вираз або ідіома – це стійкий неподільний зворот мови, що передає єдине поняття. Серед сталих виразів виділяють **фразеологізми** (- *стійкі словосполучення, які сприймаються як єдине ціле і вживаються носіями мови в усталеному оформленні.*), **кальки** (- *особливий вид запозичення фразеологізмів чи слів або нових значень слів через буквальний переклад відповідного іншомовного елемента*), а також **фраземи** (- *короткі фразеологічні словосполучення, однакові за своїм значенням, складом і структурою, що відтворюються в мові як цілісні лексичні одиниці*) [1, с. 96].

Аналізуючи мову спортивних видань можна виділити три види сталих виразів – **власне спортивні**, **контекстні** та **загальномовні**. Їх в свою чергу можна поділити на **власне українські** та **запозичені**. Серед запозичених фразеологізмів розрізняють «чисті», тобто без перекладу, і кальки фразеологій (*овертайм/додатковий час, блокнот/заблокований кидок, ворм-ап/тренерувальна сесія*).

До **власне спортивних** сталих виразів слід віднести слова та словосполучення на позначення вузькоспеціалізованих, характерних лише для певних дисциплін понять і дій.

Так, наприклад, до тенісних професіоналізмів можемо віднести такі вирази, як: *перша ракетка світу, бекхенд по лінії, зробити брейк, дабл-фолт (або подвійна помилка), тай-брейк гейм, турніри серії Гранд Слем (або турніри Великого Шолому), волей (або удар зльоту), дропшот (або укорочений удар), форхенд, сетпойнт, матчпойнт, челенджер* тощо.

До футбольної терміносистеми відносяться такі вирази: *(з)фолити на когось, бути в офсайді (або бути в положенні поза грою), подати (розіграти) кутовий/штрафний, пробити (назначити, реалізувати і т. д.) пенальті, дубль/хет-трик/покер (усі позначають кількість забитих голів одним гравцем в одному матчі), автогол, вкинути аут, доданий час, лайнсмен (боковий суддя або суддя на лінії), трансферне вікно, штрафний майданчик* тощо.

Слід відмітити, що власне спортивні сталі вирази можуть бути як і повністю запозиченими фразеологізмами чи фраземами, тобто не перекладеними українською мовою, а лише скопійованими і оформленими за правилами української фонетики і граматики, так і кальками. Часто у мові зустрічаємо функціонування двох паралельних форм, що полегшує спортивним журналістам роботу, створюючи певний синонімічний ряд.

Контекстними сталими виразами у цій роботі названо ідіоми, що творяться за допомогою загальноживаної лексики, але при застосуванні в певному контексті, а саме при висвітленні спортивних подій, мають певне вузьке значення. Такі вирази часто мають розмовний чи жаргонний характер. До контекстних сталих виразів можна віднести такі словосполучення: *підписати когось, посилити лавку запасних, показати свій найкращий футбол (теніс, баскетбол, хокей тощо), бути у формі, зимове/літнє міжсезоння, жовта майка лідера, показати (заробити, отримати) червону картку, матч-відповідь, переможна серія, група смерті, задрафтувати, дрім тім (команда мрії), продати/купити когось, дати пас/відпасувати/перепасувати* тощо.

Головною особливістю як власне спортивних, так і контекстних, як неперекладних, так і калькованих виразів є їхнє пристосування до граматичних норм української мови. Так, часто запозичені термінологічні вирази вводяться в

речення за допомогою власне українських дієслів або ж від іншомовного слова за допомогою українських суфіксів творяться нові лексеми – переважно дієслівного чи прикметникового характеру.

Крім спеціалізованої лексики та виразів спортивні журналісти у своїх матеріалах часто послуговуються й загальноновживаними фразеологічними зворотами, вживання яких покликане зробити текст більш експресивним та емоційним, щоб передати драматичність певних спортивних подій, а сталі вирази розмовного чи жаргонного типу покликані наблизити читача до відображуваних подій. На сторінках спортивних видань можна зустріти такі загальнономовні запозичення іншомовного походження: *око з око, козири у рукаві, наріжний камінь, перейти рубікон, як по нотах, фініта ла комедія, боротьба за існування, коронний номер, альфа й омега* тощо.

Проаналізуємо особливості використання запозичених сталих виразів у спортивних виданнях на прикладі статті під назвою «Усі учасники 1/8 фіналу Ліги Європи УЄФА – як на долоні» [2] з газети «Галичина спортивна». Стаття є перекладом з англійського оригіналу, опублікованому на офіційному сайті УЄФА. Порівняння перекладу і оригіналу дозволить визначити, які сталі вирази є запозиченими, а які власне українськими.

В українській версії статті було виявлено 13 сталих словосполучень, кожне з яких ми проаналізуємо:

- *Одна восьма фіналу* – вираз можна вважати власномовним або ж скалькованим з російської мови. В англійській мові подібне формулювання відсутнє – для позначення цієї стадії розіграшу використовується вираз *round of 16*. Та все ж таки ця фразема утворена по подоби схожих фразем іншомовного походження *чвертьфінал, півфінал*, що є українськими варіантами слів *quarter-final, semi-final*.

- *Матч-відповідь* – словосполучення утворене на манеру російського відповідника *ответный матч*. В англійському варіанті використовується вислів *second-leg*, що в буквальному перекладі означає *другий етап*.

• *Компенсований час* – вираз утворений за допомогою перекладу англійського терміну *added-time*, що в буквальному перекладі означає *доданий час*. Вираз *доданий час* функціонує на рівні з виразом *компенсований час* і є синонімом до нього.

• *Гол на виїзді* – словосполучення є калькою з російської *гол на выезде* і походить від англійського *away goal*.

• *М'яч у роздягальню* – фразеологічний зворот є перекладом російського відповідника *гол/мяч в раздевалку*.

• *З'ясовувати стосунки* – український сталий вираз перенесений на спортивні реалії, який у новому контексті змінив частково своє значення.

• *Стати автором м'яча* – відповідає російському виразові *стать автором м'яча* і означає *забити гол*.

• *Взяти гору* – український фразеологізм, що означає *перемогти*.

• *Кваліфікуватися до наступного кола* – вираз, утворений за допомогою слова іншомовного походження *кваліфікуватися* і означає вихід до наступної стадії змагань. Англійським відповідником є вираз *to qualify to the next round*.

• *Перевірити на міцність* – український фразеологізм, що у спортивному контексті означає *випробувати силу суперника*.

• *Четвертьфінальна стадія* – відповідник англійського *quarter final stage*. Хоча слово *стадія* і є давнозапозиченою лексемою грецького походження, сам вираз прийшов до української мови з англійської разом з реаліями спортивних змагань.

• *Пройти когось* – у спортивному контексті (характерне для командних видів спорту) означає *перемогти когось і вийти до наступного раунду змагань*. Походить від англійського відповідника – *to past smb*.

• *Двоматчева дуель* – вираз є перекладом від російського відповідника *двухматчевая дуель* і англійського *two-legged duel*.

Отже, проаналізувавши сталі вирази обраної нами статті ми виявили, що серед них було 3 власне українські фразеологізми і 10 іншомовного походження. Як показало дослідження, сталі вирази спортивної тематики

переважно є запозиченнями з англійської мови (за допомогою повного або часткового калькування), а також запозичення російських усталених виразів за допомогою перекладу їхніх частин українською. Хоча варто зазначити, що частину виразів вважаємо скалькованими з російської мови лише через те, що російське спортивне мовлення на сьогодні є більш розвиненим і донедавна займало провідне місце в українських спортивних ЗМІ, достовірно ж неможливо сказати, у якій мові вираз з'явився раніше.

Така ж значна кількість виразів англійського походження пояснюється інтернаціоналізацією спортивного руху, де основною мовою спілкування є англійська. Разом зі словами англійського походження українське спортивне мовлення активно запозичує і по сьогодні фразеологію, повністю чи частково.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Сучасна українська мова: Підручник / О. Д. Пономарів, В. В. Різун, Л. Ю. Шевченко та ін.; за ред. О. Д. Пономарева. – 3-тє вид., перероб. – К.: Либідь, 2005. – 488 с.
2. Усі учасники 1/8 фіналу Ліги Європи – як на долоні // Галичина спортивна. – 2011. – 25 лютого.

*Науковий керівник – кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент
Андрійчук Микола Тарасович*

ЗМІСТ**СЕКЦІЯ: ЕКОНОМІКА***Дар'я Олефір*

НОВІТНІ СПОСОБИ ПРОМОЦІЇ КНИГИ В ІНТЕРНЕТІ.....4

СЕКЦІЯ: ІСТОРІЯ*Ігор Аніщук*ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У ВИКЛАДАННІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ.....13*Ірина Верховцева*ВОЛОСНІ СУДИ БЕССАРАБІЇ (ДРУГА ПОЛОВИНА
XIX – ПОЧАТОК XX СТ.)21**СЕКЦІЯ: МАТЕМАТИКА***Рінат Зарінов, Артем Зарінов*ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МЕТОДУ КІНЦЕВИХ
ЕЛЕМЕНТІВ ДЛЯ ЗАДАЧ МАТЕМАТИЧНОЇ ФІЗИКИ.....30**СЕКЦІЯ: ПЕДАГОГІКА***Олена Болгар*ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ІМІДЖ ЯК УМОВА СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРИ
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ.....38*Ірина Гагаріна*СПЕЦИФІКА ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ПРОЦЕСУ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ.....47*Олена Кобилко*РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ
НА УРОКАХ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....57*Ірина Коровкіна*ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УРОКУ
МАТЕМАТИКИ ЯК ФАКТОРУ ФОРМУВАННЯ МОТИВІВ
НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ.....63

Леонід Мойсієнко

ВИКОРИСТАННЯ МІЖДИСЦИПЛІНАРНИХ ЗВ'ЯЗКІВ ПРИ ВИВЧЕННІ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН	72
--	----

Валентина Панченко

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ У ГАЛУЗІ ОСВІТИ.....	88
---	----

Ірина Пашкевич

РЕДАКТОРСЬКЕ ОПРАЦЮВАННЯ ПІДРУЧНИКА ДЛЯ МОЛОДШОЇ ШКОЛИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ В НАВЧАННІ.....	99
--	----

Тетяна Шарошкіна

ДОСЛІДНИКИ ПРО ВНЕСОК К.М. ВЕНТЦЕЛЯ У РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ	105
--	-----

СЕКЦІЯ: ПОЛІТОЛОГІЯ**Вікторія Довгань**

ТЕХНОЛОГІЯ СПІНДОКТОРСТВА У РОБОТІ З НОВИНИМИ ТЕКСТАМИ ЗМІ.....	114
--	-----

Варвара Пархоменко

ТЕЛЕВІЗІЙНІ НОВИНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ІМІДЖУ ПЕРСОНИ.....	121
--	-----

СЕКЦІЯ: ПРАВО**Вікторія Сергійчук**

ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ ВИЇМКИ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ.....	130
---	-----

Владислав Сергійчук

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ.....	136
---	-----

СЕКЦІЯ: ПСИХОЛОГІЯ**Ольга Грейліх, Діана Романенко**

ВИНИКНЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА.....	143
--	-----

Інна Тарасенко

ФОРМИ І МЕТОДИ РОБОТИ ПСИХОЛОГА-ПРАКТИКА: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ	156
--	-----

СЕКЦІЯ: СОЦІОЛОГІЯ

Олена Мікосянчик

СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА МЕХАНІЗМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ ЇЇ РОЗВИТКУ	164
--	-----

СЕКЦІЯ:

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

Валерій Осипенко

ПЛАВАННЯ ЯК ДІЄВИЙ ЗАСІБ ЗАГАРТУВАННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ОРГАНІЗМУ ДІТЕЙ.....	172
--	-----

Олена Хомик

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОГО СПОРТУ У ЗМІ.....	181
--	-----

Світлана Чернишева, Марина Супрун

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА В ЖИТТІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	189
---	-----

СЕКЦІЯ: ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Валентина Бережняк

ДІАЛЕКТНА МІКРОСИСТЕМА м. КОРЮКІВКИ ЧЕРНІГІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В СКЛАДІ СХІДНОПОЛІСЬКОЇ МАКРОСИСТЕМИ.....	194
---	-----

Альона Зінченко

СТАРΟΣЛОВ'ЯНІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ	200
--	-----

Наталія Качкалда

МОТИВАЦІЯ ПСЕВДОНІМІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ.....	207
---	-----

Світлана Косенко

ОДНОСКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В «КОБЗАРІ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....	213
--	-----

Тетяна Кротевич

ПРОБЛЕМА ПОШУКУ ЛЕКСИЧНИХ ВІДПОВІДНИКІВ ПРИ
ПЕРЕКЛАДІ СЕРІАЛУ (НА ПРИКЛАДІ СЕРІАЛУ «НАДПРИРОДНЕ»
(«SUPERNATURAL»)).....219

Ірина Липовецька

ГЕНДЕРНЕ РЕДАГУВАННЯ ЯК ПІДВИД
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНОГО РЕДАГУВАННЯ.....227

Катерина Лисенко

ФЕНОМЕН «МЕРЕЖЕВОГО ПРЕС-РЕЛІЗУ».....233

Надія Пасік

ЛІНГВОЕСТЕТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ НЕПОВНИХ СИНТАКСИЧНИХ
СТРУКТУР У “МАР’ЯНИ-ЧЕРНИЦІ” ТАРАСА ШЕВЧЕНКА.....241

Наталія Романенко

ФУНКЦІЇ СИНТАКСИЧНОГО ПОВТОРУ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ
В ТЕКСТІ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ.....249

Яніна Смилова

ПРАГМАСЕМАНТИЧНІ ВІДТІНКИ РЕКВЕСТИВУ
НА ПРИКЛАДІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ256

Олена Хомик

СТАЛІ ВИРАЗИ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ НА
СТОРІНКАХ СПОРТИВНИХ ВИДАНЬ.....261

Збірник наукових статей

Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» // Збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – 270 с.

Випуск 3

Зважаючи на свободу наукової творчості, редколегія бере до друку публікації й статті тих авторів, думки яких не в усьому поділяє.

Відповідальність за грамотність, автентичність цитат, правильність фактів та посилань, достовірність матеріалів несуть автори публікацій.

Передрук та відтворення опублікованих матеріалів будь-яким способом дозволяється лише при посиланні на «Вітчизняну науку на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку».

Редакційна колегія залишає за собою право редагувати та скорочувати текст.

Матеріали конференції розміщені на сайті РМУ ДВНЗ
«Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
за адресою: <http://rmuphdpu.webnode.com.ua>

Адреса оргкомітету: 08401, Київська обл., м. Переяслав-Хмельницький,
вул. Сухомлинського, 30, Рада молодих учених університету (к. 203)
Тел.: (04567) 5-46-44
E-mail: rmuphdpu@ukr.net

Упорядники: С.М.Кикоть, І.В.Гайдаєнко
Верстка та дизайн: І.В.Гайдаєнко

Підписано до друку 03.04.2014 р. Формат 60x84 1/8. Папір офсет.
Ум. друк. арк.12,3. Зам. № 97
Виготівник ФОП О.М.Лукашевич, свідоцтво про державну реєстрацію
№ 2 358 000 0000 002997 від 12.10.2011 р.
08400, Київська область, м.Переяслав-Хмельницький,
вул.Покровська, 49.к. 12, тел.: 097-750-27-17
E-mail: lom80@ukr.net

